

บทที่ 1

ประวัติและพัฒนาการทางการศึกษา

1.1 การศึกษาสมัยโบราณ (Primitive Educations)

อารยธรรมที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันเป็นผลของ “การศึกษา” เพราะ “การศึกษา” ช่วยให้มีการสืบทอดแบบอย่างของคนรุ่นก่อนและช่วยพัฒนาแบบอย่างดังกล่าวให้เจริญงอกงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป การศึกษาช่วยให้มนุษย์รู้จักปรับตัวเองให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และช่วยให้มนุษย์รู้จักปรับสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับตัวเองด้วย ในที่สุดมนุษย์ก็สามารถควบคุมสิ่งแวดล้อมได้มากขึ้นตามลำดับอย่างในปัจจุบันนี้ ความเจริญของมนุษย์อาศัยพัฒนาการของเครื่องมือสื่อสาร การขนส่ง และการคมนาคมอย่างอื่น มนุษย์เรียนรู้วิธีทำความคิดให้กลายเป็นความจริง เพื่อช่วยให้การดำรงชีวิตของตนดีขึ้น ซึ่งเป็นพัฒนาการแบบสร้างสรรค์ ดังจะเห็นได้จากพัฒนาการในด้านศิลปกรรม วรรณกรรม และศาสนา ซึ่งพัฒนามาจากวัฒนธรรมสมัยโบราณ การสืบทอดวัฒนธรรมดังกล่าวซึ่งเป็นกระบวนการที่เรียกว่า “การศึกษา” นั้น เริ่มด้วยภาษาพูดแล้วตามด้วยภาษาเขียน และอาศัยการขนส่ง และการคมนาคมอย่างอื่น แพร่หลายขยายวัฒนธรรมนั้น ๆ กว้างไกลออกไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลก กระบวนการใช้ความคิดและแสวงหาสิ่งใหม่ ๆ ของมนุษย์ก้าวหน้าไปไม่มีที่สิ้นสุดการศึกษาก็พลอยก้าวหน้าตามไปด้วยเช่นเดียวกัน

แรกที่เดิยวกระบวนการศึกษาของมนุษย์มีรูปแบบง่าย ๆ มีวัตถุประสงค์เพียงเพื่อการดำรงชีวิตอยู่รอดปลอดภัย สิ่งที่น่าสนใจส่วนใหญ่จึงเกี่ยวกับความรู้ที่จะแสวงหาและใช้ปัจจัยสี่ คือ อาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และการต่อสู้ การศึกษายุคโบราณจึงเกี่ยวกับความเป็นอยู่ในขณะนั้น โดยสืบทอดวิธีการในอดีตมาใช้และพัฒนาให้ดีขึ้นทีละน้อย ผู้ให้การศึกษาสมัยโบราณส่วนใหญ่ ได้แก่ พ่อแม่ หรือเครือญาติ ผู้หญิงสอนผู้หญิง ผู้ชายสอนผู้ชาย (ภิญโญ สาธร, 2521, หน้า 31-32)

การศึกษาในยุคแรกมีอารยธรรม (Early Civilization)

มนุษย์ที่มีการศึกษาอยู่ในยุคนั้นคือชาวอัสซีเรีย ชาวอียิปต์ ชาวเปอร์เซีย ชาวจีน ชาวอินเดีย รูปแบบวิธีการศึกษา และทัศนคติในการศึกษาของยุคนั้นแตกต่างกันบ้างตามเผ่าพันธุ์ของมนุษย์ที่น่าสนใจคือ

การศึกษาของชาวอียิปต์

อียิปต์เป็นชาติที่เจริญอย่างมากในยุคโบราณ ทั้งนี้เพราะปรากฏหลักฐานต่าง ๆ คือ โบราณสถานอันสำคัญของอียิปต์ เช่น พีระมิด (Pyramid) ซึ่งแสดงว่าอียิปต์สมัยนั้นมีวิชาการด้านสถาปัตยกรรมอันยอดเยี่ยม มีความรู้ด้านก่อสร้างเป็นอย่างดี นอกจากความรู้ด้านก่อสร้างแล้ว อียิปต์ยังรู้วิธีการเก็บศพให้อยู่ได้นานหลายพันปี รู้จักใช้หนังสือและมีอักษรเป็นภาษาของตนเอง รู้จักทำหมึกหรือสีสำหรับเขียน โดยใช้อย่างไม่ผสมกับน้ำทำให้ชั้นแล้วผสมกับเขม่าไฟเคี้ยวจนเป็นหมึก ต่อมาชาวอียิปต์ได้คิดค้นวิธีการทำกระดาษโดยใช้ต้นปาไปรัส (Papyrus) และปฐมอารยธรรมของอียิปต์ที่กล่าวไว้ข้างต้นได้เผยแพร่ไปสู่ยุโรปและทั่วโลกในเวลาต่อมา อักษรไฮโรกลิฟก็มีใช้ตั้งแต่ สมัยราชวงศ์แรก ๆ ของอียิปต์ ตัวอักษรดังกล่าวได้วิวัฒนาการกระทั่งเป็นตัวพยัญชนะและได้ใช้ในการแต่งวรรณคดี วรรณคดีอียิปต์ส่วนใหญ่มักเกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา วรรณคดีที่เกี่ยวกับศาสนาได้แก่ บทละครแห่งเมมฟิส และบทเพลงสรรเสริญโอรสแห่งอิกนาตัน

ความเจริญทางการศึกษาของอียิปต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านปรัชญาของอียิปต์โบราณส่วนใหญ่เกี่ยวกับศีลธรรมและการเมือง แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของอียิปต์โบราณคือ ความคิดเกี่ยวกับความเป็นอมตะของโลก ลัทธิที่เป็นเหตุและผลตามธรรมชาติ นักปราชญ์อียิปต์โบราณชื่อ เคเฮปเปอร์ โซเนป มีศักดิ์เป็นพระเจ้าเป็นผู้ประพันธ์เรียกร้องให้ชนชั้นสูงเลิกแสดงความไม่ยุติธรรมต่อคนจน เป็นต้น

ความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์ ชาวอียิปต์ให้ความสนใจทางด้านดาราศาสตร์และคณิตศาสตร์ นักวิทยาศาสตร์อียิปต์ได้ศึกษาและคำนวณเวลาที่เกิดน้ำท่วมของแม่น้ำไนล์ วางโครงสร้างพีระมิด คิดคำนวณหาค่าบวกลบและหาร แต่ยังไม่พบวิธีการคูณ รู้จักระบบมาตราสิบ แต่ยังไม่มีการใช้เลขศูนย์ มีเอกสารที่เก่าแก่ที่สุดทางคณิตศาสตร์เรียกว่า อารีเมสป่าไปรัส มีอายุ 2,000 - 1,700 ก่อนคริสตกาลซึ่งเป็นเอกสารที่เป็นที่อ้างอิงในงานเขียนเกี่ยวกับวิชาคณิตศาสตร์ต่อ ๆ มา

ความเจริญทางการแพทย์ มีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับวิชาสรีรวิทยา และวิธีการเก็บรักษาศพมิให้เน่าเปื่อย แพทย์อียิปต์โบราณได้ทำการค้นคว้าเกี่ยวกับการผ่าตัดกระดูก การศึกษาเกี่ยวกับโลหิต แพทย์ได้พบว่าหัวใจเป็นศูนย์กลางของระบบหมุนเวียนของโลหิต มีการค้นคว้าการรักษาบาดแผล การรักษาโรคตาโดยจักษุแพทย์ของอียิปต์ปรากฏว่ามีชื่อเสียงไปทั่วโลก

อารยธรรมของอียิปต์มีความสำคัญแก่โลกสมัยใหม่มาก ชาวอียิปต์นอกจากจะมีผลงานด้านปรัชญา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และวรรณคดีแล้ว ยังประสบความสำเร็จทางการชลประทาน วิศวกรรม การทำเครื่องปั้น แก้ว และกระดาษ และสิ่งสำคัญที่ชาวอียิปต์ให้แก่อารยธรรมคือ ศาสนา ซึ่งมีหลักศีลธรรมให้แก่บุคคลและสังคม

การศึกษาของชาวอัสซีเรีย

ความเจริญด้านการศึกษาของชาวอัสซีเรีย ได้แก่ การคิดระบบการเขียนหนังสือ โดยการประดิษฐ์อักษรคูนiform ซึ่งแปลว่า รูปมูมจาก พวกนี้ไม่ใช่กระดาษเหมือนชาวอียิปต์ แต่ใช้ดินเหนียวแทน ตัวหนังสือจะพิมพ์กดลงบนดินปั้น ใช้ไม่เป็นรูปเล่มสลักกด ดินเหนียวให้เป็นรอยแล้วนำไปเผาเป็นแผ่น ๆ เหมือนกระเบื้อง วรรณกรรมที่เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางและมีขนาดยาวคือ มหากาพย์กิลกาเมช มีเนื้อหาเกี่ยวกับการผจญภัยของกษัตริย์ในเทพนิยายของนครเอเรตุ มหากาพย์กิลกาเมชเขียนลงบนแผ่นดินเผาขนาดใหญ่จำนวน 12 แผ่น รวมด้วยกันทั้งสิ้น 3,000 บรรทัด เฉพาะโคลงที่กล่าวถึงการสร้างโลกนั้น ได้รับความสนใจจากคนในสมัยหลังเป็นอย่างมาก

ผลงานทางด้านวิทยาศาสตร์ของชาวอัสซีเรีย ชนชาติอัสซีเรียเป็นชนชาติแรกที่รู้จักแบ่งปีออกเป็น 12 เดือน และได้ทำเครื่องหมายของเดือนทั้ง 12 เดือนเป็นรูปต่าง ๆ รู้จักแบ่งเดือนเป็นสัปดาห์ วัน ชั่วโมง และนาที และเนื่องจากเป็นชนชาติที่มีความรู้ทางด้านดาราคำนวณ ได้ค้นพบวิธีคูณและหาร คิดการคำนวณหาค่าของสแควร์รูต และคิวบรูต ระบบเกี่ยวกับตัวเลขและน้ำหนักมาตราชั่งต่าง ๆ เป็นจุดทศนิยม ซึ่งมีตัวเลขไม่เกิน 60 เป็นจำนวนสูงที่สุด นอกจากนี้ยังได้คิดประดิษฐ์นาฬิกา และปฏิทินทางจันทรคติด้วย

ความเจริญทางด้านศิลปะของชาวอัสซีเรียนั้น มีความเป็นเลิศในการทำโลหะต่าง ๆ การเจียรในเพชรพลอย ทางด้านจิตรกรรม สามารถปั้นรูปมนุษย์และสัตว์ได้เหมือนของจริงมาก พวกศิลปินมีจินตนาการและแรงดลใจของตนเองอย่างมีอิสระไม่มีอิทธิพลของศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง ทางด้านกฎหมาย ประมวลกฎหมายที่นับว่าเก่าแก่ที่สุดปรากฏในปัจจุบันได้แก่ กฎหมายของพระเจ้าฮัมมูราบี ซึ่งได้ชื่อว่ามืบทองโทษที่รุนแรงมากโดยอาศัยหลัก “ เล็กช้ ตาลิ โอนิส หรือตาต่อตา ฟันต่อฟัน ” ประมวลกฎหมายของพระเจ้าฮัมมูราบีส่วนใหญ่ได้อาศัยรากฐานของขนบธรรมเนียม และการปฏิบัติตนของชนชาติอัสซีเรียเป็นสำคัญ และมีลักษณะหลายประการที่คล้ายคลึงกับประมวลกฎหมายของโมเสส ซึ่งเป็นประมวลกฎหมายของพวกฮิบรูในสมัยโบราณ

การศึกษาของชาวฮิบรู

ฮิบรูเป็นชนชาติที่เป็นที่มาของคริสต์ศาสนา ในสมัยพระเจ้าโซโลมอน (Solomon) กษัตริย์องค์หนึ่งของฮิบรู ชาติฮิบรูเจริญรุ่งเรืองขึ้น มีการสร้างวิหารอย่างงดงาม แสดงถึงความเจริญอย่างสูงทางด้านศิลปกรรม

ในสมัยโมเสส (Moses) ผู้นำที่สำคัญคนหนึ่งของฮิบรู และเป็นผู้นำให้ชนชาติฮิบรูหนีถ้อยาเวห์หรือยะโฮวาห์เป็นพระเจ้าสูงสุด โมเสสได้อ้างว่าได้รับบัญญัติ 10 ประการมาจากพระเจ้า ซึ่งโมเสสได้ใช้บัญญัติ 10 ประการเป็นหลักในการปกครองและควบคุมศีลธรรมจรรยาของชาวฮินดู

สิ่งที่ชาวฮีบรูได้ให้ไว้เป็นมรดกที่สำคัญที่สุดแก่ชาวโลกคือ ศาสนาและวรรณคดี วรรณคดีชิ้นสำคัญของพวกฮีบรู คือ พระคัมภีร์เดิม โดยรวบรวมจากระเบียบ ประเพณี ประวัติศาสตร์ สุภาษิต บทเพลงสวด ตลอดจนคำทำนายต่าง ๆ ที่เขียนสรรเสริญพระเป็นเจ้าของตน พระคัมภีร์เดิมรวมกับพระคัมภีร์ใหม่ เรียกว่า พระคัมภีร์ไบเบิล ซึ่งเป็นคัมภีร์ของศาสนาคริสต์

การศึกษาของชาวเปอร์เซีย (Persia)

ชนชาติเปอร์เซีย เป็นชนชาติที่แตกแขนงมาจากชนชาติอิหร่าน บิดามารดาของชาวเปอร์เซีย อบรมลูกของตนให้เป็นคนซื่อตรง และเป็นทหารที่ดี เด็กแรกเกิดจนถึงอายุ 5 ขวบ จะอยู่ในความดูแลของมารดา การศึกษาอบรมเด็กเล็กจนถึงอายุ 20 ปี จะอบรมสิ่งสำคัญอยู่ 3 ประการคือ ชี้นำ ยิงธนู และพูดความจริง

ชนชาติเปอร์เซียใช้ภาษาอารบิกเป็นหลักในการคิดอักษรชนิดรูปเล่ม 29 ตัว ขึ้นเป็นอักษรประจำชาติเปอร์เซีย การใช้เงินตราของเปอร์เซียเริ่มในสมัยพระเจ้า ดาโรัส ทรงริเริ่มให้รัฐและประเทศที่อยู่ในปกครองทำเงินตราใช้ในการแลกเปลี่ยนซื้อขาย ซึ่งมีประโยชน์ในทางเศรษฐกิจของประชาชนและประเทศเป็นอย่างมาก

การศึกษาของชาวกรีก

การศึกษาของกรีกในสมัยนั้น เพลโตและอริสโตเติลได้ให้นิยามของการศึกษาไว้ว่า การศึกษาคือ การเรียนรู้ในสิ่งที่เราอาจจะชอบหรือไม่ชอบก็ได้ และบางสิ่งที่อาจถูกหรือผิด และการสอนบางอย่างอาจเป็นจริง หรือบางอย่างอาจเป็นเท็จการศึกษาในยุคนั้นรัฐเป็นผู้กำหนดที่ตั้งค่ากล่าวของเพลโตว่า “รัฐได้กำหนดให้เขาเรียนกฎหมาย และใช้ชีวิตตามแบบที่ได้เตรียมไว้ ไม่ใช่ปล่อยให้ตามอำเภอใจของตน

การศึกษาของกรีกแตกต่างกันของชน 2 เผ่า คือ การศึกษาแบบสปาร์ตา ซึ่งอยู่ตอนใต้ และการศึกษาแบบเอเธนส์ ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือ ลักษณะการศึกษาของคนทั้ง 2 เผ่าแตกต่างกันดังนี้

การศึกษาของสปาร์ตา

ความหมายของการศึกษา คือ การอบรมให้ชายชาวสปาร์ตามีความเข้มแข็งอดทน กล้าหาญ เพื่อเป็นทหารที่ดี ทุกคนต้องสละชีวิตเพื่อชาติ รัฐเป็นผู้จัดการอบรมและวางกฎเกณฑ์ให้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เด็กผู้ชายตั้งแต่เกิดจนถึงอายุ 7 ขวบ จะอยู่ในความดูแลของมารดา มารดาจะอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดีคุณธรรม มีมารยาท มีความอดทน และมีความรักชาติ เมื่อเด็กชายอายุได้ 8 ขวบ เจ้าหน้าที่ของรัฐจะนำไปเข้าโรงเรียนของรัฐ แบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ 7-12 ปี, 13-15 ปี, 15-18 ปี

วิชาที่ศึกษาในชั้นเรียน คือ วิชาดนตรี (Music) และการออกกำลังกาย (Gymnastic) เล่นกีฬา เพื่อฝึกฝนให้ร่างกายแข็งแรง ว่องไว และอดทน นอกจากนั้น

ส่วนหญิงชาวสปาร์ตา จะได้รับการเลี้ยงดู และอบรมสั่งสอนอยู่ที่บ้าน มีการฝึกฝนให้ร่างกายแข็งแรง ฝึกให้มีกิจกรรมายาทที่ดี รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณี รู้จักการเข้าสังคมและฝึกหัดเพื่อเป็นแม่บ้านที่ดี

วิธีการศึกษาและอบรมต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าชาวสปาร์ตาเฝ้าฝึกคนให้เป็นทหารที่เข้มแข็งเพียงอย่างเดียว ไม่ให้การศึกษาทางด้านศิลปะวิทยาการ พาณิชยกรรม และด้านอุตสาหกรรมแก่ชาวสปาร์ตาเลยทำให้ศิลปวิทยาการต่าง ๆ ไม่เจริญ สปาร์ตามิได้มีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์สิ่งที่เราเรียกว่าอารยธรรมกรีกในยุคที่เรียกว่ายุคทองเลย

การศึกษาของเอเธนส์

ชาวเอเธนส์ได้สร้างความเจริญทางอารยธรรมและวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างมากมาทางด้านหนังสือก็มีหนังสือใช้ มีการเล่นกีฬา มีสนามกีฬา ณ ที่โอลิมเปีย (Olympia) ใช้สำหรับแข่งขันกีฬาของชาวเอเธนส์ รู้จักเล่นดนตรีและการละคร

การศึกษาของชาวเอเธนส์ เจริญขึ้นในสมัยศตวรรษที่ 5 และ 4 ก่อนคริสตกาล การศึกษามุ่งเน้นให้ชาวเอเธนส์มีความรักชาติ รักประชาธิปไตย รู้จักหน้าที่ของตน รู้จักขนบธรรมเนียมประเพณี มีระเบียบวินัย มีความซื่อสัตย์สุจริต ชาวเอเธนส์มีความพึงพอใจในการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งมีความแตกต่างจากประชาธิปไตยสมัยปัจจุบัน เป็นต้นว่าสิทธิในการปกครองจำกัดอยู่เพียงหนึ่งในหกของจำนวนพลเมืองทั้งหมด หญิงชาวเอเธนส์ไม่มีสิทธิหรือหน้าที่ใดๆ นอกบ้าน ชายชาวเอเธนส์แต่ละคนสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการออกกฎหมายด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องเลือกผู้แทนเข้ามาเนื่องจากชายที่สิทธิเป็นราษฎรมีจำนวนเพียงหนึ่งในสามของพลเมืองทั้งหมดเท่านั้น อีกสองในสามนั้นเป็นคนต่างด้าวซึ่งเป็นชาวกรีกที่มาจากนครรัฐอื่น ๆ ชาวต่างชาติและพวกทาส

479 ปีก่อนคริสตกาล หลังจากกรีกชนะเปอร์เซีย กรีกในสมัยนั้นมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการเป็นอย่างมาก ชนชั้นกรรมกรพออ่านออกเขียนได้ มีการปรับปรุงการศึกษาใหม่เพื่อให้ได้ผลดียิ่งขึ้น การศึกษาสอนให้ชนในชาติรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน มีความประพฤติดี และมีเสรีภาพในการเลือกเรียนตามที่ตนชอบ

การศึกษาจัดเป็น 3 ระดับ คือ

1. ระดับประถมศึกษา (Grammatist) เริ่มตั้งแต่อายุ 7-13 ปี สอนให้ อ่าน เขียน-เลข และขับร้อง

2. ระดับมัธยมศึกษา (Grammaticus) เริ่มตั้งแต่อายุ 13-16 ปี การศึกษาในระดับนี้สอนให้เรียนรู้ด้านไวยากรณ์ เรขาคณิต วาดเขียน ดนตรี

3. ระดับอุดมศึกษา เริ่มตั้งแต่อายุ 16 ปีขึ้นไป การศึกษาระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

- สอนด้านวาทศิลป์ (Rhetoric School) สอนโดยพวกโซฟิสต์ (Sophists)

- สอนด้านปรัชญา (Philosophical School) สอนโดย Socrates , Plato และ Aritotle

พวกโซฟิสต์ (Sophists) เป็นคนต่างด้าวที่เข้ามาทำงานหาเงินด้วยการสอนหนังสือโดยการบรรยายให้ฟังเป็นกลุ่มไม่เกิน 10 คน วิชาที่สอนคือ คณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ เรขาคณิต วาทศิลป์ และดนตรี เป็นต้น พวกโซฟิสต์ถือว่าผู้ที่มีความรู้จะรู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว โดยไม่มีการอบรมด้านศีลธรรมเป็นสาเหตุให้คนเป็นคนเห็นแก่ตัวมากขึ้น

โซเครตีส ได้รับความยกย่องให้เป็นบรมครูสั่งสอนสานุศิษย์โดยมิได้รู้สึกเหน็ดเหนื่อย วิธีของโซเครตีสชักชวนให้คนขบคิดปัญหาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านศีลธรรมจรรยาโซเครตีสได้สั่งสอนชาวเอเธนส์อยู่เป็นเวลาถึง 30 ปี ในที่สุดถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้ทำลายความเลื่อมใสและคตินิยมของชาวเอเธนส์ คณะลูกขุนได้ตัดสินคดีและมีมติให้ลงโทษถึงตาย โซเครตีสได้ถูกบังคับให้ดื่มยาพิษตายเมื่อปี 399 ก่อนคริสตกาล

เพลโต เป็นศิษย์คนสำคัญของโซเครตีส เพลโตได้เขียนชีวประวัติและผลงานของโซเครตีสไว้มากมาย เพลโตได้เขียนหนังสือ “สาธารณรัฐ” ซึ่งเป็นที่นิยมศึกษากันมาก เพลโตได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับรัฐในอุดมคติรัฐดังกล่าวมีรูปแบบการปกครองและการบริหารงานตามทัศนะทางปรัชญาของเขา รัฐของเพลโตวางอยู่บนรากฐานของความยุติธรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดระเบียบทั้งปวง เพลโตยังได้ชี้ให้เห็นว่า ช่วงปีแรกๆ ของชีวิตนั้นนับได้ว่าเป็นระยะเวลาสำคัญยิ่ง ด้วยเป็นเวลาที่กำลังจะสร้างอุปนิสัยต่าง ๆ ในช่วงระยะเวลานี้เป็นเวลาของเด็กกำลังเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ดังนั้น จึงควรให้ความดูแลเอาใจใส่กับสุขภาพร่างกายของเด็กเป็นอย่างดี เพลโตได้กล่าวอีกว่า วิชาดนตรีและวิชาวรรณคดีเป็นวิชาที่เหมาะสมกับการพัฒนาทางด้านอารมณ์และจินตนาการ

อริสโตเติล เป็นผู้สนใจในวิชาความรู้แทบทุกแขนง และได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับความรู้เหล่านี้ เช่น คณิตศาสตร์ พฤษศาสตร์ รัฐศาสตร์ ธรรมจรรยา ตรรกวิทยา วิชาวาทศิลป์ และอื่น ๆ อีกมาก อริสโตเติลได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีมันสมองที่รอบรู้ ได้รับสมญาว่าเป็นบิดาแห่งศาสตร์สมัยใหม่ ส่วนเพลโตได้รับสมญาว่าเป็นบิดาปรัชญาสมัยใหม่

การศึกษาของชาวโรมัน

การศึกษาของโรมันแบ่งออกได้ดังนี้ คือ

การศึกษาสมัยโบราณ

การศึกษาสมัยโบราณของโรมันเริ่มที่บ้าน บ้านเป็นเสมือนโรงเรียน มีพ่อและแม่เป็นผู้ให้การศึกษอบรม การศึกษาที่สอนที่บ้านได้แก่ จริยศึกษา พุทธิศึกษา และพลศึกษา สอนให้เด็กมีความกล้าหาญ รู้จักพึ่งตัวเอง รู้จักทำมาหากิน รักษาติบ้านเมือง นอกจากนั้นยังสอนการอ่าน การเขียน พลศึกษา และขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ สอนให้ท่องจำกฎหมาย 12 หมู่ เพื่อให้เด็กมีความรู้ในสิทธิหน้าที่และกฎหมายของบ้านเมือง นำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต สอนให้เคารพเทพเจ้า บิดามารดา ครูบาอาจารย์ ผู้มีพระคุณ รู้จักรับผิดชอบ มีความกล้าหาญ ซื่อสัตย์สุจริต

สำหรับเด็กหญิงจะได้รับการศึกษอบรมให้เป็นแม่บ้านที่ดี รู้จักเข้าสังคมและสอนให้ปั่นฝ้ายและทอผ้าได้

การศึกษาสมัยใหม่

การจัดการศึกษาแบบใหม่ของโรมันได้มีขึ้นประมาณ 100 ปีก่อนคริสตกาล จนถึงปี ค.ศ. 100 เป็นโรงเรียนเอกชนแบบโรมันผสมกรีก การศึกษาแบบใหม่แบ่งออกได้เป็น 4 ระดับคือ

1. การศึกษาระดับประถมศึกษา (Ludis Literarum) เริ่มรับนักเรียนเมื่ออายุประมาณ 7-12 ปี โดยจัดการศึกษาแบบที่เด็กผู้ชายมาศึกษารวมกับเด็กผู้หญิง หรือที่เรียกว่าสหศึกษาสำหรับกระดานดำนั้น ชาวโรมันเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้นใช้ในชวงยุคทองของเอเธนส์

การศึกษาระดับประถมศึกษาในสมัยนี้เด็กจะได้เรียน อ่าน เขียน เลข สุภาพิตกฎหมาย 12 หมู่ โรงเรียนส่วนใหญ่จะเป็นโรงเรียนกลางแจ้งหรือเรียนตามศาลา

2. การศึกษาระดับมัธยมศึกษา (Grammar School) หลังจากเด็กจบการศึกษาระดับประถมศึกษาแล้ว เด็กก็จะถูกส่งเข้าเรียนในโรงเรียนที่เรียกว่า เดอะแกรมมติกูล เป็นเด็กที่มีอายุระหว่าง 12-16 ปี หลักสูตรที่เรียน ได้แก่ การวิเคราะห์ และเรียนรู้เกี่ยวกับนักประพันธ์โคลงกลอนร้อยแก้ว

การศึกษาระดับมัธยมศึกษาในกรุงโรม เปรียบเสมือนพื้นฐานการฝึกหัดวาทศิลป์ มีข้อแตกต่างจากการศึกษาระดับมัธยมของกรีก คือ การศึกษาของโรมันมีการสอนภาษาและวัฒนธรรมต่างชาติ แต่ของกรีกไม่มี

2. การศึกษาวาทศิลป์ (Rhetorical School) เริ่มตั้งแต่อายุ 16 ปีขึ้นไป โรงเรียนวาทศิลป์ได้ตั้งขึ้นประมาณ 55 ปีก่อนคริสตกาล

การศึกษาวาทศิลป์เป็นการศึกษาที่ชาวโรมันให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะชาวโรมันถือว่า ผู้มีการศึกษาคือ มีความเฉลียวฉลาด ต้องเป็นนักพูดที่ดี มีวาทศิลป์ในการพูด การโต้ตอบอย่างมีไหวพริบ

3. การศึกษาระดับอุดมศึกษา หรือการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย เริ่มหลังจากจบการศึกษาจากโรงเรียนวาทศิลป์แล้ว มหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงในสมัยนั้น ได้แก่ Rhode University , University of Alexandria มีการสอนหลายสาขาวิชา ซึ่งได้แก่ คณิตศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ กลศาสตร์ วาทศิลป์ นิติศาสตร์ และแพทยศาสตร์ เป็นต้น

การศึกษาของชาวอินเดียโบราณ

พวกอารยันที่เข้ามาทางช่องเขาฮินดูกูชแถบอัฟกานิสถาน ครอบครองบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุและได้ริเริ่มวัฒนธรรมฮินดูขึ้นในด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษา ศาสนา ซึ่งยังคงแพร่หลายอยู่ในส่วนใหญ่ของอินเดีย ยกเว้นทางตอนใต้ สิ่งที่สามรถค้นคว้าหาหลักฐานเกี่ยวกับความเจริญของพวกอารยันก็มาจากหลักฐานทางวรรณคดีชั้นที่เก่าแก่ที่สุด เรียกว่า “พระเวท” คัมภีร์พระเวทเป็นคัมภีร์ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนาของอารยันถือว่าเป็นหนังสือคู่มือที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา รวบรวมโคลงทางศาสนา ประกอบด้วยบทร้องที่ใช้ในการสวดระหว่างพิธีบูชาัญ พระเวทเป็นคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งต่อมาเป็นลัทธิฮินดู เรียกว่า คัมภีร์ไตรเวท มฤคเวท

วรรณคดีที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในประวัติศาสตร์ของอารยธรรมอินเดียต่อจากคัมภีร์พระเวท คือ มหากาพย์เรื่อง “มหากาพย์” และ “รามายณะ” วรรณคดีทั้ง 2 เล่มนี้มีความสำคัญต่อชีวิตจิตใจของชาวอินเดียในสมัยนั้นเป็นอย่างมากจนบางครั้งระยะเวลา ระหว่าง 1,000-500 ปีก่อนคริสตกาลเรียกว่าสมัย “มหากาพย์” (Epic Age) วรรณคดีทั้ง 2 เรื่องแสดงให้เห็นถึงลักษณะสังคม การเมือง ศาสนา และชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอินเดียในขณะนั้นได้อย่างดีเยี่ยม ชาวอินเดียนับถือมหากาพย์ทั้ง 2 นี้เหมือนนับถือคัมภีร์พระเวท และเหมือนกับที่ชาวคริสต์นับถือคัมภีร์ไบเบิล

สำหรับด้านศาสนานั้น ได้วิวัฒนาการมาเป็นลำดับ จากเดิมชาวอินเดียมีความเชื่อถือในคัมภีร์พระเวท ซึ่งเป็นคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้ตรงกับความต้องการของประชาชนอยู่เสมอ จนกลายมาเป็นลัทธิฮินดูในภายหลัง หลักความเชื่อของลัทธิฮินดูทำให้ผู้นับถือลัทธิฮินดูจำต้องเชื่อว่าคนทุกคนที่เกิดมาไม่เท่ากัน

ประมาณปลายศตวรรษที่ 6 พวกชนชั้นสูงในอินเดียโดยเฉพาะพวกในวรรณะกษัตริย์เริ่มไม่พอใจการที่พวกพราหมณ์มีอำนาจมากขึ้น จากความไม่พอใจนี้ทำให้ผู้มีเริ่มก่อหลักปรัชญาใหม่ ๆ ขึ้นในบรรดาปรัชญาและความคิดใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นนี้มีเพียง 2 ลัทธิที่มีความสำคัญในระยะต่อมาก็คือลัทธิชินศาสตร์และพุทธศาสนา

ลัทธิชินศาสนาต่อมากลายเป็นลัทธิฮินดูไป และเจ้าของลัทธินี้คือ พระมหาวีระ ลัทธิชินศาสนาแพร่หลายเฉพาะในอินเดียเท่านั้น และยังคงอยู่มาจนปัจจุบันนี้ ส่วน พุทธศาสนาแพร่หลายอย่างรวดเร็วในอินเดีย และยังแพร่หลายออกไปนอกประเทศ และได้กลายเป็นศาสนาประจำชาติของลังกา พม่า เขมร ไทย ส่วนประเทศอื่นก็มี จีน เกาหลี ญี่ปุ่น ธิเบต และมองโกเลีย สำหรับอินเดียปัจจุบันนับถือศาสนาพุทธเป็นจำนวนน้อย

ลัทธิชินศาสนา หลักปรัชญาและคำสั่งสอนของชินศาสนานี้เป็นทำนองลัทธิโยคี คือทรมานหรือละทิ้งความเอาใจใส่ต่อร่างกายเพื่อให้จิตใจบริสุทธิ์ การที่จะทำให้วิญญาณบริสุทธิ์เพื่อไปรวมกับพรหมได้นั้น จะต้องทำทุกขกรรมหรือทรมานกายอยู่ถึง 12 ปี จุดประสงค์ก็คือเพื่อให้หลุดพ้นจากกรรมเช่นเดียวกับพุทธศาสนา การหลุดพ้นจากกรรมนี้เรียกว่า โมกษะ คือวิญญาณเข้าไปรวมอยู่ในบรมสุข พ้นจากความทุกข์ปวง

ยุคพุทธศาสนา ในตอนปลายของยุคคัมภีร์พราหมณ์นั้น ประเทศสักกะ ตั้งอยู่บริเวณเทือกเขาหิมาลัย มีเมืองหลวงชื่อ กบิลพัสดุ์ อันเป็นเมืองกำเนิดของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงค้นคว้าหาธรรมวิเศษอยู่ 6 ปี จึงตรัสรู้เมื่อวันเพ็ญเดือน 6 ก่อนพุทธศักราช 45 ปี ในขณะที่มีพระชนมายุได้ 35 พรรษา หลักธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นสัจธรรม ความดีและความชั่วของตนเอง หลักธรรมดังกล่าวเรียกว่า “อริยสัจ” แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ คือ

ทุกข์	หมายถึง	ชีวิตทั้งหลายเป็นความทุกข์
สมุทัย	หมายถึง	สาเหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์
นิโรธ	หมายถึง	ความดับทุกข์
มรรค	หมายถึง	หนทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์

ค.ศ. 320 ราชวงศ์คุปตะซึ่งมีกษัตริย์ที่เข้มแข็งของอินเดียทรงพระนามว่า “จันทรคุปตะ” กษัตริย์คุปตะ ได้ให้การอุปถัมภ์และฟื้นฟูลัทธิฮินดู

ความเจริญในด้านวรรณคดีในสมัยราชวงศ์คุปตะนี้นับว่าเป็นสมัยทองของวรรณคดีสันสกฤต นักเขียนวรรณกรรมภาษาสันสกฤตที่มีชื่อในสมัยคุปตะที่มีชื่อ เช่น กาลิทาส (ประมาณ ค.ศ. 400-455) ได้รับการยกย่องว่าเป็นเอกทางวรรณคดี สันสกฤต บทละครของกาลิทาส จัดอยู่ในประเภทวรรณคดีคลาสสิก กาลิทาสจัดว่าเป็นกวีที่มีชื่อมากคนหนึ่ง ในด้านการเขียนบทละคร เช่นเรื่องสกุณฑลา

ความเจริญทางการศึกษา อินเดียเห็นจะเป็นแห่งแรกในโลกที่มีความเจริญทางความรู้ต่าง ๆ ถึงกับมีมหาวิทยาลัยขึ้น เช่น มหาวิทยาลัยที่กรุงอุชเชนีมีชื่อในด้านดาราศาสตร์ มหาวิทยาลัยที่อาจนตะก็มีชื่อเสียงในด้านศิลปกรรม มหาวิทยาลัยที่เมืองพาราณสีก็มีชื่อในด้านคำสอนของพราหมณ์ และนอกนั้นยังเป็นศูนย์กลางของนักปรัชญา

สมัยราชวงศ์โมกุล ปกครองอินเดียนั้น การศึกษาทางด้านวรรณคดีเจริญมาก จักรพรรดิหลายพระองค์ทรงเป็นกวีด้วยพระองค์เอง เช่น ปราภุผลงานบันทึกของพระเจ้าบาบรู และพระเจ้าจาห์งกี เป็นต้น การศึกษาพื้นเมืองก็มีทั่วไปตามโบสถ์วิหารต่าง ๆ มีการสอนการอ่าน การเขียน คำนวน คบไปกับคัมภีร์โกหร่าน มีวิชาการชั้นสูง เช่น ตรรกวิทยา เลขคณิต และฟิสิกส์ เป็นต้น

สมัยอังกฤษเข้ามาปกครองอินเดียนั้น ชาวอังกฤษได้คุ้นเคยกับขนบธรรมเนียมประเพณีอินเดียเป็นอย่างดี มีการแปลวรรณคดีชั้นสูงของอินเดีย อาทิ เช่น วรรณคดีเรื่องสกุณฑลา ได้แปลเป็นภาษาอังกฤษ อังกฤษพยายามทำให้พวกพื้นเมืองได้รับการศึกษาและความคิดแบบตะวันตกไว้ให้แพร่หลาย แต่กระนั้นพวกมิชชันนารีก็ได้เริ่มความเจริญหลายด้านในอินเดีย อาทิเช่น การพิมพ์หนังสือพิมพ์ การตั้งวิทยาลัย “รามโมहन รอย” ผู้ถือกำเนิดในสกุลพราหมณ์ เป็นนักปรับปรุงสังคมที่เด่นคนหนึ่ง เป็นผู้เห็นความสำคัญของการปรับปรุงการศึกษาแบบตะวันตกเพื่อปรับปรุงประเทศอินเดียให้ทันสมัย สมัยลอร์ด เคอซอน มาเป็นผู้สำเร็จราชการเมื่อปี ค.ศ. 1899-1905 เป็นสมัยที่การปกครองของอังกฤษในอินเดียเจริญสุดขีด มีการปรับปรุงการเก็บภาษีที่ดิน จัดตั้งธนาคารตามชนบท ตั้งสหกรณ์เพื่อปรับปรุงสวัสดิภาพของชาวนา ตลอดจนเพื่อปรับปรุงหรือฟื้นฟูโบราณสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในอินเดีย เช่น สุสานทัชมาฮัล วิหารที่ สัตยฐิตี ตลอดจนที่ดักศิลาในแถบปัญจาบ

การศึกษาของชาวจีนโบราณ

ความเจริญของจีนในสมัยราชวงศ์ต่าง ๆ

สมัยราชวงศ์เซี่ย ความเจริญที่ปรากฏในสมัยราชวงศ์เซี่ย คือ หลักฐานทางศาสนาปรากฏว่าหัวหน้าทางศาสนาเป็นผู้มีหน้าที่ทำปฏิทิน

สมัยราชวงศ์ซัง ลักษณะเด่นของสิ่งที่ค้นพบในสมัยราชวงศ์ซัง ณ เมืองอันหยาง คือ การเขียนหนังสือ ตัวหนังสือจีนในปัจจุบัน วิวัฒนาการมาจากตัวอักษรในสมัยราชวงศ์ซัง หนังสือของจีนได้ทำลายอุปสรรคความแตกต่างในด้านสำเนียงเฉพาะท้องถิ่น ชาวจีนที่รู้หนังสือทุกคน สามารถที่จะอ่านหนังสือเล่มเดียวกันได้

สมัยราชวงศ์โจว ยุคปรัชญาเมธีและยุคตำราตันติ เป็นยุคที่สำคัญที่สุดในด้านความคิดของจีน ความเจริญรุ่งเรืองทางด้านภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และสถาบัน ต่าง ๆ บทบาทที่เด่นชัดของปรัชญาเมธีในสมัยราชวงศ์โจวเป็นทั้งการผลิต และการให้องค์ประกอบที่สำคัญในความโน้มเอียงทางด้านมนุษยศาสตร์ หนังสือตันติทั้งห้าเป็น

หนังสือตันติทั้งห้า หนังสือตันติเล่มหนึ่งในห้าเล่มนั้นชื่อ “ซือจิง” หรือตำนาน ร้อยกรอง “ซูจิง” เป็นเล่มที่เรียงในอันดับถัดมาเป็นตำนานประวัติศาสตร์ “อี่จิง” หรือ ตำนานผลัดเปลี่ยนเป็นหนังสือที่รู้จักกันดีในนามว่า หนังสือเกี่ยวกับการทำนาย “ซุนชิว” หรือตำนานฤดูใบไม้ผลิ และฤดูใบไม้ร่วง หนังสือตันติทั้งห้านี้ชื่อ “หลี่จี้” หรือ ตำนานประเพณี (เรียกหนังสือเกี่ยวกับพิธีรีตอง)

ลัทธิขงจื้อ ขงจื้อได้ชื่อว่าเป็นครูและเป็นปรัชญาเมธีที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในเอเชีย ตะวันออก ขงจื้อนับว่าเป็นนักศีลธรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคนแรกของจีนเป็นผู้วางรากฐาน ประเพณีด้านจริยธรรมที่สำคัญลงในอารยธรรมที่เฟื่องเรืองอยู่ที่คุณค่าทางด้านจริยธรรม เหนือสิ่งอื่นใด ขงจื้อได้ตั้งตัวเป็นครูสอนประวัติศาสตร์ โคลง ฉันท กาพย์ กลอน วิชา ที่เกี่ยวกับการปกครอง ดนตรี ทำให้เขามีลูกศิษย์มากมาย เขาใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ในการรวบรวมเอกสารในการสอนต่าง ๆ ของเขา เช่น ตำราประวัติศาสตร์ หนังสือ เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี หนังสือเกี่ยวกับโคลงกลอน ตำราดนตรี และงาน ประพันธ์อื่น ๆ เป็นต้น

ลัทธิเต๋า ลัทธิเต๋อในสมัยราชวงศ์โจว นั้น ได้มาจากหนังสือสามเล่มที่ไม่ทราบว่าเป็นใครเป็นผู้แต่งในหนังสือสามเล่มนี้ เล่มที่น่านับถือมากที่สุดชื่อ “เล่าจื้อ” หรือเต๋าเต๋อจิง ใช้ถ้อยคำแบบห้วน ๆ และซาบซึ้ง ทำให้นักคิดชาวจีนรุ่นหลัง ๆ ตีความหมายไป ต่าง ๆ กัน ตำราเล่มที่สองชื่อ “จวงจื้อ” หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยนิยายเปรียบเทียบ คำ อู่มากอุปมาอุปไมย และข้อความที่เป็นโคลงกลอนเป็นตอน ๆ ที่ไพเราะ งานชิ้นที่สามชื่อ “เลี่ยจื้อ” มีเนื้อหาและแบบการเขียนคล้ายกับจวงจื้อมาก ลัทธิเต๋อเกิดจากเล่าจื้อซึ่งเป็น นักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงมากคนหนึ่ง หลักความคิดส่วนใหญ่ของเล่าจื้อปรากฏอยู่ในหนังสือ เต๋าเต๋อเซง ซึ่งได้นิยมแพร่หลายมากในบรรดานักแปรรุ่นสมัยใหม่ และปรัชญาในหนังสือ นี้มีอิทธิพลแก่ความคิดและศิลปวิทยาของจีนเป็นส่วนมาก

สมัยราชวงศ์จิ้น พระเจ้าจิ้นซีฮองเต้ เป็นกษัตริย์พระองค์แรกของราชวงศ์นี้ พระองค์ทรงใช้พวกนักกฎหมายเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน

สมัยราชวงศ์ฮั่น ในสมัยราชวงศ์ฮั่น ถือว่าปทานุกรม “เอ้อหย่า” ซึ่งเรียบเรียง ขึ้นในศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล เป็นปทานุกรมฉบับแรกของจีน

สิ่งประดิษฐ์ของชาวจีนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาถึงปัจจุบันมีอยู่ 2 อย่าง คือ กระดาษและเครื่องปั้นดินเผา สิ่งประดิษฐ์ทั้ง 2 อย่างได้มีกำเนิดมาตั้งแต่สมัย ราชวงศ์ฮั่น การประดิษฐ์กระดาษของจีนทำให้จีนมีเอกสารที่เป็นหลักฐานทาง ประวัติศาสตร์เป็นแหล่งที่มีการบันทึกและวิชาการได้รับการยกย่องอย่างสูง

สมัยราชวงศ์ถัง พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่าพระเจ้าไทจง มีความสามารถในการปกครองบ้านเมืองเป็นอย่างมาก ความเจริญทางด้านวิทยาการในสมัยราชวงศ์ถังก็มีอยู่มากมาย เช่น ด้านดาราศาสตร์ คณิตศาสตร์ ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ด้านวิชาการแพทย์ซึ่งพระสงฆ์ในพุทธศาสนานำมาจากอินเดีย สิ่งประดิษฐ์คิดค้นอันมีค่ามหาศาลที่จีนได้ให้แก่ชาวโลกคือแท่นพิมพ์เป็นสิ่งประดิษฐ์เป็นผลสำเร็จในสมัยราชวงศ์ถัง

สมัยราชวงศ์ซ่ง ในสมัยราชวงศ์ซ่ง ศิลปะเด่นที่สุดของตนก็คือการวาดภาพ ทั้งนี้เพราะศิลปะการวาดภาพในราชวงศ์ซ่งนั้นเจริญถึงที่สุดได้รับการส่งเสริมอย่างกว้างขวางในด้านการแพทย์ ปรากฏว่ามีการใช้วัคซีนป้องกันฝีดาษในสมัยนั้น มีการใช้เข็มทิ่มแม่เหล็กช่วยในการเดินเรือ ชาวจีนรู้จักนำประทัดเอามาใช้สงคราม ทำเป็นจรวดสำหรับยิง

สมัยราชวงศ์มองโกล ในสมัยมองโกลจีนได้มีการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างจีนและประเทศตะวันตก การประดิษฐ์คิดค้นหลายประการอันเป็นความสำเร็จของชาวจีนนั้นเข้าไปสู่ยุโรปโดยผ่านทางพวกอาหรับอีกทอดหนึ่ง อาทิเช่น การทำกระดาษ แท่นพิมพ์ และการใช้เข็มทิ่ม ทางจีนก็ได้ซื้อสินค้าใหม่ ๆ แปลก ๆ จากยุโรป การใช้ลูกคิดเริ่มปรากฏเป็นครั้งแรกในระยะนี้

สมัยราชวงศ์เหม็ง ราชวงศ์เหม็งครองจีนต่อจากราชวงศ์มองโกล ในระยะนี้ความเจริญของจีนเด่นไปในการปกครอง กฎหมาย ศิลปวิทยา

สมัยราชวงศ์เซ็งหรือแมนจู สมัยนี้เป็นสมัยที่งานประพันธ์ในด้านต่าง ๆ เจริญสูงสุด โดยเฉพาะใน 4 ด้าน คือ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ปรัชญา และงานประพันธ์ทั่วไป หลังจากราชวงศ์แมนจูเสื่อมลงก็มีคนจีนชื่อ “ซุนยัตเซน” ได้ตั้งสมาคมลับของตนเองขึ้นในนามว่า “สมาคมกู้ชาติ” เพื่อช่วยเหลือความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น อาทิเช่น ปรับปรุงการศึกษา การเกษตร และอุตสาหกรรม เป็นต้น ซุนยัตเซนซึ่งได้รับเลือกเป็นประธานาธิบดีชั่วคราวก็ลาออกจากตำแหน่งและมอบอำนาจให้แก่ยวนซีไช่เป็นประธานาธิบดีแทน

แนวคิดทางการศึกษาของนักการศึกษา

จอห์น ล็อก (John Locke ค.ศ. 1632-1704)

ล็อก เป็นชาวอังกฤษ เกิดที่ Wrington, Somersetshire เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม ค.ศ.1632 ล็อกเป็นตัวแทนอันยิ่งใหญ่ของแนวทางการศึกษาที่มีแนวความคิดที่อาศัยระเบียบแบบแผนเป็นปัจจัยสำคัญ เน้นความสำคัญของวิธีที่เรียกว่า สำคัญกว่าวิชาที่เรียน หลักการศึกษาของล็อกมีดังนี้คือ

1. จิตใจอาจบรรลุสัจธรรมได้โดยอาศัยการศึกษาเท่านั้น และจะต้องใช้ระเบียบวินัยอย่างเข้มงวด ล็อกได้เขียนหนังสือเล่มหนึ่งเรื่อง “Essay Concerning Human

2. ลีออคเขียนหนังสืออีกเล่มหนึ่งชื่อ The Conduct of Understanding และชี้ให้ผู้อ่านเห็นว่าจิตมนุษย์อาจทำให้เจริญขึ้นได้โดยการรำลึก (Reflection) และภาวนา (Mediation) มิใช่จากการศึกษาเล่าเรียน

3. ในหนังสือ Thoughts Concerning Mediation ลีออคพูดถึงเรื่องความเห็นทางการศึกษาไว้ 3 ประการ คือ

3.1 พลศึกษา มุ่งหมายเอาความแข็งแรงแห่งร่างกายเป็นสำคัญ

3.2 จริยศึกษา มุ่งหมายเอาคุณธรรมเป็นสำคัญ

3.3 พุทธิศึกษา มุ่งหมายเอาความรู้เป็นสำคัญ (สุรินทร์ สรสิริ, 2522,

หน้า 19)

งานของรุสโซและเปสตาลอสซี

ยัง ยีาคส์ รุสโซ เป็นชาวสวิสฝรั่งเศส เกิดที่เมืองเจนีวา เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน ค.ศ.1712

หลักการศึกษารุสโซ

- พลศึกษา ให้เด็กได้ไปเล่นโดยอิสระเต็มที่ เพื่อเด็กจะได้เจริญเติบโตตามธรรมชาติ

- จริยศึกษา การประพฤติดีนั้น เด็กจะต้องรู้และเข้าใจจากผลที่เด็กได้ประพฤติและประสบด้วยตนเองไม่บังคับให้เด็กรู้ดีหรือชั่วด้วยตนเอง

อิทธิพลของรุสโซ คำสอนที่ให้คนกลับไปหาธรรมชาติ เป็นการยกย่องการดำเนินชีวิตเรียบง่าย ๆ ตามธรรมชาติ และยกย่องคุณค่าของคนว่า คนมีธรรมชาติที่ดีอยู่แล้วแต่สังคมทำให้คนไม่เสมอ กัน ความคิดนี้รุสโซได้อธิบายไว้ในบทเรียงความเรื่อง

โจฮัน ไฮน์ริค เปสตาลอสซี (Johann Heinrich Pestalozzi ค.ศ.1746-1826)

เปสตาลอสซี เป็นนักการศึกษาชาวสวิส เกิดที่เมืองซูริก เมื่อวันที่ 12 มกราคม ค.ศ. 1746

หลักการศึกษานักเรียนของเปสตาลอสซี

- บ้านเป็นสถานที่ที่จะทำให้การศึกษาแก่เด็กอย่างดีเยี่ยม เพราะเป็นศูนย์กลางแห่งความรักและความร่วมมือในกิจที่เป็นไปเพื่อส่วนร่วม

- เนื่องจากบ้านแห่งเดียวไม่เพียงพอในการให้การศึกษาเด็ก โรงเรียนจึงต้องมีขึ้น โรงเรียนจะต้องจำลองสภาพและจิตใจของบ้านที่ดี ครูทำหน้าที่แทนพ่อแม่เด็กและจะต้องมีความรักเด็กเป็นแรงจูงใจ การใช้ระเบียบวินัยถึงจะเข้มงวด แต่ก็เป็นไปโดยละมุนละม่อม

- จุดมุ่งหมายอันสำคัญของการศึกษาคือพัฒนาการของเด็กที่กลมกลืนกันในบรรดาคุณสมบัติต่าง ๆ ในตัวของเด็ก ชั้นแรกคือเตรียมเด็กเพื่อให้เป็นคนที่มีการศึกษาให้เป็นพลเมืองดีและให้เป็นคนที่ดี

- การสอนนั้นต้องเป็นไปตามจิตใจของคน หมายความว่า ต้องสอดคล้องกับจิตวิทยาของบุคคลและเชื้อชาติ คือ ต้องมีการจัดลักษณะของนักเรียนให้เป็นหมู่พวก และจัดวิชาที่เรียนให้สอดคล้องกับความเจริญเติบโตและตรงความประสงค์ของเด็ก และกิจกรรมที่เขาพึงปฏิบัติ

- หลักสูตรจะต้องขยายออกไปในลักษณะที่เป็นไปในทางปฏิบัติและทางวิชาการ ที่จริงเขาไม่ได้ใช้คำใดคำหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ความคิดของเขานั้นอยู่ที่ว่าหลักสูตรนั้นต้องเป็นแบบที่ให้ประสบการณ์และให้มีกิจกรรม

- การสอนหนังสือเป็นงานที่ต้องใช้ฝีมือลายมือ (หรือทักษะ) และต้องประกอบด้วยคุณธรรม ครูจะเรียนรู้ในหน้าที่และอาชีพของตนได้ดีในโรงเรียนแบบที่เรียกว่า “โรงเรียนทดลอง” ซึ่งทำให้ต้องปรับปรุงตัวเองเรื่อยไป

จอห์น เฟรดเดอริก แฮร์บาต

แฮร์บาต เกิดที่โอลเดินเบอร์ก เป็นบุตรชายของข้าราชการเยอรมัน

หลักการศึกษาระบบของแฮร์บาต

นักปรัชญาที่มีระเบียบแบบแผนอย่างแฮร์บาตนั้นเห็นว่าการศึกษาก็เป็นวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่ง แฮร์บาตมีความเชื่อว่าการศึกษาย่อมประกอบด้วยลักษณะใหญ่ ๆ 3 ประการ คือ การปกครองดูแล การให้ความรู้ และการฝึกอบรม การศึกษานั้นเกิดขึ้นได้เพราะเด็กอยู่ในสภาพ “ไม้อ่อน” สามารถจะรับและเก็บบรรดาความประทับใจต่าง ๆ ไว้ได้ แต่สภาพ “แห้งไม้อ่อน” นั้นก็จัดโดยอายุและสภาวะบางประการทั้งธรรมชาติวิสัยของเด็กแต่ละคน เมื่อนิสัยใจคอเด็กแต่ละคนเจริญเติบโตขึ้นก็รับอิทธิพลจากภายนอกได้ยากเข้า เมื่อเด็กยังเยาว์อยู่ก็จำเป็นต้องมีการดูแลปกครอง เด็กที่ยังไม่รู้จักรับผิดชอบชีวิตนักก็จะต้องมีคนคอยแนะนำจนกว่าจะสามารถนำตัวเองได้ การศึกษาในลักษณะนี้เรียกว่าการปกครอง เพราะมีหน้าที่ควบคุมความประพฤติของเด็กในปัจจุบัน ส่วนการสอนและการฝึกฝนเป็นเรื่องสำหรับอนาคต แฮร์บาตเน้นว่าการสอนหนังสือเป็นศิลปะประณีต การเตรียมตัวนั้นแม้จะลงแรงไปเท่าไรๆ ก็คุ้มค่า นอกจากนี้เขายังได้กล่าวถึงวิธีการสอนบางวิชาไว้โดยละเอียด และแนะนำให้ใช้ทัศนอุปกรณ์ เช่น รูปภาพ แผนที่ แผนที่ ในหลักสูตร นอกจากจะกล่าวถึงความมุ่งหมายและวิธีการสอนแล้ว เขายังพูดถึงระเบียบและอันดับของสิ่งที่เรียน เพื่อให้เหมาะแก่วัยของเด็ก คือ เรียนรู้ประวัติของชาติมนุษยชนเอง ทั้งนี้ก็มาจากหลักที่ว่า คนเราตั้งแต่เกิดมาจนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ มีความเปลี่ยนแปลงเป็นระยะเหมือนประวัติศาสตร์ซึ่งดั้งเดิมก็เป็นคนป่าเถื่อนและวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ จนถึงความเป็นอารยะอย่างทุกวันนี้

แฮร์บาตให้หลักในการจัดหลักสูตรไว้ 3 ประการ ได้แก่

- ความต่อเนื่องในระหว่างวิชา
- จุดรวมหรือแกนของวิชา
- พื้นฐานทางวัฒนธรรม

ฟรีดริช เฟอร์เบล

เฟอร์เบล เป็นบุตรของหมอสอนศาสนา เกิดที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งในกรุงฮัมบูร์กเมื่อ ค.ศ.1782

หลักการของเฟอร์เบล ได้แก่

- การศึกษานั้นเป็นกรรมวิธีของธรรมชาติ
- ตัวเด็กนั้นเป็นอินทรีย์ทั้งหมด ถ้ามีการช่วยเหลือให้เด็กได้ทำอะไรมากที่สุดที่สมควรและดำเนินการถูกต้องตามกฎของธรรมชาติแล้วก็มีพัฒนาการ
- โลกพิภพนั้นก็เท่ากับเป็นอินทรีย์มหึมา ซึ่งประกอบไปด้วยอินทรีย์ส่วนย่อย ๆ ทั้งหมด เช่น มือและเท้าก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งสรรพร่างกาย เพราะฉะนั้น

เฟรเดอเบลตีความหมายของการศึกษาในแง่วิทยาการกล่าวคือ เขากล่าวว่า การศึกษาเป็นกรรมวิธีแห่งความเจริญเติบโต ซึ่งเกิดจากการเคลื่อนไหวทั้งปวงเด็กก็ต้องเป็นอินทรีย์และอวัยวะส่วนหนึ่งของสังคม นอกจากนั้นเขายังพิจารณาการศึกษาในแง่ประวัติศาสตร์และในแง่วิวัฒนาการเขาบอกว่ามนุษย์เป็นทรัพยากรแห่งเชื้อชาติของตน ทรัพยากรดังกล่าวก็คือ วัตถุประสงค์การศึกษาจะปลูกปั้นให้เป็นไปตามเป้าหมาย ด้วยการค้นคว้า การประดิษฐ์ และการถ่ายทอดให้แก่อนุชนสืบต่อมานี้เองมนุษย์จึงสามารถสร้างอารยธรรมของตนได้

1.2 ประวัติการศึกษาของประเทศไทย

ประวัติการศึกษาของไทยแบ่งเป็น 2 สมัยคือ

ก. การศึกษาไทยสมัยโบราณ แบ่งออกได้ดังนี้

1. สมัยลานนาและสุโขทัย
2. สมัยศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893-2310)
3. สมัยธนบุรี (พ.ศ. 2313-2325)
4. สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411) แบ่งออกเป็น 2 ระยะ

ได้แก่

4.1 ระยะเริ่มตั้งกรุงเทพฯ (พ.ศ. 2325-2394)

- รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
- รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
- รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

4.2 ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ (พ.ศ. 2394-2411) ระหว่างสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นระยะเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการศึกษาไทย โดยได้แบบอย่างมาจากชาวตะวันตก

ข. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และระบอบประชาธิปไตย แบ่งออกเป็นสมัยต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช(พ.ศ. 2411-2475)

- 1.1 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2543)
- 1.2 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)

และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2475) แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

- ต้นสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453-2459)
- ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 และต้นสมัยรัชกาลที่ 7(พ.ศ. 2459-2469)
- ปลายสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2469-2475)

2. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย (พ.ศ. 2475-ปัจจุบัน) แบ่งเป็น 2 ระยะคือ

2.1 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง-ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2475-2493)

2.2 เริ่มต้นแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษา-ปัจจุบัน(พ.ศ. 2494-ปัจจุบัน)

ก. การศึกษาไทยสมัยโบราณ

1. สมัยลานนาและสุโขทัย

หลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี บ่งบอกว่าสมัยลานนามีอยู่ก่อนสมัยสุโขทัย แต่ไม่สามารถยืนยันได้ว่าสมัยลานนามีอยู่ก่อนสมัยสุโขทัยนานเท่าใด

หลักฐานที่แสดงว่าสมัยลานนามีก่อนสมัยสุโขทัยคือ

- อักษรไทย ในสมัยลานนาพบศิลาจารึกและสมุดประเภทต่าง ๆ จารึกด้วยภาษาไทยเป็นส่วนใหญ่ ตัวอย่างเช่น จารึกในสมัยสุโขทัยมีทั้งเป็นภาษาไทยและภาษาขอม

- เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์

1) ในจารึกสมัยสุโขทัย (หลักที่ 4 วัดป่ามะม่วง) และในไตรภูมิพระร่วง ปรากฏว่าพระยาสิทธิไทได้ศึกษาจากนักปราชญ์แห่งลานนาไทย และได้นิมนต์พระภิกษุจากลานนาไทยไป สั่งสอนชาวสุโขทัย ศรีสังขาลย์

2) สมัยลานนาไทย มีการจัดทำสังคายนาครั้งที่ 8 ของโลก ในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราช

การศึกษาสมัยลานนาไทย พอสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

- สถานศึกษา ศึกษาในบ้าน ชุมชน วัดและวัง

- วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาในสมัยนี้คือ “การจัดการศึกษาเพื่อให้สมาชิกของสังคม มีความสามารถในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ เช่น การประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ และเป็นการจัดการศึกษาเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมของสังคม ซึ่งเป็นมรดกที่ได้สืบทอดกันมานานแล้วให้คงอยู่สืบไป”

- หลักสูตร ความรู้หรือเนื้อหาวิชา จำแนกออกเป็นส่วน ๆ ได้ดังนี้

1) พุทธศึกษา ได้แก่ ความรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการทางด้านสติปัญญา เช่น การสอนวิชาหนังสือ (มีการสอนอ่านและเขียนหนังสือไทย) และความรู้ทางพุทธศาสนา

2) อาชีวศึกษา ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการปกครอง อาชีพที่ถ่ายทอดกันภายในครอบครัว หรือ ภายในชุมชน

3) พลศึกษา ได้แก่ ความรู้เพื่อส่งเสริมพลานามัยและสุขภาพของบุคคล เช่น วิชาป้องกันตัว วิชาทหาร

การจัดการศึกษาในสมัยนั้นแบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายคือ

- การศึกษาที่จัดให้แก่สามัญชนทั่วไป เป็นการจัดการศึกษาให้แก่ครอบครัว ชุมชน วัดและวัง อาจเป็นความรู้เกี่ยวกับวิชาหนังสือ และการประกอบอาชีพต่าง ๆ

- การศึกษาที่จัดในวัด เป็นการศึกษาที่มีความมุ่งหมายเฉพาะ และจัดให้แก่บุคคลที่ต้องการบวชเรียน เพื่อให้มีความรู้ในพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ชั้นสูง

การศึกษาที่จัดในวัด

การศึกษาสมัยลานนาที่จัดในวัด มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนมีความรู้เรื่อง พุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง เป็นการศึกษาที่จัดให้เฉพาะผู้ชาย และผู้ที่ต้องการบวชเรียนเท่านั้น มีครู ผู้สอนเป็นพระ แยกเป็น 3 ระดับคือ

- ตู๋หลวง คือ เจ้าอาวาส ทำหน้าที่เป็นครูใหญ่

- ตู๋บาลกำ คือ พระที่มีพรรษาสูงกว่า 5 พรรษาขึ้นไป ทำหน้าที่สอนหนังสือแก่ พระภิกษุและสามเณร

- ตู๋หนาน คือ พระที่อ่อนพรรษา ทำหน้าที่สอนชะโยมวัด (ศิษย์วัด) หมายถึง เด็กที่พ่อแม่มาฝากไว้เป็นศิษย์

วิชาที่สอนแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

- วิชาหนังสือ เป็นความรู้ขั้นพื้นฐาน สำหรับการเรียนวิชาชั้นสูง ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนา การสอนอ่านและเขียนหนังสือไทย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภทคือ หนังสือ ไทยยวน (หนังสือเมือง) หนังสือสุโขทัย (หนังสือฝักขาม) และหนังสือขอม (ขอมเมือง)

- วิชาชั้นสูง ได้แก่ความรู้ทางพุทธศาสนา รวมทั้งวิชาชีพชั้นสูง เช่น วิชาช่างฝีมือ วิชาพิชัยสงคราม และโหราศาสตร์ ฯลฯ

วิธีสอน สอนโดยการบอกหรือการเลียนแบบ การท่องจำแบบนกแก้ว นกขุนทอง

การศึกษาไทยสมัยสุโขทัย (พ.ศ. 1781-1921)

สาระสำคัญของการศึกษาศรีสุโขทัย แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

- การศึกษาฝ่ายพุทธจักร
- การศึกษาฝ่ายอาณาจักร

การศึกษาฝ่ายพุทธจักร มีลักษณะสำคัญดังนี้

- มีวัตถุประสงค์เฉพาะ คือความรู้ทางพุทธศาสนา
- นักเรียน ส่วนมากเพศชาย ซึ่งเป็นบุตรหลานของขุนนาง และราษฎร

ทั่วไปที่ สนใจจะศึกษาเล่าเรียนความรู้ทางพุทธศาสนา

- ครู คือ พระภิกษุ
- สถานศึกษา คือ วัด

การศึกษาฝ่ายอาณาจักร มีลักษณะสำคัญดังนี้

- มีวัตถุประสงค์เฉพาะ คือ ความรู้ด้านอักษรศาสตร์ หรือวิชาชีพ

บางอย่าง

- นักเรียน ส่วนมากได้แก่ เจ้านาย และบุตรหลานข้าราชการ
- ครู ได้แก่ นักปราชญ์ในสำนักราชบัณฑิต หรือผู้มีความรู้สูงในแขนง

วิชาต่างๆ

- สถานศึกษา ส่วนมากอยู่ในวัง และสำนักราชบัณฑิต

การศึกษาฝ่ายอาณาจักร แบ่งจุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็น 2 ส่วนคือ

- การศึกษาสำหรับฝ่ายพลเรือน
- การศึกษาสำหรับฝ่ายทหาร

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยสุโขทัย

1) พ่อขุนรามคำแหงทรงประกาศให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ

2) ปี พ.ศ.1826 พ่อขุนรามคำแหงได้ประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใหม่ เพราะเห็นว่าตัวหนังสือไทยที่ดัดแปลงมาจากตัวหนังสือมอญและขอม รูปแบบตัวหนังสือไม่สวยงาม ไม่สะดวกในการเขียน และไม่เพียงพอเกี่ยวกับเสียงในภาษาไทย วิธีประสมตัวซับซ้อนยุ่งยาก หนังสือไทยที่พ่อขุนรามคำแหงทรงประดิษฐ์ขึ้นใหม่เป็นที่แพร่หลาย และนิยมในระหว่างคนไทย เป็นรากฐานแห่งอักษรศาสตร์มาจนปัจจุบันนี้

3) พ่อขุนรามคำแหงได้เสด็จประพาสประเทศจีน และนำช่างจีนที่ชำนาญการปั้นถ้วยชามเข้ามาตั้งเตาเผาที่เมืองสังคโลก ได้ประดิษฐ์ถ้วยชามสังคโลกที่งดงาม และเลื่องลือมาจนถึงปัจจุบัน

4) หลังจากที่พ่อขุนรามคำแหงทรงประกาศ ให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ทำให้ศิลปกรรมและปฏิมากรรมมีความเจริญรุ่งเรืองตามไปด้วย ดังจะเห็นได้

5) ในรัชกาลพระยาโลไท ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เช่น

5.1) จัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ โดยกำหนดให้มี 2 คณะคือ

- คณะธรรมาวาส
- คณะคามวาส

5.2) ทรงสละราชสมบัติออกผนวชเป็นพระภิกษุชั้วระยะหนึ่ง เป็นแบบอย่างของการบวชเรียนในสมัยต่อมา

5.3) พระยาโลไท ทรงนิพนธ์หนังสือเกี่ยวกับพุทธศาสนาชื่อ “ไตรภูมิพระร่วง” ซึ่งตกทอดมาถึงปัจจุบัน และเป็นที่ยอมรับว่าเป็นหนังสือวรรณคดีสำคัญเล่มหนึ่ง

1. สมัยศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 – 2310)

สภาพทั่วไปของการศึกษาไทยสมัยศรีอยุธยากับสมัยสุโขทัยมีส่วนคล้ายคลึงกันหลายประการ เช่น

- รูปแบบของการจัดการศึกษาเป็นรูปแบบของการศึกษาในสังคมแบบโบราณ หรือสังคมแบบปฐมฐาน (Primitive Society)

- เนื้อหาสาระสำคัญของการศึกษาแบ่งเป็น 2 ส่วนคือ การศึกษาฝ่ายพุทธจักร และการศึกษาฝ่ายอาณาจักร

- สถานศึกษา ศึกษาในบ้าน วัด วัง หรือสำนักราชบัณฑิต

การศึกษาสมัยศรีอยุธยา พอสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

- การศึกษาแตกต่างไปจากสมัยสุโขทัย การศึกษาสมัยอยุธยาเป็นไปในทาง ติดต่อกับประชาคมเท่านั้น เพราะการศึกษาทั่วไปอยู่ที่วัด โดยพระสอนลูกศิษย์อยู่ที่กุฏิของตน และต้องบิณฑบาตเลี้ยงลูกศิษย์ด้วย

- ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงกวดขันการศึกษาทางพระศาสนา มาก บุตรหลานข้าราชการคนใดที่รับราชการ ต้องผ่านการอุปสมบทก่อน ทำให้วัดทุกแห่งเป็นโรงเรียน พระภิกษุเป็นครูอบรมสั่งสอนลูกศิษย์

- ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การศึกษาเจริญมาก มีการสอนภาษาไทย บาลี สันสกฤต ฝรั่งเศส มอญ พม่า เขมร และจีน พระโหราธิบดีได้แต่งแบบเรียนภาษาไทย ชื่อ “จินดามณี”

- สำนักเรียนนอกจากวัดแล้วยังมี สำนักราชบัณฑิต ราชสำนัก และโรงเรียนมิชชันนารี สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงส่งมหาดเล็กรุ่นเด็กเป็นจำนวนมาก

- สมัยศรีอยุธยา มีหน่วยงานหรือองค์การของรัฐ (องค์พระมหากษัตริย์) ทำหน้าที่ในการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชน มีออกญาพระเสด็จเป็นผู้บัญชาการกรมธรรมการ

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยศรีอยุธยา

1) ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระองค์ทรงรอบรู้ศิลปวิทยาอย่างกว้างขวางทั้งด้านอักษรศาสตร์ นิติศาสตร์ และรัฐศาสตร์ ทรงสนพระทัยในพุทธศาสนา..... สิ่งที่น่าสนใจในสมัยนี้ คือ

- การสร้างวัด ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดพุทธรวาส (วัดพระศรีสรรเพชญ์ ปัจจุบัน)

- การส่งทูตไปนิมนต์พระมาจากลังกา

- สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุชั่วคราว ตามอย่างพระยาสิทธิ สมัยสุโขทัย

- ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตแต่งหนังสือ “มหาชาติคำหลวง” ซึ่งเป็นวรรณคดีเกี่ยวกับพุทธศาสนา

2) รัชกาลพระเจ้าทรงธรรมมีหนังสือสำคัญ 3 เล่มคือ พระไตรปิฎก กาพย์-มหาชาติ และลิลิตยวนพ่าย

3) ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้รับการยกย่องให้เป็น “ยุคทองแห่งวรรณคดี” การศึกษาทางด้านวรรณคดี และภาษาศาสตร์เจริญรุ่งเรืองมาก ศูนย์กลางในการจัด การศึกษาคือ วัง การศึกษาโดยเฉพะอย่างยิ่งด้านอักษรศาสตร์ จัดอยู่ในพระบรมมหาราชวัง หรือสำนักราชบัณฑิต สมัยนี้ได้รับอิทธิพลจากประเทศตะวันตก มีการศึกษาภาษาต่างประเทศและรับเอาวิทยาการของชาวต่างประเทศมาด้วย

เหตุการณ์สำคัญสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

- โปรดเกล้าฯ ให้พระโหราธิบดีแต่ง “หนังสือจินดามณี” โดยมีพระประสงค์ที่จะให้คนไทยได้เรียนรู้ภาษาของตนอย่างลึกซึ้ง ทรงเกรงว่าคนไทยจะลืมภาษาและขนบธรรมเนียมของตน เพราะในสมัยนั้นมีบาทหลวงเข้ามาสอนศาสนาและสอนภาษา

หนังสือจินดามณี เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพยัญชนะ สระ และการประสมตัวอักษร แบ่งเป็นแม่ ก กา กน กง กก กด กบ กม เกย เมื่อจบแม่เกย อ่านหนังสือออกแล้ว ก็ต้องศึกษาชั้นสูงมีการแต่งร้อยแก้ว โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน

- มีวรรณคดีเกิดขึ้นหลายเรื่อง ได้แก่ อนิรุทธคำฉันท์ โคลงกำสรวลศรี
ปราชญ์ กาพย์ห่อโคลงของพระศรีมโหสถ สมุทรโฆษคำฉันท์ ลิลิตพระลอ และพงศาวดาร
ฉบับหลวงประเสริฐ

- มีการติดต่อกับต่างประเทศด้านการศึกษามากขึ้น
พ.ศ. 2205 ชาวฝรั่งเศสได้ตั้งโรงเรียนสอนภาษาต่างประเทศใน
ประเทศไทย

พ.ศ. 2227 ส่งคนไทย 4 คน ไปศึกษาวิชาก่อสร้าง ช่างทำน้ำพุ ช่าง
เงิน และช่างทอง

พ.ศ. 2230 ส่งคนไทย 5 คน ไปศึกษาที่มหาวิทยาลัย เลอ เฟรต
ประเทศฝรั่งเศส

4) รัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ การศาสนาในสมัยนี้เจริญรุ่งเรืองมาก
พระองค์ทรงสนับสนุนการศึกษาฝ่ายพุทธจักรอย่างจริงจัง โปรดเกล้าฯ ให้พระอุบาลี พระ
อริยมุนี และพระอันดับอีก 12 รูป ไปช่วยฟื้นฟูพระพุทธรูปศาสนาในลังกา ด้านวรรณคดี
และอักษรศาสตร์รุ่งเรืองมาก มีหนังสือวรรณคดีสำคัญ ๆ เกิดขึ้นหลายเล่ม เช่น กาพย์ห่อ
โคลงเห่เรือ กาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง นันทโศภนันทสูตร และบทละครเรื่อง
อิเหนา เป็นต้น

3. สมัยธนบุรี (พ.ศ. 2313 – 2325)

ปี พ.ศ. 2310 กรุงศรีอยุธยาแตกเป็นครั้งที่ 2 บ้านเมืองว่างกษัตริย์เป็น
เวลา 3 ปี จนกระทั่งพระเจ้าตากสินมหาราชขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.2315 และสถาปนา
กรุงธนบุรีเป็นราชธานี

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยธนบุรี

1) ทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนาและการศึกษาฝ่ายพุทธจักรให้เจริญรุ่งเรือง
มั่นคง โปรดเกล้าฯ ให้นิมนต์พระภิกษุมาประชุมพร้อมกันที่วัดบางหว้าใหญ่ (วัดระฆังโฆสิต
าราม) ทรงแต่งตั้งพระสังฆราช พระราชาคณะและโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัด โบสถ์ วิหาร
และกุฏิ

2) ในสมัยนี้มีแบบเรียนหนังสือไทย 2 เล่ม คือหนังสือประถม ก กา และ
หนังสือประถม มาลา

4. สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2411)

สภาพทางสังคม และรูปแบบของการปกครองและการบริหารราชการ
แผ่นดินในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับสังคมสมัยศรีอยุธยา ในรัช

สภาพทั่วไปของการศึกษาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พอสรุปได้ดังนี้

1) สภาพทั่วไปของการศึกษาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.2325-2411) มีลักษณะคล้ายคลึงกับสังคมสมัยศรีอยุธยา สถานศึกษากำหนดให้วัดและบ้านรับภาระในการจัดการศึกษา ส่วนรัฐหรือราชสำนักควบคุมและให้ความอุปถัมภ์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาฝ่ายพุทธจักร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้โปรดเกล้าฯ ให้ราชบัณฑิตทำหน้าที่บอกหนังสือพระเณรที่หอพระมณเฑียรในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และให้มีการสอบไล่พระปริยัติ-ธรรมทุก 3 ปี หน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ควบคุมการศึกษาในวัด ได้แก่ กรมธรรมการ มีผู้บังคับบัญชาดำรงตำแหน่ง “พระยาพระเสด็จ”

2) คำว่าโรงเรียนในสมัยนั้นมีลักษณะเป็น “โรงเรียนแบบโบราณ” มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

- ตั้งอยู่ในวัด
- มีพระเป็นครู
- ไม่บังคับ เป็นการเรียนตามความสมัครใจ
- วิชาที่เรียนส่วนมากเป็นวิชาหนังสือและวิชาเลขเบื้องต้น (เลขไทย

โบราณ) วิชาเหล่านี้เรียกว่าวิชาฝ่ายสามัญศึกษา

3) การศึกษาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เริ่มได้รับผลกระทบกระเทือนจากอิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตก ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และมีผลกระทบกระเทือนมากในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนทำให้ปรากฏเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของประวัติศาสตร์การศึกษาไทย (พ.ศ. 2394-2411)

4) โรงทาน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้างขึ้น มีลักษณะเป็นโรงเรียนประเภทหนึ่ง เพราะเป็นสถานที่เผยแพร่ความรู้ให้กับประชาชน

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

4.1 ระยะเริ่มตั้งกรุงเทพฯ (พ.ศ.2325-2394)

- รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

- พ.ศ. 2332 สร้างวัดพระเชตุพน

- พ.ศ. 2337 สร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ใช้เป็นสถานที่สอนพระ

ปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์

- พ.ศ. 2341 พระราชาคณะและราชบัณฑิตสังคายนาพระไตรปิฎก

- เกิดวรรณคดีหลายเรื่อง คือ อุณรุทธคำฉันท์ รามเกียรติ์ และกุมารคำฉันท์

- รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย บ้านเมืองสงบสุขไม่มีศึกสงครามเช่นสมัยรัชการที่ 1 มีการทำนุบำรุงศาสนามากยิ่งขึ้น ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดสุทัศน์ และส่งสมณทูตไปลังกาได้กึ่งมหาโพธิ์มาปลูก

ในสมัยนี้วรรณคดีและอักษรศาสตร์มีความเจริญเป็นอย่างมาก มีวรรณคดี เกิดขึ้นหลายเล่ม คือ อิเหนา รามเกียรติ์ สังข์ทอง ไกรทอง พระอภัยมณี นิราศนรินทร์ ลิลิตตะเลงพ่าย และกฤษณาสนนห้องคำฉันท์

มีการจัดตั้ง “โรงทาน” เป็นที่จัดอาหารเลี้ยงพระสงฆ์สามเณร เป็นที่บริจาค พระราชทานทรัพย์แก่คนชราคนพิการ เป็นที่แสดงธรรมเทศนา และสอนหนังสือแก่คนทั่วไป

- รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวตะวันตกได้เข้ามาในประเทศไทยมากขึ้น รัชกาลที่ 3 ทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องเรียนรู้อารยธรรมตะวันตก เจ้านายหลายพระองค์เร่งศึกษาวิทยาการใหม่ ๆ ของชาวตะวันตกมากขึ้น

ในราชสำนักได้สร้างธรรมเนียมความนิยมในการสอนอ่าน-เขียนให้เจ้านายรุ่นเยาว์ และบุตรธิดาขุนนางที่ถวายตัวตั้งแต่ยังเป็นเด็ก โดยฝึกหัดอ่าน-เขียนหนังสือไทยและขอมกับอาลักษณ์ที่ตำหนักแพ เมื่อเรียนจบก็เข้ารับราชการเป็นเสมียนและครูสอนหนังสือให้เจ้านาย รุ่นเยาว์ในเวลาต่อมา

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทย สมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

- พ.ศ. 2371 มิชชันนารีอเมริกันเข้ามาสอนศาสนาในประเทศไทย แล้วยังนำเอาอารยธรรมตะวันตกมาเผยแพร่อีกด้วย เช่น การแพทย์ การศึกษา และขนบธรรมเนียมต่าง ๆ ทำให้แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาตามแบบตะวันตกเริ่มแพร่หลายในเมืองไทย เจ้านายหลายพระองค์เริ่มเรียนวิชาภาษาอังกฤษและวิชาความรู้ต่าง ๆ จากหมอสอนศาสนา

- พ.ศ. 2378 มิชชันนารีอเมริกัน 3 คน คือ หมอบรัดเลย์ นายโรบินสัน และ นายจอห์นสัน ตั้งเครื่องพิมพ์หนังสือขึ้นเป็นครั้งแรกที่กรุงเทพฯ แต่ยังไม่ใช้การไม่ได้

- พ.ศ. 2379 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน แล้วให้รวบรวมวิชาความรู้ต่าง ๆ จารึกลงบนแผ่นศิลาเก็บไว้ในวัด พระองค์มีพระราชประสงค์จะให้วัดพระเชตุพนฯ เป็นแหล่งเล่าเรียนวิชาความรู้ต่าง ๆ ทั้งสามัญและอาชีพของประชาชนทั่วไป โปรดให้รวบรวม ตำราต่าง ๆ ซึ่งสมควรจะเล่าเรียนเป็นวิชาชีพระวบรวม

- วิชาหนังสือ อธิบายลักษณะภาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ กลอนกลบท และ โคลงกลอนบทต่าง ๆ พร้อมทั้งตัวอย่าง เนื้อเรื่องประกอบด้วยสุภาษิต
- วิชาแพทย์ มีตำรายารักษาโรคต่าง ๆ ตำราหมอนวด มีภาพประกอบ ทรงโปรดให้นำพันธุ์ไม้สำหรับใช้ทำยาต่าง ๆ มาปลูกไว้เป็นตัวอย่างด้วย
- วิชาช่าง ได้แก่ ช่างเขียนภาพและลาย ช่างหล่อ ช่างปั้น ช่างแกะสลัก ช่างประดับ

ส่วนภาพที่เขียนไว้ตามฝาผนังเป็นตำราของหมวดวิชาต่างๆ เช่น แพทย์ ศาสตร์ ดาราศาสตร์ อักษรศาสตร์ รวมทั้งความรู้ทางพุทธศาสนา สุภาษิต นิยาย ทำเนียบ สมณศักดิ์ พัดยศ ตราตำแหน่ง และทำเนียบหัวเมืองปักษ์ใต้ ฝ้ายเหนือ ตลอดจนขนบธรรมเนียม แบบแผน และกระบวนพยุหยาตรา ทำให้วัดพระเชตุพนเปรียบเสมือนมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของไทย และ เหตุที่รัชกาลที่ 3 ทรงโปรดให้รวบรวมความรู้ต่างๆ ไว้ที่วัดนี้ อาจเป็นเพราะพระองค์ทรงวิตกว่าวิทยาการต่าง ๆ ของไทยจะสูญหายไป เพราะคนไทยมีนิสัยหวงแหนวิชา และอิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ ในประเทศไทยมากขึ้นเกรงว่าคนไทยจะหันไปสนใจความรู้ใหม่จนลืมความรู้เก่า อาจทำให้เอกลักษณ์ของไทยถูกทำลาย

- พ.ศ. 2380 มีการปลูกฝักันโรคฝีดาษ โดยแพทย์มิชชันนารีชาวอเมริกัน นับได้ว่าเป็นการเริ่มต้นด้านวิชาการแพทย์สมัยใหม่ในประเทศไทย ในปีเดียวกันนี้เอง หมอบริดเลย์ตั้งโรงพิมพ์และคิดทำตัวอักษรไทยได้สำเร็จ โดยส่งไปทำตัวพิมพ์ที่เมืองนอก จนถึง พ.ศ. 2384 จึงหล่อตัวพิมพ์อักษรไทยได้ในประเทศไทย

การพิมพ์หนังสือไทยในสมัยนี้ ส่วนมากพวกมิชชันนารีใช้พิมพ์หนังสือสอนศาสนา ปรากฏว่าใช้ในราชการเพียงครั้งเดียว คือ พ.ศ. 2382 รัชกาลที่ 3 จ้างโรงพิมพ์หมอบริดเลย์ พิมพ์ประกาศห้ามสูบบุหรี่ เป็นใบปลิว 9,000 ฉบับ

รัชกาลที่ 4 ขณะนั้นทรงผนวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศฯ ทรงเห็นประโยชน์ของการพิมพ์หนังสือมาก จึงโปรดให้สั่งเครื่องพิมพ์มาตั้งไว้ที่วัดบวรนิเวศฯ นับเป็นโรงพิมพ์แห่งแรกของไทย ทรงพิมพ์หนังสือทางพุทธศาสนา จนมาถึงรัชกาลที่ 4 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงพิมพ์หลวงเพื่อใช้ในราชการ

- พ.ศ. 2385 มีการออกหนังสือพิมพ์เป็นครั้งแรก ชื่อ “บางกอกกาเลนเดอร์” (Bangkok Galender)
- พ.ศ. 2387 ออกหนังสือพิมพ์ไทยรายเดือนชื่อ “บางกอกรีคอร์ดเดอร์” (Bangkok Recorder)

4.2 ระยะเวลาเลี้ยวหัวต่อ (พ.ศ. 2394-2411)

เริ่มต้นเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการศึกษาไทย ซึ่งเดิมเป็นการศึกษาแบบ อรูปนัย มาเป็นการศึกษาแบบรูปนัย มีความคิดริเริ่มปฏิรูปการศึกษาตามแบบอย่างชาวตะวันตก

รัชกาลที่ 4 ทรงสนพระทัยในความรู้ของชาวตะวันตก สมัยที่ทรงผนวชได้เชิญมิชชันนารีฝ่ายโรมันคาทอลิก และโปรเตสแตนต์มาบรรยายเรื่องศาสนาคริสต์ียน ทรงศึกษาภาษาละตินจากมิชชันนารีชาวฝรั่งเศส คือ สังฆราชปาเลกัว (Pallegoix) และทรงศึกษาภาษาอังกฤษ เลข ภูมิศาสตร์ ดาราศาสตร์ และวิชาการพิมพ์จากมิชชันนารีอเมริกัน พระองค์ทรงเผยแพร่ความรู้สมัยใหม่โดยปริยายในการแสดงพระธรรมเทศนา และพิมพ์ตัวหนังสือออกเผยแพร่แก่คนไทย

ในสมัยนี้วัดบวรนิเวศวิหารกลายเป็นศูนย์กลางของการศึกษาเล่าเรียนและเผยแพร่ความคิดสมัยใหม่ (ทรงดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. 2379 ขณะดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ) ซึ่งนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา ศูนย์กลางการศึกษาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อยู่ในพระบรมมหาราชวัง และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ

- รัชกาลที่ 4 ทรงสนพระทัยการศึกษาความรู้สมัยใหม่อย่างกว้างขวาง
- ทรงตระหนักในอิทธิพลของจักรวรรดินิยมตะวันตกว่าเป็นภัยต่อประเทศชาติทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วต้องปรับปรุงการศึกษาให้ทันสมัย รัชกาลที่ 4 จึงได้เผยแพร่ความรู้สมัยใหม่ด้วยพระองค์เองตั้งแต่องค์ตั้งยังทรงผนวช

- ทรงริเริ่มธรรมเนียมติ๊กกาย
- ประกาศตั้งโรงพิมพ์หลวง
- ปี พ.ศ.2405 ได้จ้างนาง แอนนา เลียว โนเวนส์ เป็นครูสอนภาษาอังกฤษในวัง และตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง

ข. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และระบอบประชาธิปไตย

1. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช (พ.ศ. 2411-2475) แบ่งออกเป็น 2 สมัย คือ

1.1 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453) แบ่งออกเป็น 2 ระยะเวลาคือ

- ก่อนตั้งกระทรวงธรรมการ (กระทรวงศึกษาธิการ) พ.ศ. 2411-2435

- หลังตั้งกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2435-2453

1.2 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468) และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2475) แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

- ต้นสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453-2459)

- ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 และต้นสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2459-2469)

- ปลายสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2469-2475)

2. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย (พ.ศ. 2475 ปัจจุบัน) แบ่งเป็น 2 ระยะคือ

- หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง-ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2475-2493)

2.1 เริ่มต้นแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษา-ปัจจุบัน (พ.ศ. 2494-ปัจจุบัน)

3. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช (พ.ศ. 2411-2475)

3.1 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453)

การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม การปกครอง การคลัง และด้านการศาล รวมถึงอิทธิพลภายนอกประเทศ การเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นจำแนกออกได้ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบของการศึกษาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ในปี พ.ศ.2414 นับเป็นโรงเรียนแรกที่มีขึ้นตรงตามศัพท์ “โรงเรียน” คือมีลักษณะแตกต่างจากโรงเรียนแผนโบราณหรือโรงเรียนวัด มีสถานที่ซึ่งจัดไว้โดยเฉพาะ มีฆราวาสเป็นครู ทำการสอนตามเวลาที่กำหนด วิชาที่สอนมี ภาษาไทย ภาษาต่างประเทศ และวิชาอื่น ๆ ที่ไม่เคยสอนในโรงเรียนแผนโบราณ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อให้กุลบุตรมีความรู้ความสามารถพอที่จะเข้ารับราชการได้

การจัดตั้งโรงเรียนแผนใหม่นับเป็นการเปลี่ยนแปลงการศึกษา ด้านรูปแบบของการจัดการศึกษา เป็นการศึกษาแบบรูปนัย (Formal Education) นับตั้งแต่ พ.ศ.2414 เป็นต้นมา การศึกษาได้เปลี่ยนรูปแบบเป็นการศึกษาแบบรูปนัย ตามลำดับ เช่น

- พ.ศ. 2414 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เรียบเรียง “หนังสือแบบเรียนหลวง” สำหรับเป็น “หลักสูตรวิชาชั้นต้น” ทำให้การเรียนการสอนเริ่มต้นมีแบบแผนรัดกุมยิ่งขึ้น

- พ.ศ. 2427 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คิดแบบวิธีไล่หนังสือไทย (การสอบไล่หรือการวัดผลการศึกษา) ขึ้นเป็นครั้งแรก

- พ.ศ. 2428 กำหนดหลักสูตรประโยค 1 และประโยค 2 นับเป็นการเริ่มต้นปรับปรุงหลักสูตรอย่างมีแบบแผนรัดกุมยิ่งขึ้นเป็นครั้งแรก

- พ.ศ. 2438 มีการปรับปรุงหลักสูตรอีกครั้งหนึ่ง มีการแบ่งขั้นตอนของการศึกษาไว้อย่างชัดเจนและเป็นการเริ่มต้นของการกำหนดระบบโรงเรียนไว้อย่างชัดเจน

- พ.ศ. 2441 จัดทำโครงการศึกษาฉบับแรก และมีการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

ภายหลังที่มีการนำโครงการศึกษาฉบับ พ.ศ.2411 แล้วมีการปรับปรุงแก้ไขโครงการศึกษา และหลักสูตร 3 ครั้ง คือ พ.ศ. 2445, พ.ศ. 2450 และ พ.ศ. 2452

การเปลี่ยนแปลงทางด้านวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา จำแนกออกเป็น 2 ประเด็นคือ

- วัตถุประสงค์ทางด้านนักเรียนหรือบุคคลที่จะมีโอกาสได้รับการศึกษาจัดการศึกษาเพื่อใคร

- วัตถุประสงค์ทางด้าน การนำเอาผลของการศึกษาไปใช้พิจารณาว่าผลของการศึกษานำไปใช้เพื่อประโยชน์อะไร

วัตถุประสงค์ทางด้านนักเรียนหรือบุคคลที่จะมีโอกาสได้รับการศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ระยะคือ

- ระยะแรก คือการจัดการศึกษาภายในพระบรมมหาราชวัง (พ.ศ.2414-2427) โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ การจัดการศึกษาสำหรับบุตรหลานของเจ้านายและข้าราชการเท่านั้น

- ระยะที่สอง คือการจัดการศึกษาสำหรับปวงชน (พ.ศ.2427- 2453) โดยมีวัตถุประสงค์ คือการขยายการศึกษาออกไปให้กว้างขวาง เพื่อประชาชนทุกคนได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนอย่างทั่วถึง

- พ.ศ. 2427 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรขึ้นเป็นแห่งแรกที่วัดมหรณพาราม

- พ.ศ. 2429 มีโรงเรียนในกรุงและหัวเมืองรวม 34 แห่ง ครู 81 คน นักเรียน 1,994 คน โรงเรียนในพระนครมีชื่อเสียง 5 แห่งคือ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนมหาธาตุวิทยาลัย โรงเรียนสราญรมย์ โรงเรียนสุนันทาลัย และโรงเรียนแผนกที่ โรงเรียนเหล่านี้ สังกัดกรมศึกษาธิการ ซึ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2430

- พ.ศ. 2431 หลังจากตั้งกรมศึกษาธิการในปี พ.ศ. 2530 ในปีต่อมา ได้มี คำสั่งยกเลิกการใช้ “แบบเรียนหลวง 6 เล่ม” ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ให้ใช้ “แบบเรียนเร็ว” ของกรมศึกษาธิการ

- พ.ศ. 2432 ตั้งโรงเรียนแพทย์ขึ้น เรียกว่า โรงเรียนแพทยากร

- พ.ศ. 2435 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีประกาศตั้งโรงเรียนมูลศึกษาขึ้นในวัดทั่วไป เพื่อขยายการเรียนหนังสือไทยให้แพร่หลายและเป็นแบบแผนยิ่งขึ้น และตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเป็นครั้งแรก

- พ.ศ. 2437 กรมขุนดำรงราชานุภาพ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ทรงเรียกร้องให้จัดตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ทำให้มีโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเกิดขึ้น ภายใต้การดูแลของกระทรวงมหาดไทย (ในปี พ.ศ. 2453 ได้เปลี่ยนเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. 2459)

- พ.ศ. 2439 ตั้งโรงเรียนราชวิทยาลัยขึ้นที่บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยาจัดเป็น โรงเรียนประจำสอนภาษาไทย ภาษาอังกฤษ อบรมนักเรียนตามวิธีการของประเทศตะวันตก เพื่อส่งไปศึกษาต่อในยุโรป และเข้ารับราชการในกระทรวงต่าง ๆ

- พ.ศ. 2444 จัดตั้งโรงเรียนบำรุงสตรีวิชา

- พ.ศ. 2446 สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนราชินี

- พ.ศ. 2450 มีการเปิดแผนกฝึกหัดครูหญิงขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนมัธยมสตรีวิทยา

การเปลี่ยนแปลงทางด้านหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มปฏิรูปการศึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2414 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนขึ้นในพระบรมมหาราชวัง และกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ มีการเปลี่ยนแปลงหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษา ดังนี้

ก่อนตั้งกระทรวงธรรมการ (พ.ศ. 2411 – 2435) มีหน่วยงานที่ทำหน้าที่ รับผิดชอบจัดการศึกษา 3 หน่วยงานคือ

- กรมธรรมการ หรือ กรมธรรมการสังฆการี เป็นหน่วยงานเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาทางฝ่ายพุทธจักร มีหน่วยงานในสังกัด 2 หน่วยงาน คือ กรมสังฆการี และกรมราชบัณฑิต

- กรมพระอาลักษณ์ ข้าราชการในกรมนี้มีหน้าที่สอนหนังสือไทย สอนคิดเลข และขนบธรรมเนียมราชการ

- กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ในระยะแรกพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงบังคับบัญชาและฝึกรบกรมข้าราชการที่จะเข้าทำการในกรมทหารมหาดเล็กร ด้วยพระองค์เอง ต่อมาทรงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดำรงตำแหน่งแทน

โรงเรียนที่อยู่ในสังกัดกรมมหาดเล็กร มี 5 แห่งคือ

- โรงเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร
- โรงเรียนนายทหารมหาดเล็กที่ตำหนักสวนกุหลาบ
- โรงเรียนท่าแพนที
- โรงเรียนของพระเจ้าลูกยาเธอ
- โรงเรียนพระปริยัติธรรม

ในปี พ.ศ. 2414 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรก เป็นโรงเรียนสอนภาษาไทย หรือโรงเรียนหลวงของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ทำหน้าที่เป็นอาจารย์ใหญ่ เมื่อครั้งเป็นหลวงสภาระประเสริฐ ได้เรียบเรียง “หนังสือแบบเรียนหลวงขึ้น 6 เล่ม ได้แก่ มูลบทบรรพกิจ วาหนิต์นิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ และ พิศาลการ์ณต์ ใช้เป็น “หลักสูตรวิชาชั้นต้น”

- ปี พ.ศ. 2427 ได้จัดให้มีการสอบไล่ขึ้นเป็นครั้งแรก ที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ซึ่งขณะนั้นได้ปรับปรุงเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนแล้ว ข้าหลวงเป็นผู้สอบความรู้นักเรียน ตั้งแต่มูลบทบรรพกิจไปจนจบพิศาลการ์ณต์ ผู้สอบผ่านจะได้ประกาศนียบัตร

- ในปีนี้ได้จัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรขึ้นตามวัดหลายแห่งแห่งแรกคือ โรงเรียนวัดมหารพาราม

- ในปี พ.ศ. 2430 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมศึกษาธิการ เพื่อรวบรวม ข้าราชการ และงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาไว้ด้วยกัน และให้โอนโรงเรียนซึ่งอยู่ในสังกัดกรมทหารมหาดเล็กร มาอยู่ในสังกัดกรมศึกษาธิการ มีโรงเรียนในสังกัดกรมศึกษาธิการทั้งหมด 34 แห่ง เป็นโรงเรียนส่วนกลาง 5 แห่งคือ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนมหาธาตุวิทยาลัย (โรงเรียนพระปริยัติธรรม เดิม) โรงเรียน

- ปี พ.ศ. 2432 (ร.ศ. 108) ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง “กรมธรรมการ” ทำหน้าที่บังคับบัญชากิจการที่เกี่ยวข้องในพระสงฆ์ และบังคับบัญชาการโรงเรียน และโรงพยาบาลทั่วราชอาณาจักร

หลังตั้งกระทรวงธรรมการ (พ.ศ. 2435-2453)

- ปี พ.ศ. 2435 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงธรรมการ เป็นหน่วยงานบริหารราชการส่วนกลาง แบ่งออกเป็น 5 กรมคือ

- กรมธรรมการกลาง
- กรมศึกษาธิการ
- กรมพยาบาล
- กรมพิพิธภัณฑ์
- กรมสังฆการี

- ปี พ.ศ. 2441 ได้มีการจัดทำโครงการศึกษาชาติ โดยรวบรวมความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ต่อมาดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าพระยาพระเสด็จ สุเรนทรราชบิดี (ม.ร.ว. เปี้ย มาลากุล) นับเป็นขั้นแรกของการกำหนดแบบแผน หรือแผนหลักเป็นแผนการ (Plan) ที่ใช้เป็น หลักฐานในการจัดการศึกษาของชาติไทย

- ปี พ.ศ. 2447 จัดตั้ง “สมาคมคณาจารย์สมาคม” เป็นองค์การวิชาชีพทางการศึกษา” (Professional Organization) แห่งแรกที่ริเริ่มจัดตั้งโดยคณะครูอาจารย์ หรือบุคคลที่มีอาชีพเกี่ยวกับการจัดการศึกษา ไม่ได้เป็นหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่จัดการศึกษาโดยตรง แต่มีส่วนช่วยเหลือด้านการฝึกหัดครู และการจัดตั้งสโมสรต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ เช่น สโมสรช่าง สโมสรกริฑาและดนตรี สโมสรผู้สอนวิชาภาษาอังกฤษ ต่อมาสมาคมคณาจารย์สมาคมได้พัฒนามาเป็น คุรุสภา

- ปี พ.ศ.2450 มีการเปิดแผนกฝึกหัดครูหญิงขึ้นเป็นครั้งแรกที่โรงเรียนมัธยมสตรีวิทยา (นับเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาสตรีแห่งแรกที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้น) มีการปรับปรุงหลักสูตรในระดับต่าง ๆ ทั้งสายสามัญและสายวิสามัญ

- ปี พ.ศ. 2452 มีการปรับปรุงหลักสูตร และเพิ่ม “ชั้นมัธยมสูง” ต่อจากชั้นมัธยมศึกษา นับเป็นความรู้เทียบเท่าขั้นต้นของมหาวิทยาลัย

1.2 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)

และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2475)

เหตุการณ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การศึกษาไทยสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 แบ่งออกเป็น 3 ระยะคือ

- ต้นสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453-2459)
- ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 และต้นสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2459-2469)
- ปลายสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2469-2475)

ต้นสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ. 2453-2459) มีเหตุการณ์สำคัญ ๆ เกิดขึ้น
ดังนี้

- ประกาศตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของรัชกาลที่ 5 เป็นการปรับปรุงโรงเรียนข้าราชการพลเรือนเดิม เพื่อให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น และเพื่อเป็นพระราชานุสรณ์แด่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือนอกจากการฝึกหัดวิชาข้าราชการพลเรือนสำหรับกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาลแล้ว สมควรขยายโรงเรียนให้กว้างขวางออกไป สำหรับส่งคนไปรับราชการทุกกระทรวงทบวงกรม

- ประกาศตั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2459 ให้ขึ้นอยู่ในสังกัดกระทรวงธรรมการ ปีแรกมี 4 คณะคือ คณะแพทยศาสตร์ คณะ รัฐประศาสนศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์

- การปรับปรุงส่วนราชการของกระทรวงธรรมการระหว่างปี พ.ศ.2453-2459

- ปรับปรุงโครงการศึกษาชาติ ระหว่าง พ.ศ. 2453-2459 มีการแก้ไขและปรับปรุงโครงการศึกษาชาติ 2 ครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 ปี พ.ศ. 2456 ประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ. 2456

ครั้งที่ 2 ปี พ.ศ. 2458 ประกาศใช้โครงการศึกษา พ.ศ. 2458

- ปี พ.ศ. 2454 ตั้งกองลูกเสือขึ้นครั้งแรกในประเทศไทย กระทรวงธรรมการ กำหนดวิชาลูกเสือในหลักสูตรของโรงเรียน

ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 และต้นสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2459-2469) มีเหตุการณ์สำคัญ ๆ เกิดขึ้น ดังนี้

- ระหว่างปี พ.ศ. 2459-2469 ปรับปรุงส่วนราชการในกระทรวงธรรมการ 6 ครั้ง ปี พ.ศ. 2469 โปรดเกล้าฯ ให้โอนกรมธรรมการมาขึ้นกับกระทรวงศึกษาธิการตามเดิม

- ปี พ.ศ. 2461 ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ มีสาระสำคัญคือ โรงเรียนราษฎร์ทุกแห่งจะต้องจดทะเบียนและอยู่ในความควบคุมดูแลของเจ้าหน้าที่ต้องปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของเจ้าหน้าที่การศึกษา ซึ่งกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติ

- ปี พ.ศ. 2461 ปรับปรุงข้อบังคับลักษณะปกครองลูกเสือ เพื่อให้การลูกเสือเป็นระเบียบยิ่งขึ้น

- ปี พ.ศ.2463 จัดตั้งกรมตำราทำหน้าที่ตรวจและแต่งแบบเรียน จัดตั้งห้องสมุดประชาชนและจัดให้มีที่จำหน่ายแบบเรียน

- ปี พ.ศ. 2464 ปรับปรุงโครงการศึกษาแห่งชาติ

- เมื่อวันที่ 1 กันยายน 2464 ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ฉบับแรก

- ปี พ.ศ. 2465 สภาภาษาชาติไทยจัดตั้งอนุสภาภาษาชาติ โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อเกลี้ยกล่อมเด็กให้เป็นสมาชิก ปลุกฝังให้เป็นผู้มีเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ เด็กที่เป็นสมาชิก คือเด็กหญิง-ชาย ที่มีอายุระหว่าง 7-17 ปีบริบูรณ์

- ปี พ.ศ. 2468 ต้นสมัยรัชกาลที่ 7 เริ่มต้นโครงการสุขาภิบาลในโรงเรียน เป็นโครงการทดลองของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ มีจุดมุ่งหมาย คือ มุ่งฝึกหัดให้เด็กเข้าใจการสุขาภิบาลและการสาธารณสุข ระยะเริ่มแรกได้รับความช่วยเหลือจากสภาภาษาชาติไทย จัดเจ้าหน้าที่อนามัยมาร่วมปฏิบัติการกระทรวงศึกษาธิการจัดเจ้าหน้าที่ แพทย์สุขาภิบาล โรงเรียนออกตรวจรักษาอนามัยของนักเรียน

ปลายสมัยรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2467-2475) มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นดังนี้

- ปี พ.ศ. 2471 ปรับปรุงระเบียบและหลักสูตรการฝึกหัดครู และหลักสูตรประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อเปิดโอกาสให้นักเรียนที่มีอุปนิสัยและความสามารถต่างกันได้เลือกเรียนตามความสมัครใจ และช่วยให้นักเรียนชั้นประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.7-ม.8) มีความพร้อมด้านวิชาการที่จะศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา

- ปี พ.ศ. 2471 ปรับปรุงวิธีการดำเนินการเกี่ยวกับการสอนวิชาพลศึกษา และโอนงานจัดการสอนพลศึกษาตามโรงเรียนต่าง ๆ ไปขึ้นตรงต่อกรมวิสามัญศึกษา

- ปี พ.ศ. 2473 ได้ตั้งกรมวิชาการ โดยรวมงานของกรมตำราและงานแผนกอื่น ๆ บางแผนกเข้าด้วยกัน

ยกเลิกเก็บเงินศึกษาพลี (เงินที่เก็บจากชายฉกรรจ์ ทุกคนที่มีอายุระหว่าง 18-60 ปี เพื่อนำไปใช้จ่ายในกิจการของโรงเรียนประชาบาล) และให้กระทรวงการคลังมหาสมบัติจ่ายเงินปีละ 3 ล้านบาทแทนเงินจำนวนนี้

- ปี พ.ศ. 2474 ปรับปรุงกระทรวงธรรมการ เพื่อให้สอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจตกต่ำของประเทศ โดยการยุบกรมสามัญศึกษา และกรมวิสามัญศึกษา กิจการทั้งปวง ให้ขึ้นตรงต่อกรมศึกษาธิการ

- ปี พ.ศ. 2475 แก้ไขระเบียบว่าด้วยการควบคุมแบบเรียน เพื่อส่งเสริมการแต่งแบบเรียนให้ดีขึ้นและมีมากขึ้น โรงเรียนจะเลือกใช้แบบเรียนเล่มใดก็ขอความเห็นชอบของเจ้าหน้าที่เป็นปี ๆ ไป หากผู้ใดประสงค์จะพิมพ์แบบเรียนสำหรับใช้ในโรงเรียน ให้ส่งกระทรวงตรวจอนุมัติเท่านั้น

วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 คณะราษฎรเข้ายึดอำนาจเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย

2. การศึกษาไทยภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย (พ.ศ.2475-ปัจจุบัน) แบ่งออกเป็น 2 ระยะคือ

1. หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง-ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2475-2493)

2. สมัยเริ่มต้นแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษาปัจจุบัน(พ.ศ. 2 4 9 4 - ปัจจุบัน)

2.1 หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง-ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2475-2493)

เหตุการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2475-2493

1. เหตุการณ์ที่เกี่ยวกับแผนการศึกษาชาติ

ระหว่างปี พ.ศ. 2475-2488 มีการประกาศใช้แผนการศึกษา 2 ฉบับคือ

- พ.ศ. 2475 ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475

- พ.ศ. 2479 ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479

2. การศึกษาชั้นมหาวิทยาลัย

- พ.ศ. 2476 ได้จัดตั้ง “มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง” โดยอาศัยพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476

- พ.ศ. 2478 ประกาศใช้พระราชบัญญัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พุทธศักราช 2477 ทำให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งอยู่ในสังกัดกรมมหาวิทยาลัย กระทรวงธรรมการ ย้ายไปสังกัดสภามหาวิทยาลัย

3. การศึกษาฝ่ายโรงเรียนราษฎร์

- พ.ศ. 2479 ประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พุทธศักราช 2479

4. การศึกษาประชาบาลหรือการประถมศึกษา

- พ.ศ. 2476 รัฐบาลประกาศใช้ “พระราชบัญญัติระเบียบเทศบาล พุทธศักราช 2475” กระทรวงธรรมการจัดการโอนโรงเรียนประชาบาลที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลให้เทศบาลบางจังหวัดไปจัดทำเอง

- พ.ศ. 2478 กระทรวงธรรมการได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาทั่วราชอาณาจักร ทำให้การจัดการศึกษาประชาบาลขยายไปทั่วทุกตำบลเป็นครั้งแรก

- พ.ศ. 2486 กระทรวงศึกษาธิการได้รับโอนการประถมศึกษาจากเทศบาลกลับมาดำเนินการอีกครั้งหนึ่ง

- พ.ศ. 2487 กระทรวงศึกษาธิการได้ทำความตกลงกับกระทรวงมหาดไทยเกี่ยวกับการโอนการประถมศึกษากลับไปให้เทศบาลจัดทำต่อไปตามเดิม

5. การมัธยมศึกษา เหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการมัศึกษามีดังต่อไปนี้

- พ.ศ. 2475 กระทรวงธรรมการประกาศใช้ระเบียบการคัดเลือกนักเรียนด้วยการกำหนดอายุ ทำให้มีเกณฑ์สำหรับกำหนดอายุของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา คือ อายุระหว่าง 12-20 ปี

- พ.ศ. 2480 กระทรวงธรรมการได้กำหนดโครงการต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินงานทางการศึกษาสอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ปรากฏว่า

1. มีการปรับปรุงหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและชั้น

มัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2480

(1) มีการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมวิสามัญเกษตรกรรมขึ้น 2 แห่ง ที่จังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดสงขลา

- พ.ศ. 2481 ได้เปิดการสอนหลักสูตรแผนกอุดมศึกษาขึ้น ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อช่วยให้นักเรียนนักเรียนที่ต้องการศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษา และเป็นผลอันสืบเนื่องมาจากประกาศใช้แผนการศึกษาชาติพ.ศ. 2479 อีกด้วย

6. ผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายการบริหารประเทศ เมื่อ พ.ศ.2476 รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบเทศบาล พุทธศักราช 2475 ในปี พ.ศ. 2491 ประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2491 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวงการศึกษาหลายประการ เช่น โอนโรงเรียนประถมศึกษาบางส่วนให้เทศบาลเป็นผู้จัดการเร่งรัดเกี่ยวกับการศึกษาผู้ใหญ่ มีผลทำให้มีการจัดตั้ง “กรมประชาศึกษา” (กรมสามัญศึกษา) ในปี พ.ศ.2494 (สมบูรณ พวรรณ ภาพ, ม.ป.ป., หน้า 45-460)

2.1 สมัยเริ่มต้นแนวคิดใหม่ในการจัดการศึกษา-ปัจจุบัน (พ.ศ.2494-ปัจจุบัน)

เหตุการณ์เกี่ยวกับการศึกษาไทยระหว่าง พ.ศ. 2494-ปัจจุบัน

- พ.ศ. 2494 ยกฐานะกองโรงเรียนประชาบาลเป็นกรมประชาศึกษา
ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติจัดตั้งโรงเรียนมัธยมสามัญศึกษา

- พ.ศ. 2495 จัดตั้งกระทรวงวัฒนธรรม
จัดตั้งกรมวิชาการ

จัดตั้งหน่วยศึกษานิเทศก์

- พ.ศ. 2497 ตั้งกรมฝึกหัดครู

- พ.ศ. 2499 พระราชบัญญัติสภามหาวิทยาลัยแห่งชาติ พ.ศ. 2499

- พ.ศ. 2500 แบ่งภาคการศึกษา

- พ.ศ. 2501 ยุบกระทรวงวัฒนธรรม

- พ.ศ. 2502 พระราชบัญญัติสภาการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2502

- พ.ศ. 2503 ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503

- พ.ศ. 2505 ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา (ฉบับที่ 3)

- พ.ศ. 2506 จัดตั้งสำนักงานวางแผนการศึกษา

- พ.ศ. 2509 โอนโรงเรียนประชาบาลไปสังกัดองค์การบริหารส่วน

จังหวัด

- พ.ศ. 2515 ยุบรวมกรมสามัญศึกษากับกรมวิสามัญศึกษาเข้าด้วยกัน

- พ.ศ. 2517 จัดตั้งทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ

- พ.ศ. 2520 ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 โดยมี
จุดมุ่งหมายให้จัดการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต เพื่อมุ่งสร้างเสริมคุณภาพของพลเมืองให้
สามารถดำรงชีวิตและ ทำประโยชน์แก่สังคมไทย

ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 จัดการศึกษาเป็นระบบ 6: 3: 3
คือ ระดับประถมศึกษาจัดตอนเดียวใช้เวลาเรียน 6 ปี ระดับมัธยมศึกษาจัดสองตอน คือ
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี ทำให้การศึกษาภาค
บังคับเหลือเพียง 6 ปี

- พ.ศ. 2521 ประกาศพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
เป็นมหาวิทยาลัยเปิดของประเทศไทยแห่งที่สอง สอนโดยใช้สื่อทางไกล ได้แก่ สื่อ
วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และเอกสารที่นักศึกษาใช้ค้นคว้าด้วยตนเอง จึงมีความ
แตกต่างกับมหาวิทยาลัย รามคำแหง คือมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราชไม่มีการจัดชั้น
เรียนในมหาวิทยาลัย

- พ.ศ. 2522 มีพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 216 ตั้งกรมเพิ่มขึ้นในกระทรวงศึกษาธิการอีก 2 กรม คือ กรมการศึกษานอกโรงเรียน เพื่อทำหน้าที่เกี่ยวกับการวางแผนพัฒนา อุดหนุน ส่งเสริม ประสานงาน ให้บริการ และดำเนินงานในด้านการศึกษานอกโรงเรียน กับสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อทำหน้าที่เกี่ยวกับการวางแผนวิจัย กำหนด รักษาและเผยแพร่ วัฒนธรรมแห่งชาติ

- พ.ศ.2524-2531 เป็นช่วงการจัดตั้งสถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่เกิดขึ้นจำนวนมาก ได้แก่ วิทยาลัยหัวเฉียว (2524) วิทยาลัยคริสเตียน (2526) วิทยาลัยศรีโสภณ และวิทยาลัยวงษ์สวัสดิกุล (2527) วิทยาลัยสยามบัณฑิต และวิทยาลัยรังสิต (2528) วิทยาลัยภาคกลาง วิทยาลัยมิชชั่น วิทยาลัยบัณฑิตพิเศษโลก และวิทยาลัยพยาบาลเซนต์หลุย (2529) วิทยาลัยบัณฑิตสกลนคร และวิทยาลัยเกษมบัณฑิต (2530) วิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และวิทยาลัยโยนก (2531) โดยในปีพ.ศ. 2527 ได้มีการยกฐานะสถาบันอุดมศึกษาเอกชนจากวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยขึ้นเป็นครั้งแรก คือ มหาวิทยาลัยพายัพ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ มหาวิทยาลัย หอการค้าไทย และ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

- พ.ศ. 2532 จัดตั้งโรงเรียนตามโครงการพระราชดำริพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร โดยกรมสามัญศึกษาน้อมเกล้าฯถวาย โรงเรียนมัธยมศึกษาที่เปิดใหม่จำนวน 6 โรงเรียน ให้เป็นโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ คือ โรงเรียนมัธยมพัชรกิติยาภา จังหวัดนครพนม โรงเรียนมัธยมจันทวัวร์ จังหวัดกำแพงเพชร โรงเรียนมัธยมวัชรเศร จังหวัดสุราษฎร์ธานี โรงเรียนมัธยมจักรีวัชร จังหวัดสงขลา โรงเรียนมัธยมวัชรวีร์ จังหวัดฉะเชิงเทรา และโรงเรียนมัธยมบุษย์น้ำเพชร จังหวัดอุดรธานี

- พ.ศ. 2533 จัดตั้งโรงเรียนตามโครงการพระราชดำริสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี คือโรงเรียนปิยชาติพัฒนา ที่เขาชะโรง ตำบลพรหมณี อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก เพื่อให้บุตรหลานของข้าราชการทหารและประชาชนที่อยู่ใกล้โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าได้เข้ารับการศึกษา

- พ.ศ. 2534 จัดตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาร่วมกับมหาวิทยาลัย ได้แก่ โรงเรียนมหิตลวิธานุสรณ์ (ระหว่างกรมสามัญศึกษากับมหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา) และโรงเรียนธรรมศาสตร์คลองหลวงวิทยา (ระหว่างกรมสามัญศึกษากับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต)

- พ.ศ. 2535 ประกาศใช้พระราชบัญญัติสถาบันอุดมศึกษาเอกชน ฉบับที่ 2 (วิทยาลัยเกษมบัณฑิตและวิทยาลัยหัวเฉียว ได้รับการยกฐานะเป็นมหาวิทยาลัย)

- พ.ศ. 2537 เป็นการเปลี่ยนแปลงวิทยาลัยครูเป็นสถาบันราชภัฏ เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2537 วุฒิสภาผ่านความเห็นชอบเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2537 และประกาศใช้อย่างเป็นทางการในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2538 ทำให้เกิดสถาบันการศึกษาแห่งใหม่คือ สถาบันราชภัฏ ตั้งแต่วันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2538 เป็นต้นไป

- พ.ศ. 2540 ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับที่ 16 ซึ่งมี บทบัญญัติเกี่ยวกับการศึกษามากกว่ารัฐธรรมนูญทุกฉบับที่เคยมีมา โดยในมาตรา 81 บัญญัติให้รัฐต้องจัดให้มีกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติอันทำให้เป็นปัจจัยสำคัญในการปฏิรูปการศึกษา

- พ.ศ. 2542 ประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ที่ถือเป็นกฎหมายการศึกษาฉบับแรกของประเทศไทยซึ่งจะมีส่วนผลักดันอย่างสำคัญ ในการปฏิรูปการศึกษาให้เกิด ผลสัมฤทธิ์ได้ในสหัสวรรษใหม่นี้ (สมหมาย จันทรเรือง, 2544, หน้า 38-40)

1.3 พัฒนาการด้านการศึกษาของประเทศไทย

การศึกษาในประเทศไทยตั้งแต่เริ่มสถาปนาราชอาณาจักรไทย มีพื้นฐานเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ในแถบตะวันออก คือ วัดและวังเป็นสถาบันหลักในการจัดการศึกษา และการศึกษาที่มีขอบเขตจำกัดเฉพาะชนชั้นสูงหรือคนบางกลุ่มเท่านั้น ภายหลังจากที่ประเทศไทยเริ่มเปิดรับวัฒนธรรมต่างชาติ เฉพาะอย่างยิ่งชาติตะวันตก จึงได้รับอิทธิพลการศึกษามาด้วย ซึ่งเห็นชัดเจนในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงปฏิรูปการศึกษาครั้งใหญ่ ทำให้การศึกษาของไทยพัฒนาสู่ความทันสมัยทัดเทียมกับอารยประเทศ และได้มีการสานต่อจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งผลต่อการพัฒนาระบบการศึกษาของไทยให้ก้าวหน้าและมั่นคงยิ่งขึ้นที่สำคัญ ได้แก่ การเกิดมหาวิทยาลัยเป็นครั้งแรกและการขยายการศึกษาไปสู่มวลชนอย่างกว้างขวาง

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 เป็นระบอบประชาธิปไตย การศึกษาได้เข้ามาสู่ในระบบสากล รัฐธรรมนูญทุกฉบับต่างให้การรับรองสิทธิด้านการศึกษาของประชาชนไว้ด้วย แต่ที่เด่นชัด คือ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่มีบทบัญญัติให้จัดทำกฎหมายการศึกษาแห่งชาติ เพื่อเป็นกฎหมายที่รองรับการปฏิรูปการศึกษา ทั้งในด้านการปรับปรุงโครงสร้างการบริหารการศึกษา การปรับปรุงกระบวนการจัดการศึกษา และมาตรการในการประกันคุณภาพการศึกษา ซึ่งทำให้เกิดพัฒนาการที่สำคัญ ได้แก่ การจัดตั้งกระทรวงใหม่ทางการศึกษา การจัดตั้งสำนักงานปฏิรูปการศึกษา และสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา ที่มีผลให้การบริหารการศึกษา มีอิสระและคล่องตัว การเรียนการสอนเปลี่ยนแปลงใหม่ จากผู้สอน

ประเทศไทยในอดีตกาล ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีได้พยายามปรับตัว และมีการพัฒนาการในทุก ๆ ด้านรวมทั้งด้านการศึกษา เพื่อสามารถแข่งขันในประชาคม โลกได้ ดังจะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงดังต่อไปนี้

สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ.2054) ได้มีการตัดสินใจเป็นครั้งแรกว่า ต้องมีการปรับตัวเพื่อทำการค้ากับประเทศโปรตุเกส ยอมให้โปรตุเกสเช่าที่เมืองมะละกาของ ไทย ในขณะนั้นเพื่อทำการค้าขาย

สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ.2147) ทรงยอมให้ออลันดา (เนเธอร์แลนด์) เข้ามาติดต่อค้าขาย

สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ.2205) ได้รับคอนสแตนติน เยรากี ฟอล คอน พ่อม้าสัญชาติกรีก เข้ามาช่วยบริหารประเทศ ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นเจ้าพระยาวิชาเยนทร์

สมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตัดสินพระทัย เปลี่ยนแปลงรูปแบบระบบการบริหารราชการอย่างสำคัญ โดยนำรูปแบบตะวันตกเข้าใช้ แทนระบบจตุสดมภ์ (เวียง วัง คลัง นา) มีการจัดตั้งกระทรวง 12 กระทรวง ซึ่งเป็นทาง แยกสำคัญไปสู่การพัฒนาประเทศ

ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ.2475 การจัดการศึกษาในประเทศไทย ได้ยึดถือ “โครงการศึกษา” ซึ่งประกาศเป็นพระบรมราชโองการ และมีฐานะเป็นกฎหมาย เป็น แนวทางการจัดการศึกษามาตั้งแต่ พ.ศ. 2441 (รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ต่อมา เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด จึงได้มีการจัดการศึกษาตามแนวรัฐธรรมนูญ โดยยึดถือ “แผนการศึกษาชาติ” หรือ “แผนการศึกษาแห่งชาติ” และกฎหมายการศึกษา เฉพาะเรื่องต่าง ๆ ตลอดจน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ เป็นแนวทางใน การจัดการศึกษา

เมื่อเปลี่ยนการปกครองใหม่ ๆ รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา ได้กำหนด แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2475 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายดังต่อไปนี้

ก) ให้พลเมืองไทยได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่อัตภาพของตน คือ พอสมควรแก่ปัญญาและทุนทรัพย์

ข) จัดการศึกษาทั้งสามส่วนให้พอเหมาะกัน คือ จริยศึกษา อบรมให้มีศีลธรรมอันดีงาม เห็นประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าส่วนตน พุทธิศึกษา ให้มีปัญญาความรู้ความสามารถ พลศึกษา ฝึกหัดให้เป็นผู้มีร่างกายแข็งแรง อนามัยสมบูรณ์ มีน้ำใจเป็นนักกีฬา

ค) ให้การศึกษาทั้งสายสามัญและสายวิสามัญ เพื่อประกอบอาชีพให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง สามัญศึกษา ประกอบด้วยชั้นประถม 1-4 มัธยมต้น 1-4 และมัธยมปลาย 5-8 วิสามัญศึกษา จัดสอนวิชาชีพ เช่น กสิกรรม หัตถกรรม และ พาณิชยกรรม ต่อมา เมื่อพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เป็นนายกรัฐมนตรี ได้มีการประกาศใช้ แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2479 ซึ่งได้กำหนดความมุ่งหมายไว้ว่า “ให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาเพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้เต็มที่” โดย

ก) เปลี่ยนแปลงชั้นเรียนสายสามัญศึกษา ให้ชั้นมัธยมปลายจบเพียงมัธยมปีที่ 6 แทนที่จะเป็นมัธยมปีที่ 8 สำหรับผู้ที่ประสงค์จะเรียนต่อชั้นอุดมศึกษา จัดให้มีชั้นเตรียมอุดมศึกษาขึ้น

ข) จัดอาชีวศึกษา ใ้รับนักเรียนเมื่อจบชั้นประโยคประถม มัธยมต้น (มัธยมปีที่ 3) และมัธยมปลาย (มัธยมปีที่ 6)

พัฒนาการของการศึกษาไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช

ในช่วงห้าทศวรรษแห่งการครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ระหว่างปี พ.ศ. 2489-2539 เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยได้พัฒนาการศึกษาเป็นอันมากทั้งด้านปรัชญา แนวคิด โครงสร้างระบบการศึกษา ระบบการบริหารการศึกษา หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน

ระยะแรกที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เถลิงถวัลย์ราชสมบัติ ประเทศไทยอยู่ในช่วงของการพัฒนาประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ระยะนั้นนานาประเทศได้พยายามหาวิธีป้องกันและระงับสงครามที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต ตลอดจนแสวงหาความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ในปีพ.ศ.2490 ได้มีการจัดตั้งองค์การสหประชาชาติ ประเทศไทยได้เข้าเป็นสมาชิกในปีดังกล่าว

ในช่วงห้าปีแรกของการครองราชย์ ประเทศไทยยังคงใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ซึ่งกำหนดความมุ่งหมายไว้ว่า “ให้พลเมืองทุกคนได้รับการเลือกเพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้เต็มที่” และนับตั้งแต่เสด็จขึ้นครองราชย์จนถึงก่อนมีการ

แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2494 กำหนดไว้ว่า “รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองได้รับการศึกษาพอเหมาะแก่อัตภาพ” กล่าวคือให้บุคคลได้รับการศึกษาตามควรแก่สติปัญญา และทุนทรัพย์ แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ กำหนดเพียง “ให้พลเมืองได้รับการศึกษา” โดยมีได้เน้นคำว่า “ทุกคน” เนื่องจากเริ่มมีการขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 7 ปี ซึ่งรัฐจะขยายไปพร้อมกันทีเดียวทั้งหมดไม่ได้ จึงไม่อาจเน้นจัดการศึกษา “ให้พลเมืองทุกคน” ได้เหมือนแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับก่อน ๆ

แผนการศึกษาชาติพ.ศ.2494 กำหนดองค์แห่งการศึกษาเป็นแนวการจัดการศึกษาเพิ่มขึ้นเป็น 4 ประการ คือ จริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษา และหัตถศึกษา และแบ่งการศึกษาเป็น 5 ระดับ คือการศึกษาชั้นอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา เตรียมอุดมศึกษา และอาชีวศึกษาชั้นสูงและอุดมศึกษา นอกจากนี้ยังได้จัดการศึกษาพิเศษและการศึกษาผู้ใหญ่ โดยจะมีจุดมุ่งหมายให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ และมุ่งส่งเสริมอาชีพความเป็นอยู่ของประชาชนให้สูงขึ้น

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 หลังจากการปฏิวัติในเดือนตุลาคม พ.ศ.2501 คณะปฏิวัติได้ปรับปรุงแผนการศึกษาแห่งชาติให้สอดคล้องกับนโยบายที่กำหนดไว้

พ.ศ. 2502 คณะปฏิวัติประกาศตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติ โดยออกเป็นพระราชบัญญัติสภาการศึกษาแห่งชาติ และมอบหมายให้ปรับปรุงแผนการศึกษานำเสนอคณะรัฐบาล

ต่อมารัฐบาลได้ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 ซึ่งเป็นแผนฉบับแรกที่ใช้คำว่า “แห่งชาติ” จัดทำขึ้นเพื่อสนองความต้องการของบุคคลและสังคมโดนสอดคล้องกับแผนเศรษฐกิจและแผนการปกครองประเทศ

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503 กำหนดว่า “รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาตามควรแก่อัตภาพ” ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญ เพราะแผนนี้กำหนดให้เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องหาทางสนับสนุนบุคคลที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ให้ได้เรียนสูงสุดตามควรแก่สติปัญญาความสามารถ

การจัดการศึกษาในแผนนี้กำหนดให้มีองค์สี่คล้ายคลึงกับแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ระดับ คือ อนุบาลศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา โดยมุ่งขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 7 ปี แต่มีได้บังคับทุกห้องที่พยายามขยายการศึกษาด้านอาชีวศึกษาให้กว้างขวางเพื่อตอบสนองความต้องการกำลังคนระดับกลางสายอาชีพเพื่อพัฒนาประเทศสนับสนุนให้ผู้มีความสามารถได้เรียนต่อ

แนวคิดและนโยบายในการจัดการศึกษาในช่วงพ.ศ.2504-2539

ระยะที่ 1 (พ.ศ.2504-2509)

ในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2504 รัฐบาลได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) โดยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ พ.ศ.2504-2506 และ พ.ศ. 2507-2509 ในระยะแรกนั้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและแผนพัฒนาการศึกษายังมีการประสานสัมพันธ์กันน้อยมาก เนื่องจากการพัฒนาการศึกษาอยู่ในความรับผิดชอบของสภาการศึกษาแห่งชาติส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจอยู่ในความรับผิดชอบของสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติรับผิดชอบ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังได้รวมแผนพัฒนาสังคมในด้านสาธารณสุข การประมงและการเกษตรและสาธารณสุขไว้ด้วย แต่ไม่ได้กำหนดนโยบายและโครงการพัฒนาการศึกษาไว้เพียงแต่กำหนดยอดวงเงินงบประมาณที่จะใช้ในการจัดการศึกษาเท่านั้น

สำหรับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ได้ผนวกเป็นส่วนหนึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ระยะที่ 2 เนื่องจากรัฐบาลเห็นว่าการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจและสังคมจะไม่บรรลุผล ถ้าหากประชาชนยังขาดการศึกษา การวางแผนพัฒนาการศึกษาและแผนพัฒนาการเศรษฐกิจจึงจำเป็นต้องประสานกันและมีส่วนสนับสนุนซึ่งกันและกัน

ระยะที่ 2 (พ.ศ.2510-2514)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-514) มุ่งที่จะเพิ่มรายได้ และยกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น และเพิ่มสาระสำคัญ คือ มุ่งเน้นความสำคัญของการพัฒนาสังคมเพื่อให้ระบบสังคมเจริญก้าวหน้าควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ให้ความสำคัญด้านพัฒนากำลังคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางแผนการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการด้านกำลังคน

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514) ได้กำหนดนโยบายส่วนรวมในการพัฒนาการศึกษาไว้โดยมีสาระสำคัญคือ จัดการศึกษาให้สัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยคำนึงถึงความต้องการด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความต้องการด้านกำลังคน ตลอดจนความรู้และเทคนิคในการพัฒนาสาขาต่าง ๆ ขยายการศึกษาภาคบังคับ เน้นหนักในการผลิตกำลังคนระดับกลาง ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ปรับปรุงคุณภาพการศึกษา ส่งเสริมการศึกษาของโรงเรียนราษฎร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา

ระยะที่ 3 (พ.ศ.2515-2519)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519) ได้ขยายขอบเขตของแผนให้ครอบคลุมไปถึงนโยบายด้านการวางแผนครอบครัวและการมีงานทำ นอกจากนี้ยังมีการประสานโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและโครงการพัฒนาสังคมให้ใกล้ชิดยิ่งขึ้น

ส่วนแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519) เน้นหนักด้านการเตรียมประเทศชาติให้พร้อมก้าวสู่ยุคอักษรศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งการแก้ปัญหาด้านคุณภาพและประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาอย่างจริงจัง โดยได้กำหนดนโยบายการพัฒนาการศึกษาส่วนรวมไว้ คือ ปรับปรุงการศึกษาให้สัมพันธ์กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

การปฏิรูปการศึกษา พ.ศ.2517

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จนเป็นที่ประจักษ์ว่าการศึกษาไทยไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมได้ จึงจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางใหม่ในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ แนวคิดดังกล่าวได้รับการกระตุ้นมากขึ้นหลังจากที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญในประเทศไทย

เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 รัฐบาลจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้การศึกษามีบทบาทในการพัฒนาคน แก้ปัญหาสังคม เสริมสร้างและนำประเทศไทยไปสู่สังคมที่พึงประสงค์

พ.ศ.2517 คณะรัฐมนตรีได้แต่งตั้ง “คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา” ทำหน้าที่พิจารณาเสนอแนวทางการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา ทั้งในระบบโรงเรียน นอกโรงเรียน และลักษณะอื่น ๆ ให้เหมาะสมกับกาลสมัย เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระบอบประชาธิปไตย

การวางพื้นฐานเพื่อการปฏิรูปการศึกษา ได้พิจารณาการศึกษาทั้งระบบทั้งกระบวนการโดยไม่ถือว่าการศึกษาดำรงอยู่ด้วยตนเองตามลำพัง หากแต่วางอยู่บนพื้นฐานโครงสร้างของเศรษฐกิจและสังคมตลอดจนภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติ และถือว่าการศึกษาเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในการแก้ปัญหาของชาติ และโน้มนำสังคมไทยไปในแนวทางอันพึงประสงค์ได้ การวางพื้นฐานในการปฏิรูปการศึกษาคั้งนี้ นับได้ว่าเป็นการปฏิรูปการศึกษาที่ยังไม่เคยทำมาก่อนนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา

คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาได้เสนอแนวทางปฏิรูปการศึกษาต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้นำเสนอคณะรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีมีมติแต่งตั้ง “คณะกรรมการปฏิรูปการศึกษา” เพื่อจัดทำรายละเอียดแนวทางปฏิบัติของหลักการและข้อเสนอของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูป

ระยะที่ 4 (พ.ศ.2520-2524)

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520

ระบบการศึกษาตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2020 แบ่งเป็น 2 ระบบ คือ การศึกษาในระบบโรงเรียน แบ่งเป็น 4 ระดับ คือ ก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา และการศึกษานอกโรงเรียน การจัดการศึกษาในแต่ละระดับ อาจจัดในลักษณะและประเภทต่าง ๆ เช่น การฝึกหัดครู การอาชีวศึกษา การศึกษาวิชาชีพพิเศษ การศึกษานอกโรงเรียน การศึกษาสงเคราะห์ และการศึกษาพิเศษ เป็นต้น

โครงสร้างการศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไปจากแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ที่สำคัญคือ เปลี่ยนประถมศึกษาจาก 7 ปี เป็น 6 ปี โดยจัดเป็นตอนเดียว และเปลี่ยนมัธยมศึกษาจาก 5 ปี เป็น 6 ปี โดยจัดเป็นมัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี และมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี หรือเรียกว่า ระบบ 6-3-3

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 เริ่มใช้พร้อมกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะเร่งพัฒนาการศึกษาทุกระดับและประเภทให้เหมาะสมกับสภาพที่แท้จริงของประเทศ และตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน โดยกำหนดนโยบายและแผนการศึกษาตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาของคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาเป็นส่วนใหญ่

ระยะที่ 5 (พ.ศ.2525-2529)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) ได้กำหนดจุดประสงค์ในการพัฒนาประเทศ “แนวใหม่” โดยการปรับระบบเศรษฐกิจของประเทศให้สามารถรับสถานการณ์เปลี่ยนแปลงของโลกในอนาคต ในขณะที่เดียวกันก็จะปรับโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคม ให้มีการกระจายผลการพัฒนาให้ถึงมือชาวชนบทที่ยากจนให้ทั่วถึง และประสานงานพัฒนาเศรษฐกิจให้สอดคล้องกับการบริหารความมั่นคงของประเทศ

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 5 มุ่งพัฒนาการศึกษาทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โดยมุ่งให้การศึกษาเป็นการเสริมสร้างบุคคลให้มีความรู้ ความคิดและความสามารถในการประกอบอาชีพ มีจริยธรรม คุณธรรม ตลอดจนมีพละนาสัย สมบูรณ์ รักและธำรงศิลปะความเป็นไทยไว้ตลอดจนก่อให้เกิดสำนึกในการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข ตามวิถีทางประชาธิปไตยซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

ระยะที่ 6 (พ.ศ.2530-2534)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) กำหนดเป้าหมายการพัฒนา 2 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ มีเป้าหมายจะรักษาระดับการขยายตัวให้เพียงพอที่จะรับรองกำลังแรงงานใหม่ที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานมากขึ้น ส่วนด้านสังคมมีเป้าหมาย คือ มุ่งพัฒนาคุณภาพของคนเพื่อให้สามารถพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้ามีความสุข และเป็นธรรม สำหรับแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) เป็นแผนที่มุ่งพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ ความคิด คุณธรรม พลานามัยที่สมบูรณ์ มีทักษะในการประกอบอาชีพ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และเป็นกำลังในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

ระยะที่ 7 (พ.ศ.2535-2539)

แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2535 มีเป้าหมายในการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นการพัฒนาบุคคล 4 ด้าน คือ ด้านปัญญา จิตใจ ร่างกาย และสังคม โดยเริ่มมีผลใช้บังคับในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ซึ่งมุ่งให้ความสมดุลแก่การพัฒนาทุก ๆ ด้าน กล่าวคือ มุ่งรักษาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราที่เหมาะสม และมีเสถียรภาพควบคู่ไปกับการกระจายรายได้ที่เป็นธรรมสู่ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ขณะเดียวกันก็มุ่งเน้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และพัฒนาคุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมิให้เสื่อมโทรม

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) มีแนวคิดที่จะจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของพลเมือง โดยเน้นให้มีคุณธรรม จริยธรรม ปัญญา และสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์ มีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ สามารถพึ่งตนเอง และดำรงชีวิตได้อย่างเป็นสุข (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2540, หน้า 14-23)

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 มีนโยบายและแนวทางพัฒนาการศึกษาที่เร่งด่วน โดยจะเห็นได้จากการจัดการศึกษาของประเทศ ที่ผ่านมาได้มีการพัฒนาขึ้นมาระดับหนึ่งทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ แต่ก็ยังมีปัญหาและอุปสรรคอยู่หลายประการ และมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงแผนการศึกษาแห่งชาติทั้งในแง่ของหลักการ ความมุ่งหมาย แนวนโยบายและแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อให้สนองความต้องการในการพัฒนาประเทศในอนาคตที่จะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ จึงได้จัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่ขึ้น ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ให้ความเห็นชอบในหลักการแล้ว พร้อมกันนั้นได้ นำมาใช้เป็นแนวทางในการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) นโยบายในแผนดังกล่าวที่เป็นเรื่องเร่งด่วนและควรให้ความสำคัญ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2535, หน้า 1-4) มีดังนี้

1. เร่งปฏิรูประบบบริหารการศึกษา ให้หน่วยงานการศึกษาในส่วนภูมิภาคและสถานศึกษามีอำนาจในการบริหารและการจัดการศึกษามากยิ่งขึ้น รวมถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลการเงินและงบประมาณ และให้หน่วยงานบริหารส่วนกลางทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบายการวางแผนระดับชาติ การส่งเสริมมาตรฐานการศึกษา การรับรองวิทยฐานะ การคุ้มครองผู้รับการศึกษา และการให้ข้อเสนอแนะทางการศึกษาแก่สาธารณะ รวมทั้งให้ชุมชนและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการศึกษา

การดำเนินงานจะต้องให้มีคณะกรรมการการศึกษาระดับจังหวัด ซึ่งมีผู้แทนองค์กรเอกชน และองค์กรท้องถิ่นร่วมเป็นกรรมการเพื่อวางแผนและจัดการศึกษาของจังหวัดให้มีประสิทธิภาพ ดำเนินการปรับปรุงกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับต่าง ๆ ให้เอื้อต่อการใช้ทรัพยากรและ การปฏิบัติงานของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งในระดับชาติ ภูมิภาค ท้องถิ่นและชุมชน ตลอดจนสนับสนุนให้สถานศึกษามีฐานะเป็นนิติบุคคล มีระบบและโครงสร้างการบริหารที่เป็นอิสระโดยอยู่ในกำกับ

2. เร่งปฏิรูปการฝึกหัดครูและการใช้ครูทั้งในด้านการผลิตครู การพัฒนาครูและมาตรฐานวิชาชีพครู เพื่อให้ได้คนเก่ง คนดี เข้าสู่อาชีพครู มีระบบการผลิตและพัฒนาครูอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ มีมาตรฐานวิชาชีพที่ทำให้ครูเกิดความภาคภูมิใจและเป็นที่ยอมรับของสังคม

การดำเนินงานจะต้องพัฒนาวิทยาลัยครูจำนวนหนึ่งให้เป็นสถาบันเฉพาะทางที่มีความเชี่ยวชาญด้านวิชาชีพครู เป็นสถาบันวิจัยและพัฒนา รวมทั้งเป็นศูนย์วิชาการของวิชาชีพครู ปรับปรุงระบบการผลิตครูที่มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสังคม มีเจตคติและอุดมการณ์ของความเป็นครูอย่างแท้จริง พัฒนาระบบการเลือกสรรและสร้างแรงจูงใจเพื่อให้คนดีคนเก่งเข้ามาเรียนและเข้าสู่อาชีพครู ปรับปรุงระบบการบริหารงานบุคคลใน

3. เร่งสนับสนุนและขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานให้เด็กทุกคนได้เรียนให้ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อยกระดับคุณภาพของพลเมืองให้สูงขึ้น ให้มีความรู้ความสามารถที่จะนำมาใช้ในการดำรงชีวิตอย่างราบรื่น ภายใต้เงื่อนไขของความเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม

ในการดำเนินงานจะต้องเร่งดำเนินการ และสนับสนุนงบประมาณในเรื่องการจูงใจให้นักเรียนเข้าเรียนมากขึ้น เช่น การให้ทุนการศึกษา การแจกอุปกรณ์การศึกษา การส่งเสริมให้นักเรียนมีรายได้ระหว่างเรียน การประชาสัมพันธ์ให้ผู้ปกครองและเด็กเห็นความสำคัญของการศึกษารวมทั้งเร่งจัดบริการการศึกษาออกโรงเรียนในทุกรูปแบบ เพื่อให้เยาวชนและประชาชนที่เรียนไม่จบชั้นมัธยมศึกษาได้มีโอกาสพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถไม่น้อยกว่าผู้จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น

4. เร่งจัดและขยายบริการระดับก่อนประถมศึกษาให้กว้างขวางอย่างมีคุณภาพ เพื่อให้เด็กทุกคนมีโอกาสเข้ารับบริการเตรียมความพร้อมก่อนเข้าเรียนประถมศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม

ในการดำเนินงานจะต้องมีการขยายการจัดศูนย์พัฒนาเด็กให้กว้างขวาง เปิดชั้นเด็กเล็กในโรงเรียนประถมศึกษาให้ครบถ้วน ประสานและร่วมกับเอกชนในการจัดชั้นอนุบาลให้มากขึ้น

5. เร่งส่งเสริมและสนับสนุนและประสานให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ตลอดจนสร้างผู้นำชุมชนใหม่อย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่น หลากหลายในรูปแบบและวิธีการให้สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล ชุมชน และสังคม ทั้งสามารถจัดการศึกษาให้มีลักษณะต่อเนื่องตลอดชีวิต

ในการดำเนินงานจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและองค์กรเอกชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษา การวิจัย และการพัฒนาแหล่งความรู้ข้อมูล ข่าวสารการรับและปรับใช้ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน ซึ่งมีลักษณะเป็นเครือข่ายการเรียนรู้

6. เร่งจัดและขยายบริการการศึกษาข้อมูลทุกระดับและประเภทการศึกษา เพื่อให้ผู้ที่มีความบกพร่องทางร่างกายและจิตใจ รวมทั้งกลุ่มผู้เสียเปรียบทางด้านเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมได้รับบริการการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐาน

ในการดำเนินงานจะต้องจัดและขยายการจัดบริการการศึกษาทั้งในลักษณะการจัดให้ผู้ที่มีปัญหาดังกล่าว ได้เรียนร่วมในสถานศึกษาโดยทั่วไป และการจัดตั้งเป็น

7. เร่งพัฒนาการศึกษาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยปรับปรุงและส่งเสริมการเรียนการสอนทางด้านคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ โดยตอบสนองการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมในยุคใหม่ และให้นำไปสู่การเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาประเทศและการรักษาคุณภาพของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ในการดำเนินงานจะต้องพัฒนาหลักสูตร เนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนการสอนวิชาคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์โดยเฉพาะระดับต่ำกว่าอุดมศึกษา ให้ความสำคัญการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา รวมทั้งการศึกษาค้นคว้าข้อเท็จจริง และการนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และกำหนดให้ผู้เรียนทุกคนได้เรียนวิชาคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์จนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย สร้างแรงจูงใจให้ผู้ที่มีความถนัดทางด้านวิทยาศาสตร์ได้เรียนทางด้านวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์มากขึ้น สนับสนุนให้สถาบันอุดมศึกษาผลิตกำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้เพียงพอต่อการพัฒนาประเทศ รวมทั้งสร้างขีดความสามารถในการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีที่จำเป็นให้เกิดขึ้นในประเทศไทย และส่งเสริมให้มีการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้ประชาชนได้รับรู้อย่างรวดเร็วกว้างขวางและทั่วถึง

8. เร่งส่งเสริมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพให้กว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาที่เป็นความต้องการของกลุ่มคน และการฝึกอบรมด้านต่าง ๆ

ในการดำเนินงานจะต้องส่งเสริมบรรยากาศการลงทุนทางการศึกษาของเอกชนนับตั้งแต่การปรับบทบาทของรัฐจากการควบคุมให้เป็นการส่งเสริมและสนับสนุนทางด้านวิชาการ และทรัพยากรตามความจำเป็น ตลอดจนปรับปรุงและยกเลิกกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง ซึ่งไม่ก่อให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาการศึกษาของภาคเอกชน รวมทั้งการส่งเสริมและสนับสนุนให้สถานประกอบการต่าง ๆ จัดบริการการศึกษาและฝึกอบรมเพื่อปรับกำลังคนให้เหมาะสม และเพื่อปรับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นและส่งเสริมสนับสนุนการวิจัยพื้นฐานในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน อันนำไปสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ

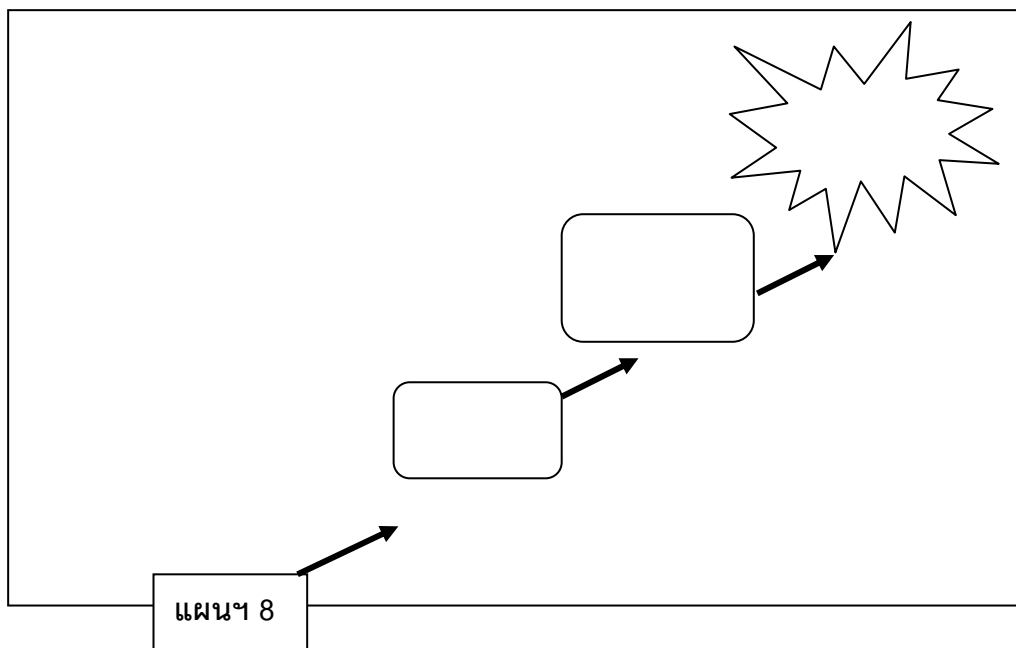
9. เร่งระดม จัดสรร เพื่อใช้ทรัพยากรทางการศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น หน่วยงานการศึกษาประสานกับการวางแผนและดำเนินงานที่เกี่ยวกับการระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ทางการศึกษาให้มากที่สุด จัดสรรงบประมาณการศึกษาของรัฐ โดยให้ความสำคัญแก่การศึกษาภาคบังคับ การขยายการศึกษาขั้นพื้นฐาน การ

แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)

ในการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ได้ยึดความสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นหลัก คือยึดการพัฒนา “คน” แต่มีรายละเอียดที่แตกต่างกันไป ก็คือ ได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์ด้านการศึกษาเน้นหนักลงไปทีคน ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจ 4 เรื่องใหญ่ ๆ ดังนี้

ประเด็นที่ 1 เป็นแผนแห่งความหวังและอนาคตของการพัฒนาคนเพื่อพัฒนาประเทศ ขณะนี้ประเทศไทยอยู่ในฐานะที่ด้อยกว่าประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาก โดยประเทศมาเลเซียได้พัฒนานำหน้าไทยไปไกลมาก แต่ที่เหนือกว่านั้นก็คือ ประเทศสิงคโปร์ ซึ่งพัฒนาไปได้ไกลกว่าประเทศไทย 50 ปีแล้ว แม้แต่ประเทศเวียดนามก็มีความก้าวหน้าในเรื่องการพัฒนาคนสูงกว่าประเทศไทย คนเวียดนามมีอัตราส่วนการเรียนต่อในชั้นมัธยมศึกษามากกว่าไทย เพราะฉะนั้น แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จึงเป็นแผนแห่งความหวัง และเป็นแผนแห่งอนาคตของเรา

แผนแห่งความหวังและอนาคต

เดิมเรามุ่งไปที่การพัฒนาประเทศ โดยลืมเรื่องการพัฒนาคุณภาพคน แต่ในแผนนี้จะเน้นมากในเรื่องคุณภาพของคน การศึกษาเป็นกระบวนการพัฒนาคนอยู่แล้ว ฉะนั้นแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จึงมุ่งหวังให้ทุกหน่วยงานการศึกษานำแผนฉบับนี้ไปสู่การปฏิบัติ โดยใช้การศึกษาเข้ามาเป็นกระบวนการพัฒนาศักยภาพคน เพื่อให้คนไทยมีคุณภาพ และคนที่มีคุณภาพก็จะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ

ประเด็นที่ 2 วิสัยทัศน์ของการศึกษาไทย ได้กำหนดไว้ 3 ประเด็น คือ

1) พัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ การศึกษามุ่งพัฒนาคนที่สมดุลทั้งร่างกาย ปัญญา จิตใจ และสังคม ซึ่งมีคุณลักษณะที่สำคัญ 3 เรื่อง คือ

(1) พัฒนาให้คนไทยมองกว้าง คิดไกล ใฝ่ดี เป็นผู้ใฝ่การเรียนรู้ รู้จักคิดและวิเคราะห์ ใช้เหตุและผลเชิงวิทยาศาสตร์ มีความคิดรวบยอด มีจินตนาการ และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

(2) พัฒนาคนไทยให้มีวินัยในตนเอง รับผิดชอบทั้งต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม เคารพและรักษากฎเกณฑ์ของสังคม

(3) พัฒนาคนไทยให้มีความรู้ความสามารถและทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในโลกยุคโลกาภิวัตน์ เช่น ภาษาต่างประเทศและคอมพิวเตอร์ เห็นความสำคัญของวิทยาการสมัยใหม่ควบคู่กับภูมิปัญญาไทย

2) การศึกษาสอดคล้องกับวิถีชีวิต การศึกษาที่จัดให้ควร สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล ชุมชน สังคม และประเทศชาติ สอดคล้องกับความเป็นจริงในวิถีชีวิตของคนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและคุณค่าในสังคมไทย เพื่อเสริมสร้างความเจริญเติบโตอย่างสมดุลทั้งด้านสังคม การเมือง การปกครอง รวมทั้งความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมของประเทศให้สามารถร่วมมือและแข่งขัน อันจะทำให้มีการกระจายรายได้ไปสู่ภาคชนบทมากขึ้น เป็นการขจัดช่องว่างทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพิ่มศักยภาพของมนุษย์ โดยเฉพาะการศึกษาจะต้องสร้างคนให้รู้จักการสร้างงานด้วยตนเองมีโอกาสมุ่งงานทำอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง

เดิมการจัดการศึกษาขึ้นอยู่กับผู้จัดในระดับกระทรวงเป็นคนคิดและออกแบบ โดยไม่คำนึงถึงความต้องการของผู้เรียน ซึ่งเป็นความเข้าใจผิด ความจริงแล้วการศึกษาเป็นเรื่องของทุกคน เป็นสิทธิของผู้เรียนที่จะเรียนรู้ ถ้าเราแก้ปัญหานี้ไม่ตกก็จะพบกับปัญหาเด็กหนีเรียนหรือออกจากโรงเรียน เพราะเบื่อหน่ายการเรียนการสอนในห้องเรียนซึ่งไม่ตรงกับความต้องการของพวกเขา

การศึกษาจะต้องสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน สังคม และประเทศ และการศึกษานั้นจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถ้าสังเกตให้ดีจะพบว่าเราเรียนเรื่องสิ่งแวดล้อมโดยการท่องจำ แต่ไม่สนใจแก้ปัญหาน้ำเสียหน้าโรงเรียน หรือแม้แต่กระทรวงผู้กำหนดหลักสูตรก็ยังปล่อยให้ม้หน้าเสียอยู่ในกระทรวงเช่นกัน

3) แนวคิดหรือกระบวนทัศน์ในการพัฒนาการศึกษา จำเป็นต้องปรับเพื่อให้การจัดการศึกษาบรรลุตามวิสัยทัศน์ที่พึงประสงค์ ดังนี้

(1) การศึกษาเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้เรียนรู้จักการเรียนรู้ รู้วิธีแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ในรูปแบบและวิธีการหลากหลายต่อไปได้ และรักที่จะเรียนรู้อย่าง

การเรียนรู้ในยุคต่อไปจะต้องเป็นการเรียนตลอดชีวิต เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองไม่ใช่การเรียนรู้แบบมีคนสอน คนสอนจะช่วยให้เพียงช่วงหนึ่งของชีวิต แต่ตลอดเวลาทั้งหมดของชีวิตจะต้องเรียนด้วยตนเอง

(2) เป็นการศึกษาที่ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เรียนตามความต้องการของผู้เรียน ไม่ใช่เรียนตามความต้องการของครู หรือของกระทรวงศึกษาธิการ และให้โอกาสผู้เรียนมีบทบาทในการพัฒนาตนเองให้เต็มตามศักยภาพ ให้ได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพและมาตรฐานแทนการจัดตามศักยภาพของผู้จัดหรือหน่วยงานที่จัด และตระหนักถึงสิทธิที่ประชาชนพึงได้รับการศึกษาระดับพื้นฐานเป็นอย่างน้อย

(3) มีรูปแบบการศึกษาที่ให้ทางออกและทางเลือกที่ดีแก่ทุกคน เพื่อสนองความต้องการ ความสามารถ และความถนัดของผู้เรียน ตลอดจนข้อจำกัดและคุณลักษณะที่แตกต่างของบุคคล ไม่ใช่ถนัดอย่างหนึ่งแต่ต้องเรียนอีกอย่างหนึ่ง แม้ผู้เรียนจะมีทางเลือกในการศึกษา มากขึ้น แต่ต้องเน้นให้ผู้เรียนรู้จักใช้วิจารณญาณในการเลือกช่องทางที่เหมาะสมเพื่อการพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถ และวุฒิภาวะความเป็นมนุษย์มากกว่าการมุ่งได้วุฒิปัตร์เป็นสำคัญ

(4) ระดมสรรพกำลังทุกส่วนในสังคมเพื่อการศึกษา ทุกส่วนของสังคมทั้งครอบครัว ชุมชน รัฐ เอกชน องค์กรเอกชน สื่อมวลชน จะต้องตระหนักถึงความรับผิดชอบร่วมกันในการจัดการศึกษาทุกขั้นตอน แทนการผลักภาระให้เป็นความรับผิดชอบของรัฐอย่างเดียว แต่รัฐต้องมีเจตจำนงแน่วแน่ที่จะสนับสนุนการลงทุน และสร้างโอกาสให้เอื้อต่อการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างต่อเนื่องและจริงจัง เพราะการศึกษาเป็นหัวใจของการพัฒนาประเทศ เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางสติปัญญาที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลและความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศโดยส่วนรวมด้วย

ถ้าจะทำความฝันให้เป็นจริง เราจะต้องพยายามระดมทุกส่วนของสังคมเพื่อการศึกษาหรือ “ทุกคนเพื่อการศึกษา” (All for Education) ภายใต้แนวคิดที่ว่า “การศึกษาสำหรับทุกคน” (Education for All)

ประเด็นที่ 3 ยุทธศาสตร์ที่จะทำให้ไปถึงวิสัยทัศน์ สิ่งที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ดี แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติที่ดี หรือแผนปฏิบัติการของหน่วยปฏิบัติ เช่น กระทรวงศึกษาธิการ จะมีการนำไปสู่การปฏิบัติเป็นผลสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการที่จะต้องทำรายละเอียดของวิสัยทัศน์ให้ชัดเจนและสมบูรณ์ว่าภายในปี 2544 ผู้เรียนจะมีลักษณะอย่างไร กระบวนการเรียนการสอนที่เราต้องการเห็นควรจะเป็นอย่างไร (รุ่ง แก้วแดง, 2543, หน้า 46-52)

เมื่อพิจารณาสภาวะการศึกษาไทยในภาพรวมจะเห็นได้ว่า การศึกษาไทยได้ก้าวมาถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญและกำลังก้าวไปสู่อนาคตที่ท้าทาย ผลพวงจากรัฐธรรมนูญฉบับใหม่และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในวงกว้าง ส่งผลให้มีการปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ โดยเริ่มมีการปฏิรูปการเรียนรู้ที่เน้นความสำคัญที่ผู้เรียน

ตั้งแต่วันที่ 3 ตุลาคม 2545 เป็นต้นไป การปฏิรูปโครงสร้างการบริหารการศึกษาก็ได้เริ่มต้นขึ้นโดยการจัดตั้งกระทรวงศึกษาธิการตามโครงสร้างใหม่ ซึ่งจะต้องกระจายอำนาจการบริหารและ การจัดการศึกษาไปยังเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา

ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทุกคนจึงต้องเตรียมความพร้อมที่จะก้าวสู่โครงสร้างการจัดการศึกษาระบบใหม่ พร้อมกับการสานต่อพันธกิจหลักด้านการศึกษาที่ได้มีการริเริ่มไว้แล้ว นับตั้งแต่การดำเนินงานตามบทบัญญัติตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ซึ่งบัดนี้ได้มีการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์การดำเนินงานไว้แล้วอย่างชัดเจน ทั้งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) และแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545-2559)

ภารกิจต่อไปจึงเป็นการบริหารแผนไปสู่ความสำเร็จในการปฏิบัติ ซึ่งนอกจากจะเป็นความรับผิดชอบของรัฐบาลโดยตรงแล้ว ยังขึ้นอยู่กับหน่วยงานและสถาบันอื่น ทั้งในส่วนท้องถิ่น องค์กร ประชาคมและประชาชน เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมาย

เพื่อให้การปฏิรูปการศึกษาบรรลุผลสำเร็จ บุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงควรยึดหลักการของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และดำเนินการตามกรอบนโยบายของแผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545-2559) เป็นแนวทางไปสู่การปฏิบัติ เนื่องจากแผนการศึกษาแห่งชาตินี้ เป็นการนำสาระของรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และแผนที่เกี่ยวข้องมาจัดทำเป็นแผนยุทธศาสตร์ระยะยาว 15 ปี ซึ่งจะใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาระยะ 5 ปีของหน่วยงานต่างๆ เช่น แผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน แผนพัฒนาการอุดมศึกษา แผนพัฒนาการอาชีวศึกษา เป็นต้น ตลอดจนแผนปฏิบัติการในระดับพื้นที่และสถานศึกษา ทั้งนี้การจัดทำแผนทุกแผนจะต้องมีความเชื่อมโยงสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจะเป็นการพัฒนาให้มีการบูรณาการในลักษณะองค์รวมที่มีคนเป็นศูนย์กลาง ในขณะที่เดียวกันก็คำนึงถึงสภาพปัญหาความต้องการและวิถีชีวิตของคนไทยในท้องถิ่นต่าง ๆ

ผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติล้วนมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการผลักดันให้มีการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรม แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ.

1. การสื่อสารและประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกัน
2. การฟื้นฟูพลังเพื่อสร้างศักยภาพและความรู้ความสามารถในการประสานและจัดทำแผนพัฒนาและแผนปฏิบัติการทุกระดับแบบบูรณาการที่เน้นคนเป็นศูนย์กลาง
3. การบริหารแผนและการประสานแผนเพื่อให้เกิดการรวมพลังในการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ
4. การกำกับ / ติดตาม และประเมินผลเพื่อให้มีระบบการกำกับ ติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผล โดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย
5. การมีส่วนร่วมแบบบูรณาการ เพื่อส่งเสริมให้ทุกฝ่ายมาร่วมดำเนินการเป็นเครือข่ายในการนำแผนไปสู่การปฏิบัติ
6. การเสริมแรงเพื่อเอื้อให้เกิดการจัดทำแผนแบบบูรณาการและการปฏิบัติตามแผน โดยเฉพาะการปรับระบบการจัดสรรงบประมาณที่ส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาในระดับต่าง ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546, หน้า 139 -141)

สมหมาย จันทรเรือง (2544, หน้า 205-227) ได้นำเสนอสาระเกี่ยวกับพัฒนาการของการศึกษาไทยในสหัสวรรษใหม่

พื้นฐานของกฎหมายการศึกษา แนวคิดในการปฏิรูปการเรียนรู้ในสหัสวรรษใหม่ เน้นให้ ผู้เรียนมีลักษณะที่พึงประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ การเป็นคนดี คนเก่ง และคนที่มีความสุข

คนดี คือ คนที่ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีจิตใจดีงาม มีคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย มีเหตุผล ซื่อสัตย์ ขยัน พากเพียร ฯลฯ และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสันติสุข

คนเก่ง คือ คนที่มีศักยภาพสูงในการดำเนินชีวิต มีความรอบรู้กว้างขวาง มีความคิด สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม เป็นคนทันสมัย และทำประโยชน์กับตนเอง สังคม และประเทศชาติ

คนที่มีความสุข คือ คนที่มีสุขภาพดีทั้งร่างกายและจิตใจ หรือมีร่างกายสมบูรณ์ แข็งแรง จิตใจแจ่มใส มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งเสพติดและรู้จักดำรงชีวิตอย่างพอเหมาะพอเพียง

การปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อจะทำให้เกิดคนดี คนเก่ง และคนที่มีความสุข เป็นสิ่งที่เหลือวิสัย และนับเป็นพัฒนาการทางการศึกษาไทย ซึ่งทุกฝ่ายจะต้องช่วยกันสนับสนุนให้เกิดขึ้นเพื่อการพัฒนาคนรุ่นใหม่และผู้เรียนในระบบเดิม ให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการเรียนรู้อย่างสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกยุคโลกาภิวัตน์

พัฒนาการการศึกษาในสหัสวรรษใหม่ยังมีการปฏิรูปการศึกษาที่ต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จ เป็นประเด็นหลักหรือประเด็นสำคัญ โดยแบ่งได้ 3 ด้าน ได้แก่ การปฏิรูปโครงสร้าง (Structure Reform) คือ การยุบหน่วยงานหลักจาก 3 หน่วยงาน เหลือเพียงหน่วยงานเดียว การปฏิรูประบบ (System Reform) คือ การจัดทำระบบประกันคุณภาพ และการปฏิรูปกระบวนการ (Process Reform) คือ การปฏิรูปการเรียนการสอน และระบบบริหารการศึกษา

การปฏิรูปโครงสร้าง (Structure Reform) เป็นการปรับการบริหารและการจัดการศึกษาที่เคยสังกัดอยู่กับกระทรวงศึกษาธิการ ทบวงมหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ มาขึ้นตรงกับกระทรวงใหม่ คือ กระทรวงการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยโครงสร้างการบริหารมีลักษณะที่สนับสนุนให้องค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ของสังคม เข้ามามีส่วนในการบริหารและจัดการศึกษา

การปฏิรูประบบ (System Reform) ได้แก่ การจัดทำระบบประกันคุณภาพที่มีสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา เป็นหน่วยงานกลางในการกำหนดเกณฑ์และวิธีการประเมินผลคุณภาพการศึกษา เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือและการยอมรับจากสังคมทั่วไป

การปฏิรูปกระบวนการ (Process Reform) เป็นการปฏิรูปการเรียนการสอนและระบบบริหารการศึกษา โดยเน้นผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด หรือเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ ซึ่งทำให้เกิดการปฏิรูปวิชาชีพครูและการปฏิรูปการเรียนรู้ ตลอดจนการปรับเปลี่ยนการบริหารสถานศึกษาในระดับต่าง ๆ เฉพาะอย่างยิ่งในระดับอุดมศึกษา ได้กำหนดให้มหาวิทยาลัยของรัฐออกนอกระบบราชการ เพื่อให้มีความคล่องตัวในการบริหาร อันนำไปสู่ความเป็นเลิศทางวิชาการ ที่ทัดเทียมกับนานาชาติ

พัฒนาการทั้งหมดนี้มีพื้นฐานรองรับโดยกฎหมายทางการศึกษาทั้งที่ตราออกใช้บังคับแล้ว และที่กำลังดำเนินการให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาตามที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ประกอบกับแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติอีกส่วนหนึ่งด้วย

ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และกรรมการของสภามหาวิทยาลัย ได้เสนอแนวคิดเรื่องการศึกษาและพัฒนาการดำเนินการศึกษาของประเทศไทย โดยเฉพาะเรื่องการศึกษา สรุปลงได้ดังนี้

การปฏิรูปการศึกษามีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ

- (1) เป็นการศึกษาเพื่อคนทั้งมวล (Education for All)
- (2) สังคมทั้งมวลเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (All for Education)

(3) เป็นการศึกษาที่แก้ปัญหาทั้งหมด (Education for All Problems)

แนวความคิดหลักในเรื่องการปฏิรูปการศึกษามี 3 ส่วน คือ

- ปฏิรูประบบการศึกษา
- ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้
- ปฏิรูปการจัดการศึกษา

สร้างกลไกจัดการเพื่อเป็นเครื่องมือของการปฏิรูปมีแนวความคิดหลัก คือ

- กระจายอำนาจให้คิดเอง ทำเอง ให้มากที่สุด
- สร้างแรงจูงใจให้มีการริเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ ๆ
- สร้างกลไกสนับสนุนความเข้มแข็งทางวิชาการ
- มีการประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ อันย้อนกลับไปมีผลสร้างแรงจูงใจของผู้

ปฏิบัติ

ยุทธศาสตร์เพื่อการดำเนินงาน มี 10 ยุทธศาสตร์ ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การมีส่วนร่วมของคนทั้งประเทศ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 เปิดและสร้างโอกาสการเรียนรู้ทั่วประเทศ

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ส่งเสริมบทบาทของชุมชน ประชาคมและสร้างประชาคม (Civil

Society)

ยุทธศาสตร์ที่ 4 ส่งเสริมบทบาทของวัด และกองทัพ

ยุทธศาสตร์ที่ 5 ส่งเสริมสื่อเพื่อการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 6 ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดความเข้มแข็งทางปัญญา

ยุทธศาสตร์ที่ 7 ส่งเสริมความเข้มแข็งทางวิชาการการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 8 บทบาทภาคธุรกิจในการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 9 ปฏิรูปการบริหารจัดการการศึกษา

ยุทธศาสตร์ที่ 10 ปฏิรูปการศึกษาเป็นรายจังหวัด

ประเด็นที่ 4 ยุทธศาสตร์การนำแผนการปฏิรูปการศึกษาสู่การปฏิบัติ

“ต้องสร้างพลังเจตนารมณ์ของสังคมร่วมกันทั้งประเทศ เพื่อให้การศึกษาเป็นประเด็นทางการเมือง (Political Issue) และการสร้างกระแสให้เกิดพลังเจตนารมณ์ได้นั้น จะต้องมีการสร้างความรู้จริงและการมีส่วนร่วมของสังคม (Social Learning และ Social Participation) จึงจะทำให้การปฏิรูปการศึกษาประสบผลสำเร็จได้ง่ายขึ้น” โดยมีแนวทางในการปฏิรูปการศึกษา 9 แนวทาง คือ

1. สร้างสัมมาทิวะเกี่ยวกับการศึกษา ในสังคมเห็นว่าการศึกษาเป็นเรื่องสำคัญ ไม่ใช่การท่องหนังสือ แต่เป็นการสร้างปัญญาที่จะช่วยแก้ปัญหาในทุก ๆ ด้าน ทั้ง

2. สร้างเจตนารมณ์ร่วมกัน โดยหยิบยกประเด็นปัญหาการศึกษาที่ประชาชนให้ความสนใจ 4 ประการ คือ

ประการที่หนึ่ง การเข้าโรงเรียนที่มีคุณภาพดี ปัจจุบันประชาชนเดือดร้อนในการหาโรงเรียนที่มีคุณภาพดีให้บุตรหลานได้เข้าเรียน จึงต้องปฏิรูปการศึกษาให้มีโรงเรียนที่มีคุณภาพดีจำนวนมากขึ้น

ประการที่สอง การสอบคัดเลือก (Entrance Examination) ประชาชนเดือดร้อนอันเนื่องมาจากการสอบเข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้ จึงต้องปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้ทุกคนได้เข้าเรียน โดยจัดตั้งมหาวิทยาลัยรูปแบบใหม่และอาจขอพระราชทานนามว่า “มหาวิทยาลัยภูมิพลมหาราช” และปฏิรูปการเรียนการสอนโดยเชิญคนเก่ง ๆ ทั่วประเทศมาสอนและเผยแพร่ทางสื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ ให้คนทั้งประเทศได้เรียน และเชื่อมโยงข้อมูลกับมหาวิทยาลัยอื่น ๆ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเลือกรับปริญญาจากมหาวิทยาลัยใดก็ได้ นอกจากนี้ควรจัดให้มีวิทยาลัยชุมชน (Community College) ในทุกจังหวัด เพื่อรองรับนักเรียนที่จะจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายในอีก 2-3 ปีข้างหน้า ซึ่งจะมีจำนวนถึง 6-7 แสนคน โดยให้ความเชื่อมโยงกับสถาบันราชภัฏและมหาวิทยาลัยภูมิพลมหาราช

ประการที่สาม การพัฒนาสมรรถนะทางปัญญาให้เข้มแข็ง เพื่อให้ประเทศไทยสามารถแข่งขันกับต่างประเทศได้

ประการที่สี่ สร้างจริยธรรมและศีลธรรมให้เกิดขึ้นด้วยการศึกษา

3. ทำสัญญาประชาคม โดยทำเป็นพิธีกรรม ให้ทุกฝ่ายทั้งรัฐบาล นักการเมือง ภาคเอกชน ชุมชน และประชาชน ร่วมกันลงนามในสัญญาประชาคมว่าจะทำให้การศึกษาเป็นเรื่องสำคัญที่สุดของแผ่นดิน โดยกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงเป็นองค์ประธาน

4. ทำแผนปฏิบัติการร่วมกัน โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมตั้งแต่ครอบครัว ชุมชน สถาบันศาสนา ภาคธุรกิจ องค์กรเอกชน กองทัพ ฯลฯ

5. ปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ เปลี่ยนจากการเรียนรู้ในปัจจุบันที่เน้นการท่องจำ และ เน้นหลักสูตรวิชาเป็นตัวตั้ง ไปเป็นการพัฒนาครูและพัฒนาการเรียนการสอน โดยยึด “ผู้เรียน” เป็นตัวตั้ง เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนอย่างมีความสุข มีความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และพัฒนาทางจิตใจ

6. จัดระบบการเงินการคลังเพื่อการศึกษา โดยให้สังคมร่วมกันตัดสินใจว่าจะนำรายได้ของประเทศมาใช้เพื่อการศึกษาเป็นสัดส่วนเท่าใด และจะระดมเงินมาจากทางใดบ้าง จะเก็บค่าเล่าเรียนอย่างไร และให้อำนาจโรงเรียนตัดสินใจในการใช้จ่ายเงินเพื่อ

7. ประเมินสถานภาพการศึกษาไทยทุกปี โดยจัดทำเป็นรายงานพร้อมทั้งข้อเสนอแนะ เสนอต่อคณะรัฐมนตรีและรัฐสภา

8. จัดให้มีสัมมนาการศึกษาแห่งชาติ โดยมีผู้แทนจากทุกฝ่าย และจัดประชุมประจำปีเพื่อรับฟังรายงานสถานภาพการศึกษาไทยและให้ข้อเสนอแนะ

9. ออกกฎหมายปฏิรูปการศึกษาไทย โดยศึกษาจากกฎหมายการปฏิรูปการศึกษาของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก และพิจารณาสภาพการศึกษาไทยที่ต้องการ โดยมีส่วนร่วมจากนักการเมืองและฝ่ายรัฐบาล (รุ่ง แก้วแดง, 2543, หน้า 22-30)

วิชัย ตันศิริ (2544, หน้า 3-7; หน้า 10-13) กล่าวถึงพัฒนาการการวางแผนการศึกษาของประเทศไทย สรุปได้ดังนี้

นับจากการก่อตั้งสภาการศึกษา เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2502 จนถึงปัจจุบัน ประวัติการวางแผนการศึกษาของประเทศไทย ได้วิวัฒนาการไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและสังคมโลก ในขณะนั้นสังคมโลกเป็นยุคเริ่มต้นของการพัฒนาเศรษฐกิจ เจตนารมณ์ทางการเมืองถูกกำหนดออกมาเป็นนโยบายรัฐ โดยกระบวนการวางแผนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา

การพัฒนาเศรษฐกิจเท่ากับการเพิ่มรายได้ประชาชาติ หรือ (G N P) และการเพิ่มรายได้ประชาชาติเท่ากับการเพิ่มผลผลิตด้านการเกษตร อุตสาหกรรม และบริการ และการเพิ่มผลผลิต ดังกล่าวจะต้องมีทั้งเงินทุนและกำลังคน ฉะนั้นการพัฒนากำลังคนจึงเป็นประเด็นหลัก และเป็น เป้าหมายของการวางแผนพัฒนาในระยะแรก

ในประเทศไทย การจัดตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและสภาการศึกษาแห่งชาติก็มีพื้นฐานมาจากแนวคิดดังกล่าว ข้อสมมติฐานของแนวการวางแผนกำลังคนมีพื้นฐานจากแนวคิดและหลักการง่าย ๆ ที่ว่า หากจะใช้ทรัพยากรที่จำกัดในการจัดการศึกษา ก็ควรกำหนดทิศทางการศึกษาให้แน่ชัด เช่น จะผลิตกำลังคนด้านวิศวกรรมเทคโนโลยี แพทย์ นักกฎหมาย ฯลฯ ในปริมาณเท่าใดใน 5-10 ปี ข้างหน้า จึงจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจตามเป้าหมายได้ ...

อย่างไรก็ตาม แนวคิดด้านการวางแผนพัฒนาการศึกษาเพื่อการเศรษฐกิจนั้นมิได้เป็นแนวทางเพียงแนวเดียว ยังมีแนวทางอื่น ๆ อีก เช่น แนวทางที่ใช้ความต้องการของสังคมเป็นหลักการวางแผนและแนวทางของผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ (Rate of Return Approach)

สำหรับแนวทางความต้องการของสังคม (Social Demand Approach) นั้น อังกฤษ เป็น ตัวอย่างที่ใช้แนวทางนี้ ลอร์ด โรบิน ประธานคณะกรรมการปฏิรูปการศึกษาของ อังกฤษ สมัยสงครามโลกได้เสนอแนวทางนี้ โดยเปิดตลาดเสรีในการรับนักศึกษาเข้าเรียน ต่อระดับหลังมัธยมศึกษา โดยไม่กำหนดจำนวนแต่ละสาขา แต่ในการคัดเลือกนักศึกษา เข้าศึกษาต่อมีเกณฑ์การประเมินเข้มงวดมาก ที่ว่าเปิดตลาดเสรีก็ไม่เสรีแต่อย่างใด

ในประเทศไทยเมื่อเกิดการจัดตั้งมหาวิทยาลัยรามคำแหง และต่อมา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช แนวการรับนักศึกษาแบบเปิดโดยไม่ต้องสอบแข่งขัน น่าจะถือว่าเป็นการใช้แนวทางของ “ความต้องการของสังคม” เป็นหลักของการจัด การศึกษาที่เปิดเสรียิ่งกว่าอังกฤษในสมัยลอร์ด โรบิน

แนวทางที่เรียกว่า “ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ” (Rate of Return approach) เป็น ทางเลือกอีกทางหนึ่ง ซึ่งค่อนข้างจะคนละตระกูลกับแนวทางของการวางแผนกำลังคน แนวทางนี้คำนวณผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของการศึกษาระดับต่าง ๆ และสาขาต่าง ๆ โดยคำนึงถึงรายได้ทางเศรษฐกิจที่จะขึ้นแก่ผู้เรียน (หลังจากจบการศึกษาแล้ว) จนตลอด ชีวิตการทำงาน หากผลตอบแทนสูง เช่น เกินอัตราดอกเบี้ยเมื่อเปรียบเทียบกับการลงทุน ทางการศึกษา ก็ถือว่าคุ้มค่าและมีผลคุ้มค่าและน่าจะลงทุน

ในประเทศไทย นักเศรษฐศาสตร์ชื่อดัง ดร.มาร์ค บลาวก์ (Mark Blaug) ได้นำมา เผยแพร่ในประเทศไทยและได้ทำการวิจัยแนวนี้ร่วมกับสภาการศึกษาแห่งชาติ ในช่วง พ.ศ.2513 และต่อมาก็มีนักเศรษฐศาสตร์อื่น ๆ ในประเทศไทยได้วิจัยแนวนี้ อีก เช่น ดร. ศุภชัย พานิชภักดิ์ และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ในช่วง 1-2 ปีที่แล้ว ก็ ทำการศึกษาเรื่องนี้เช่นกัน ผลการศึกษาของนักวิจัยในชุดต่าง ๆ มักจะปรากฏออกมาไม่ ไคร่จะตรงกัน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะตัวอย่างคนละพื้นที่ เป็นต้น

สำหรับงานวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติปีล่าสุด อัตรา ผลตอบแทนที่คำนวณได้คือ ระดับประถมศึกษา ร้อยละ 5.69 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 12.57 ระดับ ปวช. ร้อยละ 7.15 ระดับ ปวส. ร้อยละ 5.97 และระดับปริญญาตรี ร้อยละ 14.23 และ 28.03 สำหรับสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล และวิทยาลัยครู ตามลำดับ

การวิจัยศึกษาเรื่องผลตอบแทนทางเศรษฐกิจนี้ อาจเป็นประโยชน์ในการนำมา ประกอบการพิจารณาที่จะกำหนดการขยายตัวของแต่ละระดับการศึกษา โดยไม่พิจารณา แต่ละสาขา ซึ่งต้องใช้การพยากรณ์กำลังคนแต่ละสาขา ฉะนั้นหากจะใช้ควบคู่กับแนวทาง วางแผนกำลังคนก็ย่อมได้

อย่างไรก็ตาม ในข้อเท็จจริงของสังคมไทยในช่วง 20 ปีที่แล้ว ไม่ได้เคร่งครัดกับ แนวทางเหล่านี้ ระดับอุดมศึกษาในช่วงของจัดทำแผนพัฒนา ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2521-2525)

นอกจากการขยายเชิงปริมาณในระดับล่างแล้ว นโยบายหลักที่สำคัญของการวางแผนคือ เรื่องความเสมอภาค ซึ่งเป็นแนวคิดและหลักการที่แทรกอยู่ในการวางแผนแทบทุกฉบับในสมัย 20 ปีที่แล้ว การวิจัยค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาระดับต่าง ๆ ก็มักจะพิจารณาเรื่องความเสมอภาคของโอกาสระหว่างชนบทและชาวเมือง นโยบายขยายการศึกษาที่ยืดแนวของการขยายโอกาส เพื่อความเสมอภาคเป็นหลักอยู่เสมอ

นอกจากนั้น นักการศึกษาส่วนใหญ่ไม่ค่อยจะยอมรับแนวทางการวางแผนการศึกษาที่มุ่งเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่จะพิจารณาว่าการศึกษานั้นเป็นภารกิจที่มีหลายจุดมุ่งหมายทางสังคม มีทั้งการเสริมให้เป็นคนดี สร้างคนให้มีวัฒนธรรม สร้างคนให้อยู่ในสังคมอย่างมีสันติสุข เป็นต้น ส่วนผู้ที่คือนักอุดมการณ์ทางการเมือง ก็อาจจะมองดูการศึกษาว่าเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะยกฐานะทางความคิดของคนและยกฐานะทางสังคม การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือในการลดช่องว่างระหว่างชนชั้น

โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การเมืองหรือวัฒนธรรมจะมีอิทธิพลต่อการศึกษามนุษย์มากน้อยเพียงใด ก็อาจจะขึ้นกับกระแสแนวคิดของแต่ละยุคสมัย

เอเดรียน เวสเปอร์ (1992, pp.233-244) ผู้เชี่ยวชาญจากธนาคารโลกได้เสนอแนะการวางแผนแนวทางใหม่ คือ วิธีการของการวางแผนแบบปฏิสัมพันธ์ (Interactive Planning) หรือ อาจจะเรียกว่าการวางแผนโดยให้ผู้ปฏิบัติมีส่วนร่วม และมีส่วนสำคัญ ผู้วางแผนส่วนกลางควรกำหนดบทบาทของตนเองให้เป็นผู้ส่งเสริมมากกว่าเป็นผู้สั่งการลงไป องค์ประกอบของรูปแบบนี้ ได้แก่ 1) จัดระบบการเรียนรู้อย่างมีระบบ 2) ใช้วิธีการแทรกแซงทางอ้อม 3) วิเคราะห์องค์การของสถาบันการศึกษา และ 4) การพัฒนาครูและผู้บริหารอย่างมีระบบ

แนวคิดของผู้เชี่ยวชาญจากธนาคารโลกค่อนข้างเป็นนามธรรม หากจะให้เห็นเป็นรูปธรรม อาจจะอธิบายได้โดยวิธีการยกตัวอย่าง ตัวอย่างที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้กำลังทำอยู่ 2 โครงการ

ตัวอย่างแรกคือ โครงการกำหนดแนวทางหรือยุทธศาสตร์เพื่อขยายเครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายการเรียนรู้เป็นนโยบายของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 แต่มีความหมายอย่างไร คงแปลกันต่าง ๆ นานา ในลักษณะหนึ่งสำนักงานฯ ได้มองดูกระบวนการเรียนรู้

ตัวอย่างดังกล่าวนี้อาจเป็นรูปแบบหนึ่งของการวางแผนแบบปฏิสัมพันธ์ตามความหมายบางส่วนของ ดร.เอเดรียน เวสเปอร์ เพราะมีกรอบองค์ 4 ได้แก่ จัดระบบการเรียนรู้ของหน่วยวางแผนการแทรกแซงแบบทางอ้อม การวิเคราะห์องค์การและการพัฒนาส่งเสริมผู้ปฏิบัติ

บทบาทใหม่ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ในเรื่องการทำหนดยุทธศาสตร์การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งจะเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบการเรียนรู้และการศึกษาของไทยในทศวรรษหน้า การส่งเสริมให้เกิดการวางแผนแบบปฏิสัมพันธ์ โดยผู้ปฏิบัติและชุมชนมีส่วนร่วม เพื่อให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาที่แท้จริง แต่ยังมีบทบาทที่สำคัญอีกหลายประการในการวางแผนระดับชาติ เช่น การวิเคราะห์แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ที่มักเรียกกันว่าวิสัยทัศน์ การพิจารณาบทบาทของการศึกษาทั้งระบบที่สอดคล้องกับภาคเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม การกำหนดยุทธศาสตร์การจัดการทรัพยากรการเงินจากภาครัฐและ เอกชน การกำหนดแนวทางและปรัชญาการศึกษาในแต่ละระดับมีความสอดคล้องกันอย่างไรในสภาวะของการเปลี่ยนแปลงแบบโลกาภิวัตน์นี้ ส่วนไหนคือส่วนเฉพาะชาติ สังคม และภูมิภาคหรือท้องถิ่นของเรา ส่วนไหนคือสากล นี่เป็นส่วนของประเด็นการพิจารณาในแง่ปรัชญามุ่งหมาย และที่สำคัญเมื่อการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบเป็นเป้าหมายและแนวโน้มแห่งยุคอะไรคือ

โดยสรุปจากอดีตถึงปัจจุบันสู่อนาคต กระบวนการวางแผนและการกำหนดนโยบายได้วิวัฒนาการไปมาก จากเดิมที่เน้นการวางแผนกำลังคนได้ปรับไปตามสภาพของเหตุการณ์ ผสมผสานกับแนวทางของความต้องการของสังคม การวิเคราะห์แนวโน้มของการจ้างงาน หลักของความเสมอภาค หลักของการจัดการศึกษาภาคบังคับ การศึกษาพื้นฐานและการสร้างความเป็น พลเมืองที่ดี ไม่มีแนวทางหนึ่งทางใดที่ครอบงำความคิดของนักจัดการศึกษา อย่างไรก็ตามในช่วง 10 ปีที่แล้วมานี้ ระบบเศรษฐกิจไทยได้กลายเป็นระบบเปิดมากยิ่งขึ้น และเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์มากยิ่งขึ้น แนวทางการกำหนดเป้าหมายทางการศึกษาโดยพึงกลไกการตลาดก็เริ่มมีความสำคัญมากขึ้น จึงต้องมีการกระจายอำนาจการจัดการให้สถานศึกษามากยิ่งขึ้นเพื่อสามารถวางแผนในเชิงยุทธศาสตร์ได้หรือในระดับล่างก็สามารถให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น เทคนิคการวางแผนในยุคสมัยใหม่จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป

1.4 ปรัชญาการศึกษาไทย

ความหมายของปรัชญา

ความหมายของคำว่าปรัชญา ในที่นี้จะแยกวิเคราะห์ออกเป็น 2 นัย คือ ความหมาย ตามรูปศัพท์และความหมายตามทัศนะของนักปรัชญา คือ

1. ความหมายตามรูปศัพท์

ความหมายตามรูปศัพท์ที่นำมาพิจารณาจากคำ 2 คำ คือ “PHILOSOPHY” ตามที่ใช้กันทั่วไปในภาษาอังกฤษ และคำว่า “ปรัชญา” ตามที่ใช้ในภาษาไทย คำว่า “PHILOSOPHY” ในภาษาอังกฤษนั้นมีรากเดิมมาจากภาษากรีก อันเป็นต้นกำเนิดของวิชาปรัชญาฝ่ายตะวันตก ได้แก่คำว่า PHILOSOPHIA ซึ่งเป็นคำสนธิระหว่าง 2 คำ คือคำว่า PHILO ซึ่งแปลว่า “ความรัก ความสนใจ ความเลื่อมใส” (สวามี สัตยานันทบุรี, 2514) กับคำว่า SOPHIA ซึ่งแปลว่า ความรู้ ความปราดเปรื่อง เมื่อรวม 2 คำเข้าด้วยกันก็จะได้คำแปลว่า “ความรักในความรู้” ส่วนคำว่า PHILOSOPHER นั้นก็หมายถึง PHILO = (LOVER) กับ SOPHIA (ความปราดเปรื่อง) อันพอจะอนุมานตามความหมายภาษาไทยว่าเป็นนักปราชญ์นั่นเอง

คำว่า “ปรัชญา” ที่เป็นรูปศัพท์ใช้ในภาษาไทยนั้น ส. ศิวรักษ์ ได้ให้อรรถาธิบายไว้ว่าคำนี้เข้าใจว่าพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์ ทรงบัญญัติขึ้นจากคำว่า PHILOSOPHY (ส. ศิวรักษ์, 2516 หน้า 14) ในลักษณะเช่นนี้ก็พึงเข้าใจว่าเป็นการบัญญัติศัพท์เพื่อให้มีคำที่ใช้ในภาษาไทย ที่พอเทียบเคียงได้กับภาษาต่างประเทศโดยอนุมานเท่านั้น แต่ความหมายของคำทั้งสองภาษานี้หาได้มี

ตามทัศนะที่ได้ยกมานี้จะช่วยให้เห็นความแตกต่างระหว่างความหมายของคำ “PHILOSOPHY” (ความรักในความรู้) กับคำ “ปรัชญา” (ความรู้อันประเสริฐ) ในลักษณะที่ว่า “PHILOSOPHY” นั้นเป็น “การค้นคว้าหาทางที่จะไปจากความสงสัย ฝ่ายปรัชญา ได้แก่ ความรู้ที่เกิดขึ้นภายหลังเมื่อสิ้นความสงสัยแล้ว” ดังนั้นจึงพอจะเข้าใจได้ว่า คำปรัชญาซึ่งเราถือว่าเป็นคำแปลจากคำ “PHILOSOPHY” นั้นเป็นเพียงการกำหนดสื่อความหมายระหว่างสองภาษาโดยการอนุโลม เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันว่าเรากำลังพูดกำลังศึกษาในเรื่องเดียวกัน ส่วนความหมายที่แตกต่างกันตามนัยของรูปศัพท์ทั้งสองภาษานั้นก็ยกไว้ส่วนหนึ่งต่างหาก นอกจากความหมายโดยนัยของรากศัพท์ของทั้งสองภาษาจะแตกต่างกันดังกล่าวแล้ว สาระเนื้อหาตลอดจนลักษณะของปรัชญาฝ่ายตะวันตกและฝ่ายตะวันออกยังแตกต่างกันอีกด้วย ข้อแตกต่างนี้ก็ระบุไว้แล้วโดยชัดเจนในความหมายตามรากศัพท์ กล่าวคือ “PHILOSOPHY” (ฝ่ายตะวันตก) ตาม รากศัพท์มีความหมายว่า “ความรักในความรู้” หรือ “ความรักในปัญญา” นี้เป็นลักษณะของปรัชญาตะวันตกโดยแท้ เราจะเห็นลักษณะนี้อย่างเด่นชัดในปรัชญากรีกทั้งหลาย รวมทั้งที่ไม่ค่อยจะมีชื่อนักไปจนถึงปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ เช่น ธาเลส โสเครตีส เพลโต จนถึงอริสโตเติล ล้วนแต่เป็นผู้ที่มีความรักและใฝ่หาความรู้ทั้งสิ้น ส่วนความรู้หรือคำตอบที่แต่ละคนเสาะหา มาได้และได้รับการยกย่องว่าเป็น PHILOSOPHY นั้นก็หาได้เป็นคำตอบที่ถูกต้องสมบูรณ์

2. ความหมายตามทัศนะของนักปรัชญา

การให้ความหมายของปรัชญามีลักษณะต่างๆ กันตามทัศนะของนักปรัชญา นักศึกษา นักจิตวิทยา นักคิด นักเขียน เป็นอาทิจึงทำให้นิยามของปรัชญามีความแตกต่างกันไปตามความคิด ความเชื่อ หรือทัศนคติที่ผู้ให้คำนิยามไว้ ดังเช่น

เพลโต (PLATO) ได้ให้คำนิยามว่า “ปรัชญามุ่งจะรู้สิ่งนิรันดรและธรรมชาติแท้จริง ของสิ่งทั้งหลาย” (อมร โสภณวิเศษจรัสวงศ์, 2523, หน้า 15)

โสเครตีส (SOCRATES) ให้ความหมายว่า ปรัชญาคือความรักในความรู้ (PHILOSOPHY IS LOVE IN KNOWLEDGE) และอริสโตเติล (ARISTOTLE) ได้ให้ความหมายว่า “ปรัชญาคือทฤษฎีของความรู้หรือทฤษฎีของคุณค่า” (PHILOSOPHY IS THEORY OF KNOWLEDGE OR THEORY OF VALUE) (กิติมา ปรีดีดิลก, 2523, หน้า 2)

คาร์เตอร์ วี. กู๊ด (CARTER V. GOOD, 1973, p. 395) ได้ให้ความหมายว่า ปรัชญา คือ ศาสตร์ที่มีวัตถุประสงค์ในการจัดหมวดหมู่ของความรู้ เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายทำความเข้าใจกับข้อเท็จจริงต่าง ๆ ให้สมบูรณ์ซึ่งประกอบด้วย ตรรกวิทยา จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ อภิปรัชญาและศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องของมนุษย์

อภิธรรม ฌ นคร (2510, หน้า 65) อธิบายว่า ปรัชญาคือ การวิเคราะห์เชิงวิจารณ์ถึง ความคิดรวบยอดและการสังเกตข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ และอุดมการณ์ของชีวิตเพื่อค้นหาสัมพันธภาพโดยมีจุดประสงค์ที่จะรวมเข้าด้วยกัน ทำให้เป็นจุดเดียวกัน เพื่อตีความหมายของความรู้และชีวิต

ธำรง บัวศรี (2512, หน้า 61-62) อธิบายว่า ปรัชญาคือ ทรรศนะหรือความเชื่อของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่พบเห็นหรือเกี่ยวข้องกับ ทรรศนะหรือความเชื่อที่กล่าวนี้ไม่ใช่ความคิดเห็นธรรมดา แต่เป็นความคิดเห็นหรือความเชื่อที่ได้กลั่นกรองแล้วโดยอาศัย ค่านิยม (VALUE) เป็นบรรทัดฐาน

ภิญโญ สาร (2514, หน้า 22) ให้คำนิยามว่า “ปรัชญาคือศาสตร์ชนิดหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์จะจัดหมวดหมู่หรือแบบความรู้สาขาต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือทำความเข้าใจและแปลความหมายข้อเท็จจริงต่าง ๆ อย่างสมบูรณ์แบบ

จันทงค์ ทองประเสริฐ (2514, หน้า 14) ได้นิยามคำว่า “ปรัชญา” ไว้ว่า “ปรัชญาคือความคิดเห็นใดที่ยังพิสูจน์ไม่ได้หรือยังสรุปผลแน่นอนไม่ได้ถ้าพิสูจน์ได้จนลงตัวแล้วเราก็จัดว่าเป็นศาสตร์

สมัคร บุราราศ (2515, หน้า 12) ได้อธิบายถึงปรัชญาไว้ว่า ปรัชญาหมายถึงความพยายามที่จะอธิบายเหตุผลของความเชื่อมั่นในเรื่องต่าง ๆ เช่น พระผู้เป็นเจ้าของนิพพานที่ถือกันว่าเป็นความจริงสูงสุด

สกล นิลวรรณ (2522, หน้า 3) ได้ให้ความหมายของปรัชญาโดยสรุปว่า ปรัชญาหมายถึงขอบเขตของความคิดที่อยู่เหมือนปรากฏการณ์ของสภาวะทั้งหลายของชีวิต หรือขอบเขตของ ความคิดที่พยายามเพื่อจะทำความเข้าใจในสรรพสิ่งทั้งปวง

ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร (2526, หน้า 2) ได้พูดถึงความหมายของปรัชญาว่า ปรัชญามีทั้งความหมายในแง่กว้างและแง่แคบ ในแง่กว้างความหมายของปรัชญาครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ไม่ว่าจะเป็นการแสวงหาความรู้ในโลก และนอกโลก ส่วนความหมายในแง่แคบนั้นปรัชญาอาจหมายถึงส่วนใดส่วนหนึ่งของจักรวาล เช่นการดำรงชีวิตของมนุษย์หรือการวิเคราะห์ภาษาที่มนุษย์ใช้เป็นต้น

จากคำนิยามต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วทั้งของไทยและต่างประเทศนั้น พอสรุปได้ว่า ปรัชญาเป็นคำที่จะอธิบาย หรือให้นิยามอย่างเด่นชัดได้ยาก เพราะทัศนคติความคิดความเชื่อของบุคคลที่มี ต่อโลก และต่อชีวิตนั้นแตกต่างกันออกไปตามลักษณะต่างๆ แล้วแต่สถานการณ์และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น ๆ โดยตรงทุกแง่มุมของปรัชญานั้นเป็นการยากมาก ดังนั้น คำว่าปรัชญาก็ยังคงเป็นคำถามซึ่งถ้าตอบแล้ว ก็คงจะได้ความหมายต่างกันตามลักษณะของความเชื่อของกลุ่มคน (กิติมา ปรีดีติลก, 2523, หน้า 3) ดังที่กล่าวมาแล้ว

แต่จะอย่างไรก็ตามไม่ว่าจะมีผู้พยายาม ให้ความหมายของปรัชญา ไว้ในลักษณะใดก็ตาม ความหมายเหล่านั้นจะครอบคลุมไปถึงสิ่งต่อไปนี้ (สุรินทร์ รักชาติ, 2529, หน้า 22)

1. ปรัชญาเป็นเรื่องของการศึกษารวบรวมรายละเอียดต่าง ๆ ของชีวิตและจักรวาลอย่างเป็นระบบเข้าใจด้วยกันทั้งหมด
2. ปรัชญาเน้นเรื่องความพยายามในการแสวงหา สืบค้นเพื่อที่จะได้มาซึ่งความจริงแท้สูงสุด
3. ปรัชญาเป็นเรื่องของความคิดหาเหตุผลเพื่อนำมาตอบคำถามต่าง ๆ โดยใช้หลักทางตรรกวิทยา
4. เนื้อหาของปรัชญาเป็นเรื่องที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามทรรศนะความเชื่อของบุคคลตามยุคสมัย และสถานการณ์ต่าง ๆ แล้วแต่ความสนใจ

ความหมายของการศึกษา

ความหมายของคำว่า การศึกษา ในที่นี้จะแยกวิเคราะห์ออกเป็นความหมายตามรูปศัพท์ของนักการศึกษาคือ

1. ความหมายตามรูปศัพท์

ความหมายของคำว่าการศึกษาตามรูปศัพท์สามารถพิจารณาได้ 2 แนวคือ รูปศัพท์ภาษาไทย และรูปศัพท์ภาษาอังกฤษ

ความหมายตามรูปศัพท์ภาษาไทย-ภาษาอังกฤษ คำว่า “การศึกษา” ในภาษาไทยเป็นคำที่แผลงมาจาก “ศึกษา” ในภาษาสันสกฤต ซึ่งมาจากรากศัพท์ว่า ศกฺ มี ความหมายว่า สามารถ เมื่อกลายมาเป็นคำว่า ศึกษา มีความหมายถึง

- (1) การเล่าเรียน การแสวงหาความรู้
- (2) ความปรารถนาที่จะเป็นผู้สามารถกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ความปรารถนาที่จะครอบงำ (PREUAIL)
- (3) การสอน การฝึก
- (4) วิชาหนึ่งในหกของเวทาค์ สอนการออกเสียงถ้อยคำและกฎของการออกเสียง (EUPLONY)

(5) มารยาท (MODESTY) และความถ่อมตน ส่วนในรูปของบาลี คำว่า ศึกษา มาจากรากศัพท์ว่า สิกฺข มีความหมายว่ายึดมั่นในวิทยา (วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, 2520, หน้า 126) ส่วนคำ “การศึกษา” (EDUCATION) ในภาษาอังกฤษมีรากศัพท์มาจากภาษาลาติน 2 คำ ซึ่งมีผู้ให้ความเห็นไว้ต่างกันคือ เชื่อว่ามาจากคำว่า EDUCARE ซึ่งหมายถึง การปลูกฝัง อบรม กับคำว่า EDUCERE ซึ่งหมายถึง การให้กำเนิด (ณัฐพร คำมะสอน, 2531, หน้า 22) รากศัพท์คำแรกซึ่งหมายถึงการอบรม สั่งสอนให้เกิดความเจริญงอกงามนั้น เป็นความหมายของการศึกษาที่ยังถืออยู่ในปัจจุบัน ส่วนคำหลังนั้นถือว่า การศึกษา เป็นเพียงการชักนำให้บุคคลรู้จักและตระหนักในคุณสมบัติที่มีอยู่ในตัวคนแต่ละคน เพื่อจะได้อาศัยความสามารถที่มีอยู่ตามธรรมชาตินั้นได้เต็มที่ (วิจิตร ศรีสอ้าน, 2525, หน้า 232)

ความหมายตามรูปศัพท์ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ คำว่า การศึกษา มีความหมายสอดคล้องกันคือ หมายถึง กระบวนการต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดขึ้นซึ่งความรู้

1. ความหมายตามทัศนะของนักการศึกษา

มีผู้ให้ความหมายของคำว่า “การศึกษา” ไว้มากมายแตกต่างกันไปตามแนวคิด และความเชื่อของแต่ละบุคคล ดังนี้

ธำรง บัวศรี (2506, หน้า 3-4) กล่าวว่า การพิจารณาความหมายของการศึกษาสรุปได้ว่าอาจมองได้เป็น 2 แง่ คือในแง่การกระทำของโรงเรียน การศึกษา หมายถึง กระบวนการอันเป็นส่วนรวมที่โรงเรียนจัดขึ้นเพื่อช่วยสร้างเสริมความรู้ ความสามารถ ทักษะคติและพฤติกรรมต่าง ๆ อันมีคุณค่าให้แก่บุคคล และในแง่ของการกระทำของสังคม การศึกษา หมายถึง กระบวนการสังคมที่สังคมจัดขึ้นโดยกำหนดให้บุคคลเข้าอยู่ในขอบข่ายของสิ่งแวดล้อมที่จัดได้เป็นพิเศษ (สิ่งแวดล้อมที่จัดไว้นี้คือโรงเรียน) และช่วยสร้างเสริมพัฒนาการให้แก่บุคคลทั้งในด้านส่วนตัวและสังคม

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2513, หน้า10) กล่าวว่า การศึกษาคือ ความสามารถที่จะเจริญเติบโตไปสู่จุดมุ่งหมายอันพึงประสงค์ ซึ่งความเจริญเติบโต ทั้งทางกาย ทางสมอง และทางจิตใจ

พระราชวรมุณี (2518, หน้า 10 -13) กล่าวว่า การศึกษาหมายถึงความพยายามที่จะแสวงหาจุดมุ่งหมายให้แก่ชีวิตเพื่อให้มีความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด มีอิสรภาพทั้งภายนอกและภายใน

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (2524, หน้า 6)ให้ความหมายของการศึกษาว่า การศึกษาหมายถึง

- ก. วิธีการต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดความรู้ ทักษะและทัศนคติ
- ข. ทฤษฎีต่าง ๆ ที่พยายามจะอธิบายหรือให้เหตุผลในการถ่ายทอดนั้น ๆ
- ค. คุณค่าหรืออุดมคติต่าง ๆ ที่มนุษย์พยายามจะเข้าใจถึงโดยอาศัยความรู้ ทักษะและทัศนคติ เพราะฉะนั้นวิธีการฝึกปรือหรือถ่ายทอดจึงขึ้นอยู่กับคุณค่าหรือ อุดมคติที่ต้องประสงค์นี้เป็นผลสืบปลาย

จอห์น ดิวอี้ (JOHN DEWEY, 1916, p. 89) ให้ความหมายการศึกษาคือ การเสริมสร้างหรือการจัดประสบการณ์ใหม่ การเสริมสร้างหรือการจัดประสบการณ์ใหม่นี้จะทำให้ชีวิตมีความหมายยิ่งขึ้น และช่วยเพิ่มความสามารถให้แก่บุคคลพอที่จะกำหนดแนวปฏิบัติจากผลลัพธ์ของประสบการณ์นั้นได้

แวน คลีฟ มอร์ริส (VAN CLEVE MORRIS, 1961, p. 4) อธิบายว่า การศึกษา คือ การพัฒนามนุษย์ในทุก ๆ ด้านการพัฒนาดังกล่าวเป็นศิลปะในการปรุงแต่งให้มนุษย์พัฒนาในด้านบุคลิกภาพ และอุปนิสัยเพิ่มเติมจากที่ธรรมชาติให้ไว้แต่เดิม และการศึกษา ยังเป็นการร่วมมือกับธรรมชาติในแง่ที่ช่วยพัฒนาทักษะของมนุษย์ให้มนุษย์มีการสัมพันธแห่งตน (SELF REALIZATION) รู้จักตนเองดีขึ้น

คาร์เตอร์ วี กู๊ด (CARTER V. GOOD, 1973, p. 145) นักการศึกษาได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า การศึกษาคือ ผลรวมของกระบวนการทั้งหมดที่บุคคลนำมาพัฒนาความสามารถ ทัศนคติ และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่มีคุณค่าเป็นที่พึงปรารถนาในสังคมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่

โจเซฟ เอฟ คอลลลาฮัน และเลียวนาร์ด เอช คาร์ค (JOSEPH. F. CALLAHAN AND LEONARD H. CLARK, 1977, p. 15) ได้ให้ความหมายของการศึกษาคือ

1. กระบวนการที่ช่วยให้ผู้เรียนนำเอาความคิดความอ่านในตัวเองออกมาใช้อย่างดีที่สุด
2. กระบวนการที่พัฒนาความสามารถของทุก ๆ คนโดยความสามารถนั้นมีอยู่แล้วในตัวของคนแต่กำเนิด
3. กระบวนการกระตุ้นให้สมองได้รับรู้บันทึกไว้ แล้วรวบรวมซึ่งสรรพความรู้ และคุณค่าทั้งปวงเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติ

4. กระบวนการจารึกแล้วจารึกเล่าซึ่งประสบการณ์ทางสังคมของมนุษย์ให้เป็นที่ยอมรับในความคิดของผู้เรียน เพราะเมื่อแรกเกิด ความคิดเห็นดังกระดานชนวนที่ว่างเปล่า

5. กระบวนการสั่งสอนอบรมให้ผู้เรียนดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมไม่ว่าจะเป็นทางโลกหรือทางธรรมหรืออยู่ได้ทั้งทางโลกและทางธรรม

6. กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ดำเนินต่อเนื่องไปตลอดชีวิต จากความหมายของการศึกษาดังกล่าว อาจสรุปได้ว่าการศึกษามีลักษณะสำคัญอยู่ 3 ประการ (วิจิตร ศรีสอาน, 2525, หน้า 24) คือ

1. การศึกษาเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลให้เป็นไปในแนวทางที่ปรารถนา

2. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้ เป็นไปโดยตั้งใจ โดยมีกำหนดจุดมุ่งหมายซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าสูงสุดไว้

3. การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนี้ กระทำเป็นระบบ มีกระบวนการอันเหมาะสม และผ่านสถาบันทางสังคมที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ด้านการศึกษา

ปรัชญาการศึกษา

การจัดการศึกษาของชาตินั้นต้องให้สอดคล้องกับนโยบายพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง สังคมใดก็ตามที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบหลักทั้งสามนี้ การจัดการศึกษาของชาติก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย แต่ละสังคมจะมีแนวการจัดการศึกษาที่แตกต่างกันออกไปเพราะระบบทั้งสามไม่เหมือนกัน ดังนั้น แนวทางในการจัดการศึกษาควรเป็นไปได้อีกคือการศึกษามีรากฐานจากแนวความคิด ความเชื่อ สภาวะแวดล้อม และความเป็นอยู่ตามสภาพของสังคมนั้นๆ โดยตรง (สมพงษ์ สิงหาพล, 2523, หน้า 4) แนวความคิดหรือแนวความเชื่อในการจัดการศึกษาก็คือ ปรัชญาการศึกษาซึ่งผู้มีหน้าที่จัดการศึกษายึดแนวทางอันเป็นปรัชญาการศึกษาแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของสังคมและตามความจำเป็นของสถานการณ์ของสังคมในแต่ละสมัย

ปรัชญาการศึกษาเป็นเสมือนอุดมการณ์อันสูงสุดซึ่งเป็นหลักยึดในการจัดการศึกษา นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการเป็นแม่บท เป็นต้นกำเนิดแนวความคิดในการกำหนดจุดมุ่งหมายทางการศึกษา และเป็นแนวทางในการจัดการสอนว่าจะจัดเพื่อใคร จัดอย่างไรและส่งผลไปยังเป้าหมายที่เราต้องการหรือไม่ (ศิริชัย กาญจนวาสี, 2525, หน้า 43)

การจัดการศึกษาในประเทศใดก็ตามถ้าไม่มีจุดที่จะยึดหรือปรัชญาการศึกษาที่แน่นอนก็ไม่มีทางที่จะทำให้เกิดความเจริญถึงขีดสุดได้เลย การเอาแบบอย่างการจัดการศึกษาของประเทศใดประเทศหนึ่งมาใช้โดยปราศจากการดัดแปลงแก้ไขย่อมก่อให้เกิด

ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษา

ปรัชญากับการศึกษาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเพราะต่างก็สนใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ในการจัดการศึกษาต้องอาศัยปรัชญาในการหาคำตอบทางการศึกษาดังนั้นปรัชญาจึงมีความสัมพันธ์กับการศึกษาอย่างแน่นแฟ้นดังความคิดเห็นของวิทย์ วิศทเวทย์ (2523, หน้า 33) ที่ได้กล่าวว่า

ปรัชญามีส่วนช่วยนักการศึกษาโดยการกำหนดเป้าหมายหรือการกำหนดสิ่งอันมีค่าสูงสุดในการดำเนินกิจการการศึกษา การศึกษามีไว้เพื่อชีวิต และควรจะต้องมีไว้เพื่อชีวิตที่ดี ชีวิตที่ดีที่สุดหรือน่าพึงปรารถนาที่สุดเป็นอย่างไรนั้น เป็นสิ่งที่นักปรัชญาเสนอคำตอบโดยโยงไปถึงธรรมชาติของมนุษย์ เมื่อได้มติดีเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว จุดหมายของการศึกษาก็จะหลั่งไหลออกมาเอง เมื่อได้จุดหมายอันแน่ชัดแล้ว เนื้อหาของหลักสูตรบทบาทของครูในกระบวนการศึกษา บทบาทของโรงเรียนในสังคมก็จะกำหนดได้ชัดเจนขึ้น

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ (2529, หน้า 34-35) ได้กล่าวว่า การศึกษากับปรัชญามีความสัมพันธ์กันอย่างมากโดยเนื้อหา ปรัชญาทั่วไปช่วยให้ความกระจ่างแก่การศึกษาได้ และวิธีการทางปรัชญาก็ช่วยให้การดำเนินทางการศึกษารัดกุมและชัดเจนขึ้น และ “ความพยายามที่วิเคราะห์วิพากษ์วิจารณ์และพิจารณาดูการศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้งทุกแง่มุม ให้เข้าใจถึงแนวคิด หลักความสำคัญความสัมพันธ์และเหตุผลต่าง ๆ อย่างชัดเจน มีความต่อเนื่องและมีความหมายต่อมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมนี้เองที่เป็นงานสำคัญของปรัชญาต่อการศึกษา”

วิจิตร ศรีสอาน (2523, หน้า 19) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษาไว้ว่า ปรัชญาช่วยในการพิจารณากำหนดเป้าหมายของการศึกษา การศึกษาเป็นกิจกรรมทางสังคมที่มุ่งผลการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของบุคคลให้เป็นไปในแนวที่ปรารถนา ปัญหาจึงเกิดขึ้นได้ว่าอะไรคือเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ อะไรควรจะเป็นจุดหมายของการศึกษา เมื่อการศึกษาเป็นการพัฒนาบุคคล การศึกษาจึงแยกไม่ออกจากจุดหมายของชีวิต ในเรื่องเดียวกันนี้ มาร์เจอร์ ไชกัส

นอกจากนี้ ส. ศิวรักษ์ (2524, หน้า 42) ยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับการศึกษาไว้ด้วยว่าปรัชญาทั่วไปอาศัยความรู้จากวิชาแขนงต่าง ๆ มาประกอบแล้วโยงขึ้นเป็นแนวคิดฉันใด ปรัชญาการศึกษาที่อาศัยข้อเท็จจริงต่าง ๆ ทางการศึกษาเพื่อนำมาประกอบพิจารณาฉันนั้น ด้วยเหตุนี้ปรัชญาการศึกษาจึงต้องพึ่งปรัชญาทั่วไป เพราะปัญหาพื้นฐานทางการศึกษาก็คือปัญหาในทางปรัชญา โดยนัยนี้ปรัชญาการศึกษาจึงเป็นการนำเอาปรัชญามาประยุกต์ใช้กับการศึกษา นั่นเอง

ดังนั้นปรัชญาจึงมีส่วนช่วยให้การจัดการศึกษาดำเนินไปโดยสอดคล้องกับสภาพสังคมนั้น ๆ โดยอาศัยวิธีการของปรัชญาคือการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และตีความมาใช้ในการแก้ปัญหาของการศึกษา

ความหมายของปรัชญาการศึกษา

ความหมายของปรัชญาการศึกษานี้ได้มีนักการศึกษาและนักปรัชญาหลายท่านให้ความหมายคือ คำนิยามที่แตกต่างกันออกไปตามทัศนะของแต่ละท่าน เช่น

อุดม บัวศรี (2518, หน้า 63) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษาคือ ปรัชญาประยุกต์ เพราะนำเอาความคิดทางปรัชญามาประยุกต์ใช้กับการศึกษาเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนการสอนตลอดจนเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมนุษย์

สุมิตร คุณานุกร (2520, หน้า 39) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษาคือ อุดมคติ อุดมการณ์อันสูงสุดซึ่งยึดเป็นหลักในการจัดการศึกษา มีบทบาทในการเป็นแม่บทเป็นต้นกำเนิดความคิดในการกำหนดความมุ่งหมายของการศึกษา และเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาตลอดจนถึงขอบข่ายในการเรียนการสอน

วิจิตร ศรีสอ้าน (2524, หน้า 109) ได้กล่าวว่าปรัชญาการศึกษา คือจุดมุ่งหมายระบบความเชื่อหรือแนวคิดที่แสดงออกมาในรูปของอุดมการณ์หรืออุดมคติทำนองเดียวกันกับที่ใช้ในความหมายของปรัชญาชีวิต ซึ่งหมายถึง อุดมการณ์ของชีวิต อุดมคติของชีวิต แนวทางดำเนินชีวิตนั่นเอง กล่าวโดยสรุปปรัชญาการศึกษา คือ จุดมุ่งหมายของการศึกษานั้นเอง

ศักดา ปรารค์ประทานพร (2526, หน้า 45) อธิบายถึงความหมายของปรัชญาการศึกษาว่า คือความคิดเห็นอย่างวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้อันของมนุษย์ความคิดเห็นนี้ตั้งอยู่บนรากฐานของอภิปรัชญา ญาณวิทยา และอภิวทยา หรือปรัชญาการศึกษา หมายถึงการพิจารณาองค์ประกอบทุก ๆ ส่วนของการศึกษาอย่างถี่ถ้วน และความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาที่จะใช้เป็นเครื่องนำทางในการจัดการศึกษา

ทองปลิว ชมชื่น (2529, หน้า 120) ได้ให้ความหมายว่า ปรัชญาการศึกษา คือ เทคนิคการคิดที่จะแสวงหาคำตอบและกำหนดแนวทางในการดำเนินงานทางการศึกษา ไม่ว่าจะการศึกษาในระบบโรงเรียนหรือการศึกษานอกโรงเรียน เริ่มตั้งแต่การกำหนด จุดมุ่งหมายของการศึกษา ยุทธศาสตร์ทางการศึกษาและการบริหารทางการศึกษา เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการพัฒนามนุษย์และสังคมอย่างแท้จริง

ก๊อดเฟร ทอมสัน (GODFREY THOMSON, อ้างถึงใน สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2524, หน้า 8) กล่าวว่า “เมื่อเราพยายามที่จะพิจารณาการศึกษาโดยตลอดแล้วพยายามที่จะให้ได้ความคิดที่ลงรอยเกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมดนั้นให้สมเหตุสมผล และให้ใช้ได้ผลให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้นั่นแหละคือปรัชญาการศึกษา”

จอร์จ แอล นิวสัน (GEORGE L. NEWSONE, 1969, pp. 163-164) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษาคือ การนำเอาหลักบางประการของปรัชญาอันเป็นแม่บทมาดัดแปลงให้เป็นระบบเพื่อประโยชน์ในการศึกษา

ซิดนีย์ ฮุก (SIDNEY HOOK, 1969, pp. 136-139) กล่าวว่า ปรัชญาการศึกษาคือทัศนคติและวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา (ATTITUDES AND AIMS OF EDUCATION) โดยระบบโรงเรียน ซึ่งโรงเรียนและบุคลากรที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษายึดเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อพัฒนาผู้เรียนหรือให้การศึกษาแก่ผู้เรียน

คริสโตเฟอร์ เจ ลูคัส (CHRISTOPHER J. LUCUS, 1970, p. 136) ได้ให้คำนิยามของปรัชญาการศึกษาว่า หมายถึงความเชื่อ ความนึกคิด หรือทักษะที่เกี่ยวกับการศึกษาที่โรงเรียนและบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาใช้ยึดเป็นแนวทางในการปฏิบัติเพื่อพัฒนาผู้เรียน

จอร์จ เอฟ เนลเลอร์ (GEORGE F. KNELLER, 1971, p. 2) ให้ความหมายของปรัชญาการศึกษาว่า “ปรัชญาการศึกษา” คือผลจากการแสวงหาความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาอย่างชัดเจน แปลความหมายกระบวนการทางการศึกษาให้สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการกำหนดจุดมุ่งหมายและนโยบายทางการศึกษาได้

จากความหมายของปรัชญาการศึกษาดังกล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่าปรัชญาการศึกษาเป็นการนำเอาหลักการและแนวคิดจากปรัชญาแม่บทมาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา อาทิเช่น การกำหนดทิศทาง รูปแบบและวิธีการทางการศึกษา โดยพิจารณาให้สอดคล้องกับองค์ประกอบต่างๆ เพื่อให้การจัดการศึกษาได้เกิดประโยชน์มากที่สุดและตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

ลัทธิปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาการศึกษาแบ่งตามลักษณะที่มาได้เป็น 3 ประเภท (สุรินทร์ รักษาติ, 2529, หน้า 39) ดังนี้

1. ปรัชญาการศึกษาที่ยึดปรัชญาทั่วไปเป็นพื้นฐานในการสร้างระบบและวิธีการทางการศึกษา โดยการประยุกต์มาจากปรัชญาแม่บท ปรัชญาการศึกษาประเภทนี้ได้มีนักการศึกษาทั้งชาวไทยและต่างประเทศได้กล่าวถึงและแบ่งเป็นลัทธิต่าง ๆ หลายลัทธิ ดังนี้

ภิญโญ สาร (2525, หน้า 100-132) กล่าวถึงปรัชญาการศึกษาว่ามี 6 ลัทธิ คือ

1. สังคมประเพณีนิยม (THE DOCTRINE OF SOCIAL TRADITIONALISM)
2. สังคมประสบการณ์นิยม (THE DOCTRINE OF SOCIAL EXPERIMENTATION)

3. แบบก้าวหน้าตามธรรมชาติ (THE DOCTRINE OF NATURALISTIC PROGRESSIVISM)

3. สารานิยม (THE DOCTRINE OF ESSENTIALISM)
4. นิรันตรนิยม (THE DOCTRINE OF PERENNIALISM)
5. สร้างสังคมใหม่ (THE DOCTRINE OF RECONSTRUCTIONISM)

VAN CLEVE MORRIS (1966, pp. 327-401) กล่าวถึงลัทธิปรัชญาการศึกษาไว้ 5 ลัทธิ ดังนี้

1. สารัตถนิยม (ESSENTIALISM)
2. นิรันตรนิยม (PERENNIALISM)
3. พัฒนาการนิยม (PROGRESSIVISM)
4. ปฏิรูปนิยม (RECONSTRUCTIONISM)
5. อัตถิภาวนิยม (EXISTENTIALISM)

G. MASE WINGO (1974, p. 40) กล่าวไว้ 6 ลัทธิ โดยเพิ่มลัทธิมาร์กซิสต์ (MARXISM) อีกหนึ่งลัทธิ

2. ปรัชญาการศึกษาที่ยึดปรัชญาของนักปรัชญาแต่ละคนมาเป็นพื้นฐานในการสร้างระบบ และวิธีการทางการศึกษา เช่น ระบบการศึกษาในอุดมรัฐ (THE REPUBLIC) ของเพลโต และพุทธปรัชญาการศึกษาของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

3. ปรัชญาการศึกษาที่ยึดระบบการศึกษาสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมการเมืองและวัฒนธรรมในปัจจุบันมาวิเคราะห์เพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างระบบและวิธีการทางการศึกษา เช่น ระบบปรัชญาการศึกษาของ อีแวน อิลลิช และเอฟเวอร์เฮท ไรเมอร์ เป็นต้น

ปรัชญาการศึกษานั้นมีอยู่มากมายหลายระบบตามลักษณะทางธรรมชาติ ซึ่งแนวความคิดของมนุษย์ที่ต่างคิดและเชื่อไม่เหมือนกัน นอกจากนี้ยังแตกต่างกันไปตามแต่

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม (ESSENTIALISM)

ความเป็นมา

สารัตถ (ESSENTIA) หมายถึง แก่นสารที่จำเป็นหรือเนื้อหาที่เป็นหลักสำคัญ ความเชื่อของปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกา เมื่อประมาณปี ค.ศ. 1930 โดยมีกลุ่มนักการศึกษาและนักปรัชญาทั้งฝ่ายจิตนิยมและฝ่ายวัตถุนิยมของสหรัฐอเมริกาที่มีทรรศนะทางอนุรักษนิยม ได้รวมกลุ่มกันเพื่อต่อต้านแนวความคิดฝ่ายพิพัฒนาการนิยมซึ่งกำลังเผยแพร่อยู่ในขณะนั้นกลุ่มนักการศึกษาที่มีแนวความเชื่อในทางอนุรักษนิยมมีผู้นำที่สำคัญคือ วิลเลียม ซี แบกเลย์ (WILLIAM C. BAGLEY) และนักการศึกษาที่มีแนวความเชื่อในแนวเดียวกัน เช่น โทมัส บริกส์ (THOMAS BRIGGS) และเฟรดเดอริก บริด (FREDERICH BREED) เป็นต้น บุคคลเหล่านี้ได้ร่วมกันจัดตั้งเป็น “คณะกรรมการฝ่ายสารัตถนิยม เพื่อความก้าวหน้าทางการศึกษาของสหรัฐอเมริกา” ขึ้นในปี ค.ศ. 1946 เพื่อเผยแพร่ความเชื่อของฝ่ายสารัตถนิยมจนถึง ค.ศ. 1946 แบกเลย์ได้ถึงแก่กรรม จึงทำให้คณะกรรมการชุดนี้เลิกล้มไป แต่ความเชื่อตามแนวลัทธิปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมก็ได้แพร่หลายออกไปทั้งภายในและภายนอกประเทศ ได้รับความนิยมสูงสุดในสหรัฐอเมริกา ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และยังคงนิยมกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และมีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ลัทธิปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมมีความเข้มแข็งในทางวิชาการและมีประสิทธิภาพในการสร้างค่านิยมเกี่ยวกับระเบียบวินัยได้เป็นอย่างดี (ภิญโญ สาธร, 2525, หน้า 31)

แนวคิดพื้นฐาน

ลัทธิสารัตถนิยมมีรากฐานมาจากปรัชญาบริสุทธิ์ 2 ฝ่าย คือ จิตนิยม (IDEALISM) ซึ่งเชื่อว่าจิตเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในชีวิตมนุษย์ โลกที่มนุษย์อาศัยอยู่นี้เป็นโลกแห่งจิต หรือเป็นนามธรรม ดังนั้นความรู้หรือความจริงเกิดจากการคิด การหยั่งรู้เป็นสำคัญ และ ฝ่ายวัตถุนิยม (REALISM) ที่เชื่อว่าวัตถุเป็นสสารที่แท้จริงในตัวเอง ความรู้หรือความจริงจึงเกิดมาจากการได้สัมผัสหรือมีประสบการณ์กับสิ่งนั้น (ARTHUR K. ELLIS, 1981, p. 85)

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมมีหลักการสำคัญ (GEORGE F. KNELLER, 1971, pp. 115 – 118 อ้างถึงใน สมนึก พวงทอง, 2531, หน้า 44) สรุปได้ดังนี้

1. การเรียนรู้จะต้องเกี่ยวข้องกับการทำงานหนักและการเอาไปประยุกต์ใช้
2. การริเริ่มในการศึกษา ควรจะขึ้นอยู่กับครูมากกว่านักเรียน
3. แก่นแท้ของการศึกษา (CORE OF EDUCATION) คือการเรียนรู้เนื้อหาวิชาที่ได้เลือกสรรมาเป็นอย่างดีแล้ว
4. โรงเรียนควรรักษาวิธีการเดิมที่ใช้ระเบียบ วินัย และการอบรมทางจิตใจเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้ (TRADITIONAL METHODS OF MENTAL DISCIPLINE)

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมมี 2 ระดับ คือ ระดับมหภาค (MACRO LEVEL) หรือระดับกว้าง ๆ ซึ่งมุ่งถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม อันมีความสำคัญต่อมนุษย์มาก ซึ่งจะมีผลในการควบคุมการกระทำหรือพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุคคล และสามารถที่จะบังคับวิถีทางของเหตุการณ์ต่าง ๆ และอีกระดับหนึ่งคือระดับจุลภาค (MICRO LEVEL) หรือระดับเฉพาะตัวมุ่งที่จะพัฒนาสติปัญญา คุณวินัยของมนุษย์ ให้เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด และมีความประพฤติที่ดีงาม (ศักดา ปรารักษ์ประทานพร, 2526, หน้า 84)

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาสารัตถนิยมสรุปได้ดังนี้ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2524, หน้า 64-65)

1. ให้การศึกษาในสิ่งที่เป็นเนื้อหาสาระ (ESSENTIAL SUBJECT MATTER) อันได้มาจากมรดกทางวัฒนธรรม
2. ให้การศึกษาเพื่อการเรียนรู้ในเรื่องของความเชื่อ ทศนคติ และค่านิยมของสังคมในอดีต

3. ชำรงรักษาสิ่งต่าง ๆ ในอดีตเอาไว้

นอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ปรัชญาสารัตถนิยมนี้ยังมุ่งการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนมีระเบียบวินัย ทำงานหนัก ใช้สติปัญญาให้มาก และรักษาอุดมคติอันดีงามของสังคมอีกด้วย

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมเป็นหลักสูตรแบบเนื้อหาวิชา (SUBJECT-MATTER CURRICULUM) และหลักสูตรแบบสหสัมพันธ์ (BROAD-FIELD CURRICULUM) โดยเน้นเนื้อหาวิชาและกวดขันความรู้เป็นสำคัญ (บุญเลิศ นาคแก้ว, 2522, หน้า 113) และเนื้อหาสาระที่เน้นจะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ได้รับการกลั่นกรองมาแล้วอย่างดี หลักสูตรนี้มีวิชาพื้นฐาน คือ ภาษา วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ประวัติศาสตร์ นอกจากนี้เนื้อหาที่เน้นเป็นพิเศษ คือ เนื้อหาที่เกี่ยวกับศิลปะ ดนตรี วรรณคดี ค่านิยม และวัฒนธรรมของสังคมที่ควรรักษาไว้ การจัดทำหลักสูตรนั้นจะเป็นหน้าที่ของครู และผู้เชี่ยวชาญ และหลักสูตรจะมีลักษณะควบคุมการเรียนการสอนล่วงหน้า และส่วนใหญ่จะเป็นแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศ (ไพฑูริย์ สินลารัตน์, 2524, หน้า 65-66)

โรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมเน้นเรื่องมาตรฐานการศึกษา ฉะนั้นโรงเรียนจะต้องเคร่งครัดในเรื่องระเบียบวินัย หน้าที่สำคัญของโรงเรียนคือการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง สร้างบรรยากาศทางการศึกษาให้เหมาะสมแก่การพัฒนาสติปัญญา จริยธรรมและ ถ่ายทอดวัฒนธรรม (ศักดิ์ ประทานพร, 2526, หน้า 85) บทบาทของโรงเรียนในปรัชญากรุปนี้เป็นบทบาทที่ตามสังคม สังคมมอบหมายอะไรก็ทำไปตามนั้น ไม่มีการแนะนำหรือปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งอย่างใด (ไพฑูริย์ สินลารัตน์, 2524, หน้า 69)

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมให้ความสำคัญกับครูผู้สอนเป็นอย่างมาก เพราะครูผู้สอนเป็นผู้ที่กำหนดตัดสิน และดำเนินการเกี่ยวกับการศึกษาทั้งหมด นอกจากนี้ครูผู้สอนต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ดีและความประพฤติดี เพื่อเป็นแบบอย่างและเป็นผู้นำในห้องเรียนได้ดังที่วิลเลียม ดับเบิลยู บริกแมน (WILLIAM W. BRICKMAN) กล่าวไว้ว่า “ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมถือว่าครูเป็นศูนย์กลางของการจัดการศึกษา ครูต้องมีความรู้ทางการศึกษาทั่วไป (LIBERAL EDUCATION) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบต่าง ๆ มีความลึกซึ้งในจิตวิทยาของเด็กและขบวนการเรียนรู้ สามารถแยกข้อเท็จจริงออกจากอุดม

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม เน้นหลักสำคัญที่จะให้ผู้เรียน เข้าใจเนื้อหาอย่างถ่องแท้ ครูจึงอาจใช้วิธีการต่าง ๆ ในการถ่ายทอดความรู้ แต่ก็เน้นการเรียนการสอนแบบบรรยายเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อให้ได้เนื้อหาสาระมาก ๆ และมีความเชื่อว่าเนื้อหาสาระที่ได้ คัดเลือกแล้วเป็นสิ่งที่มีความรู้ค่า การเรียนการสอนจะอาศัยหนังสือ ตำราต่าง ๆ เป็นสื่อการสอนการถามตอบเพื่อทบทวนความเข้าใจในเนื้อหาวิชา ดังนั้น ผู้เรียนต้องเป็นผู้ที่มีความเพียรพยายามอย่างหนักและจดจำวิชาการต่าง ๆ ให้ขึ้นใจ ส่วนครูจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ดี มีความสามารถในการถ่ายทอดวิชาและมีความสามารถในการชักนำให้ผู้เรียนรู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีคุณค่า นอกจากนี้การเรียนการสอนในแนวนี้ยังเป็นการสร้างผู้นำในกลุ่มด้วย กล่าวคือ ผู้นำของกลุ่มคือผู้ที่เก่ง มีความสามารถในการจดจำเนื้อหาได้ดี มีความประพฤติดี มีระเบียบวินัย (ณัฐพร คำมะสอน, 2531, หน้า 32-33)

ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม (PERENNIALISM)

ความเป็นมา

นิรันตร (PERENNIAL) หมายถึง ภาวะไม่เปลี่ยนแปลง คงอยู่ชั่วนิรันตร ปรัชญานิรันตรนิยมนี้เริ่มต้นจากสมัยกรีกโบราณ ลัทธิปรัชญาที่เป็นพื้นฐานของปรัชญานี้ได้แก่คำสอนของบรรดาปรัชญาเมธีชาวกรีกยุคโบราณ คือคำสอนของโสเครตีส เพลโต และอริสโตเติล (ทองปลิว ชมชื่น, 2529, หน้า 131) ต่อมาบาทหลวงโทมัส อาคีวินัส (ST. THOMAS AQUINAS) ได้นำความเชื่อทางศาสนาโรมันคาทอลิกมาเกี่ยวข้องกับปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยมจึงเป็นผลของการผสมผสานกันระหว่างแนวความคิดของอริสโตเติลที่เรียกว่า RATIONAL HUMANISM ซึ่งเน้นเฉพาะการใช้ความคิดและเหตุผลของบุคคลกับแนวความคิดของบาทหลวงโทมัส อาคีวินัสที่เรียกว่า SCHOLASTIC REALISM ซึ่งคำนึงถึงเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพระเจ้า เรื่องศาสนาและข้อเรียกร้องทางศาสนาด้วย (ฐิติพงษ์ ธรรมานุสรณ์, 2522, หน้า 77)

ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยมเกิดขึ้นในขณะที่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกกำลังพัฒนาอุตสาหกรรม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีใหม่ ๆ นำระบบเศรษฐกิจแบบนิยมมาใช้ มีการแข่งขันการค้าอย่างไม่เป็นธรรม ครอบครัวยุคใหม่ไม่มีเวลาอบรมสมาชิกในครอบครัว และที่สำคัญคือมนุษย์เริ่มเสียความเป็นมนุษย์ไปทีละน้อย ๆ ให้กับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นักปรัชญาและนักการศึกษากลุ่มหนึ่งจึงเสนอปรัชญาการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายให้เป็นสิ่งที่นำมนุษย์ไปสู่อดีตที่มีระเบียบ มีความมั่นคง มีจริยธรรม และความยุติธรรม (ศักดิ์ ปรารงค์

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาในรัชนีตรนิยมมีรากฐานมาจากปรัชญาพื้นฐานกลุ่มจิตนิยมเชิงเหตุผล และกลุ่มวัตถุนิยมเชิงเหตุผลผสมผสานกัน โดยทั้งสองฝ่ายมีความเชื่อพื้นฐานในเรื่องของเหตุผลเหมือนกัน เพราะถือว่าเหตุผลเป็นลักษณะสูงสุดของมนุษย์ และมนุษย์เองก็อยู่ในโลกของเหตุผล (A WORLD OF REASON) ในรัชนีตรนิยม เชื่อว่ามนุษย์มีความสามารถที่จะใช้ความคิดและเหตุผลมาตัดสินปัญหาต่าง ๆ ได้ ซึ่งความสามารถวันนี้ไม่มีในสิ่งที่มีชีวิตอื่น ๆ มนุษย์ได้ใช้ความคิดและเหตุผลอยู่ตลอดเวลาที่มีชีวิตอยู่และความสามารถในการคิดหาเหตุผลของมนุษย์ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด (FREDERIC C, GRUBER, 1961, p. 20 อ้างถึงใน สุรินทร์ รักชาติ, 2529, หน้า 48) ส่วนความรู้ที่ปรัชญาการศึกษาในรัชนีตรนิยมเชื่อว่าได้มาจากการคิดหาเหตุผล และความดีความงามนั้นก็เชื่อว่าไม่ได้ขึ้นอยู่กับพันธุกรรมหรือสิ่งแวดล้อม แต่จะขึ้นอยู่กับความมีวินัยในตัวเองและยึดมั่นในความดี (กิติมา ปรีดีติลล, 2523, หน้า 86)

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาในรัชนีตรนิยม มีหลักการสำคัญ (ศุภร ศรีแสน, 2526, หน้า 167-169) สรุปได้ดังนี้

1. ธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์ย่อมเหมือนกันในทุกกาลเทศะ การจัดการศึกษาคควรจะเหมือนกันสำหรับทุกคน
2. สิ่งสำคัญที่สุดสำหรับมนุษย์คือ สติปัญญา การศึกษาจึงควรมุ่งพัฒนาสติปัญญาและความมีเหตุผล มนุษย์มีเสรีภาพและความรับผิดชอบ
3. การศึกษามุ่งให้ผู้เรียนเข้าถึงสัจจะหรือความเป็นจริงแท้ที่ไม่เปลี่ยนแปลง การศึกษามีได้เป็นไปเพื่อสอนให้คนปรับตัวเข้ากับสังคมหากให้ปรับตัวเข้ากับความจริงที่นิรันดร์
4. การศึกษามีใช้การเอาอย่างชีวิตหรือเลียนแบบชีวิต หากเป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต
5. นักเรียนควรเรียนรู้อาณาพื้นฐานบางประการ เพื่อจะได้รู้ถึงสิ่งซึ่งรู้จริงแท้และถาวรที่สุดในโลก โดยต้องเรียนวิชาหลักที่จะพัฒนาผู้เรียนทั้งทางด้านจิตใจและร่างกาย

6. วิชาหลักที่ควรแก่การศึกษาคือ งานนิพนธ์ในหนังสือ GREAT BOOKS ได้แก่ งานนิพนธ์ที่สำคัญ ๆ ทางวรรณคดี ปรัชญา ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เป็นการเอาของดีจากอดีตมาใช้ในปัจจุบัน

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม คือ ภารกิจหลักของการศึกษา อยู่ที่จะต้องปรุงแต่งคนให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ด้วยการช่วยให้แต่ละบุคคลตระหนักถึงธรรมชาติอันแท้จริงที่แฝงอยู่ภายในตน และทำให้เป็นความจริงขึ้นเท่ากับว่าการศึกษากลับมาพัฒนาพลังธรรมชาติในตัวมนุษย์นั่นเอง จุดมุ่งหมายการศึกษาของนิรันตรนิยมแยกออกได้เป็น สองด้าน คือ ด้านพุทธิปัญญา และด้านศีลธรรม (รัตนา ตันบุญเต็ก, 2523, หน้า 7-8)

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2524, หน้า 72) สรุปได้ดังนี้

1. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักและทำความเข้าใจกับตนเองให้มากที่สุดโดยเฉพาะในเรื่องของเหตุผลและสติปัญญา
2. มุ่งพัฒนาสติปัญญาและเหตุผลในตัวมนุษย์ให้ดีขึ้น
3. มุ่งให้ผู้เรียนมีความมั่นคงทางจิตใจ มีคุณธรรม และจริยธรรม

ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยม เป็นกระบวนการที่จะพัฒนาคุณธรรมทางพุทธิปัญญาให้แก่ผู้เรียน และฝึกอบรมทางศีลธรรมจรรยาให้เป็นนิสัย ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนตระหนักถึงคุณค่าและความดีงามของศีลธรรม

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยมเป็นหลักสูตรที่เน้นวิชาทางศิลปศาสตร์ (LIBERAL ARTS CURRICULUM) เป็นหลักสูตรที่เน้นวิชาการศึกษาทั่วไป (GENERAL EDUCATION) ที่ฝึกฝนให้ผู้เรียนเป็นผู้ที่รู้จักใช้สติปัญญา เหตุผล เป็นการให้ความรู้ที่กว้างขวาง ช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ใช้ได้ทุกสถานการณ์ หลักสูตรศิลปศาสตร์แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ศิลปทางภาษา (LIBERAL ARTS) ซึ่งประกอบด้วยไวยากรณ์ วาทศิลป์ และตรรกศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องของการอ่าน การฟัง การพูด การเขียน (3R'S) และการใช้เหตุ(ROBERT M. HUTCHINS, 1976, p. 258) อีกกลุ่มคือศิลปทางคำนวณ (MATHEMATICAL ARTS) ประกอบด้วย เลขคณิต วิทยาศาสตร์ ปรัชญา ดาราศาสตร์ และดนตรี วิชาในกลุ่มนี้มุ่งที่การพัฒนาสติปัญญา (INTELLECTUAL DEVELOPMENT) ของผู้เรียนเป็นสำคัญ ปรัชญาการศึกษานิรันตรนิยมเน้นผลงานทาง

โรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาที่โรงเรียนนิยมนี้ไม่มีบทบาทต่อสังคมโดยตรงแต่มีผลในทางอ้อม เพราะว่าเน้นที่ตัวบุคคลเป็นหลักใหญ่ เมื่อบุคคลมีการพัฒนาเกิดขึ้นแล้วก็ย่อมที่จะทำให้สังคมนั้นดีขึ้นด้วย ดังนั้นโรงเรียนตามแนวคิดของปรัชญาการศึกษาที่โรงเรียนนิยมนี้จึงเปรียบเสมือนเป็นสื่อกลางที่จะนำผู้เรียนไปสู่สังคม ค่านิยม และวัฒนธรรมอันดีงาม ส่วนการสร้างบรรยากาศ และจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนจะต้องพยายามสร้างความชื่นชอบในวัฒนธรรมที่มีอยู่ (จินดา ยัญทิพย์, 2528, หน้า 44) และโรงเรียนจะต้องเคร่งครัดในเรื่องระเบียบวินัยและความประพฤติ ทั้งนี้เพื่อเป็นการ เตรียมผู้เรียนให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาที่โรงเรียนนิยมให้ความสำคัญกับครูผู้สอนเป็นอย่างมากโดยเชื่อว่าผู้สอนเป็นศูนย์กลางของกระบวนการเรียนการสอน ผู้สอนเป็นบุคคลสำคัญในการตัดสินใจ การเลือกการกำหนดวิธีการที่จะสอนตลอดจนการวัดและประเมินผล แต่ครูผู้สอนจะไม่เป็นผู้บอกความรู้ โดยตรง แต่จะเป็นผู้เสนอข้อคิดต่าง ๆ ให้ผู้เรียนได้พัฒนาสติปัญญา โดยบทบาทที่สำคัญของครู ก็คือผู้นำทางสติปัญญานั้นเอง นอกจากนั้นครูผู้สอนยังมีบทบาทในการดูแล รักษาระเบียบวินัยโดยการควบคุมความประพฤติ และวินัยของนักเรียน (กิติมา ปรีดีดีลิก, 2523, หน้า 87)

ครูผู้สอนตามปรัชญาการศึกษาที่จะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถ ทั้งทางด้านวิชาการและมีคุณสมบัติทางด้านคุณธรรมเป็นอย่างดี จึงจะเป็นผู้นำของนักเรียนทั้งด้านวุฒิปัญญาและคุณธรรมได้ (ทองปลิว ชมชื่น, 2529, หน้า 147)

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาที่โรงเรียนนิยมเน้นที่จะสร้างคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ โดยวิธีการฝึกฝนศักยภาพที่มีอยู่ในตัวผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญ ฉะนั้นกระบวนการเรียนการสอนจึงเน้นหนักที่จะกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาในตัวผู้เรียน โดยการให้อภิปรายใช้เหตุผลและสติปัญญาโต้แย้งกัน (ไพฑูริย์ สินลารัตน์, 2524, หน้า 74) ซึ่งการเรียนการสอนตามแนวความเชื่อของปรัชญาการศึกษาที่โรงเรียนนิยมนี้ยึดหลักการสอนตามแนวจิตวิทยา

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (PROGRESSIVISM)

ความเป็นมา

พัฒนา (PROGRESSIVE) หมายถึง ก้าวหน้า เปลี่ยนแปลงไม่หยุดอยู่กับที่ ปรัชญาพัฒนาการนิยม เป็นแนวคิดที่เริ่มมีมาตั้งแต่ในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 18 ผู้ริเริ่มแนวคิดนี้ คือ ยัง ย้าคส์ รุสโซ (JEAN JACQUES ROUSSEAU) โจฮัน ไฮน์ริค เปสตาลอสซี (JOHANN HEINRICH PESTALOZZI) และเฟรดเดอริค โฟรเบล (FREDERIC FROEBEL) นักปรัชญาทั้ง 3 ท่านเป็นนักปรัชญายุโรปพวกแรกที่มีแนวคิดทางปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม

พื้นฐานของปรัชญานี้มาจากนักปรัชญากลุ่มเสรีนิยม (LIBERALISM) ที่ไม่เห็นด้วยกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของสหรัฐอเมริกาในช่วงศตวรรษที่ 18 ที่ฝึกทฤษฎีของ ชาร์ล ดาร์วิน (CHARLES DARWIN) ที่มุ่งแข่งขันแก่งแย่งกันทางเศรษฐกิจ และระบบสังคมที่มุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตัวเป็นสำคัญ นักปรัชญาและนักการศึกษากลุ่มเสรีนิยมจึงได้พยายามที่จะปฏิรูปสังคมอเมริกันเสียใหม่ (ศักดิ์ ประสงค์ประทานพร, 2526, หน้า 54) จึงได้เริ่มขบวนการพัฒนาการขึ้นกลายมาเป็นปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม ซึ่งนำโดยฟรานซิส ดับบลิว ปาร์คเกอร์ (FRANCIS W. PARKER) ในปี ค.ศ. 1870 ได้มีการเสนอให้ปฏิรูประบบโรงเรียนเสียใหม่ เพราะการจัดการศึกษาตามความเชื่อแบบเก่านั้นขาดจุดยืนที่แน่นอน ส่งผลให้ประชาชนเฉื่อยชาเกินไป แต่ความเชื่อของปาร์คเกอร์ก็ยังไม่ได้รับความนิยมนัก ต่อมาในปี ค.ศ. 1915 จอห์น ดีวีย์ (JOHN DEWEY) ได้นำเอาแนวความเชื่อนี้ไปปฏิบัติและได้เขียนหนังสือชื่อ SCHOOL OF TOMORROW ออกเผยแพร่ ทำให้ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมได้รับความนิยอย่างกว้างขวาง (GEORGE F. KNELLER, 1971, p. 47 อ้างถึงใน สุรินทร์ รักชาติ, 2529, หน้า 53) มีการจัดตั้งสมาคมการศึกษาแบบ พัฒนาการนิยม (PROGRESSIVE EDUCATION ASSOCIATION) ขึ้นโดยกลุ่มนักการศึกษาที่มีชื่อเสียง เช่น วิลเลียม เอช คิลแพทริก (WILLIAM H. KILPATRICK) จอร์จ เค้าทส์ (GEORGE COUNTS) และฮาโรลด์ รุกก์ (HAROLD RUGG) เป็นต้น มีการจัดทำหลักสูตรการศึกษาเพื่อชีวิต (THE LIFE - CENTERED CURRICULUM) (ภิญโญ สาร, 2525, หน้า 21) ขึ้นในโรงเรียนอย่างกว้างขวาง

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม มีพื้นฐานมาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม และปรัชญานี้เชื่อว่าจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง ความรู้และความจริงสูงสุดไม่มีไม่แน่นอน สิ่งที่น่ามาปฏิบัติแล้วได้ผลถึงจะเป็นสิ่งที่เป็นอย่างจริง และความรู้ความจริงจะได้มานั้นจะต้องลงมือกระทำเพื่อให้เกิดประสบการณ์ทั้งนี้เพราะมนุษย์สามารถสร้างพัฒนาการให้กับตนเองได้ตามสภาพของสิ่งแวดล้อมและตามกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป การแสวงหาความรู้ที่ถูกต้องนั้นจะเกิดขึ้นได้จากการศึกษา การค้นคว้าและการทดลองตามแนววิทยาศาสตร์ ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมยังเชื่ออีกว่ามนุษย์เป็นผู้กำหนดอนาคตและโชคชะตาของตนเอง ฉะนั้นมนุษย์ควรจะเน้นความสำคัญของคุณค่าของแต่ละบุคคลให้มาก (กิติมา ปรีดีติติก, 2523, หน้า 88)

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม มีหลักการสำคัญ (GEORGE F. KNELLER, 1971, pp. 69-103 อ้างถึงใน สมนึก พวงทอง, 2531, หน้า 56-57) สรุปได้ดังนี้

1. การศึกษา คือ ชีวิต ไม่ใช่เป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต สิ่งที่ทำให้เด็กเรียนควรเป็นการให้ประสบการณ์ที่ดีจะนำไปใช้ได้ และสามารถเข้าใจปัญหาของชีวิต และสามารถปรับตัวให้อยู่ในสภาพสังคมปัจจุบันได้อย่างเป็นสุข
2. การศึกษาต้องมีความสัมพันธ์โดยตรงกับความสนใจของเด็ก แต่มีเชื่อว่าเด็กจะได้รับอนุญาตให้ทำตามความพอใจได้ทุกอย่าง เด็กจะต้องมีครูคอยแนะนำเพราะครูเป็นผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า
3. การเรียนรู้โดยวิธีการแก้ปัญหา ย่อมสำคัญกว่าการเรียนรู้ โดยการท่องจำ เพราะเนื้อหาวิชาเป็นความรู้เชิงนามธรรมก็ควรใช้วิธีการแห่งปัญญาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้
4. บทบาทของผู้สอนนั้นไม่ใช่เป็นผู้บงการหรือออกคำสั่ง แต่จะทำหน้าที่ให้คำแนะนำและคำปรึกษา ให้เด็กเดินทางไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ ทั้งนี้ผู้สอนจะต้องอาศัยความรู้และประสบการณ์ของตนมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด
5. โรงเรียนต้องส่งเสริมให้เด็กเกิดความร่วมมือมากกว่าส่งเสริมให้เด็กเกิดการแข่งขันกัน หากมีการแข่งขันควรเน้นการแข่งขันที่จะสร้างความร่วมมือกันและให้รู้จักทำงานเป็นหมู่คณะ
6. ประชาธิปไตยเท่านั้นที่จะส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ทางความคิดและบุคลิกภาพและจำเป็นสำหรับความเจริญงอกงามของผู้เรียน (สุรินทร์ รักชาติ, 2529, หน้า 54)

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม คือจุดมุ่งหมายที่ไม่นิยมการวางจุดมุ่งหมายไว้ตายตัว แต่จุดมุ่งหมายของการศึกษามีความยืดหยุ่นไปตามความแตกต่างของสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมและตัวผู้เรียนด้วย ปรัชญานี้ยังเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีการเปลี่ยนแปลงเสมอ แต่ถ้าพิจารณาความต้องการจากการจัดการศึกษาของปรัชญานี้พอสรุปได้ดังนี้

1. มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาทางร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาไปพร้อม ๆ กัน
2. มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักปรับตัวเองให้เข้ากับสังคมได้ดีและมีความสุข
3. มุ่งให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด
4. มุ่งปลูกฝังทัศนคติแบบประชาธิปไตยและเสรีภาพให้แก่ผู้เรียนโดยให้โอกาสที่จะพูด คิด เขียน และแสวงหาความจริง (J' DONALD BUTLER, 1967, p. 487 อ้างถึงใน สุรินทร์ รักษาติ, หน้า 55)

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมเป็นหลักสูตรที่มีความเชื่อว่าเด็กจะเรียนรู้โดยอาศัยประสบการณ์ในชีวิตเป็นสำคัญ การเรียนรู้จะเกิดขึ้นเพราะอาศัยประสบการณ์ตรงไม่มีหลักสูตรที่สมบูรณ์แบบสำหรับครูและเด็ก นักการศึกษาตามลัทธินี้ไม่ชอบหลักสูตรที่มีการเขียนขึ้นล่วงหน้า แต่ให้ใช้วิธีเขียนแนวการเรียนรู้เองทันทีเมื่อจะสอน และโรงเรียนในท้องถิ่นแต่ละท้องถิ่นควรจะเน้นการเรียนรู้แนวการเรียนรู้จะครอบคลุมชีวิตประจำวันทุกรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการต่าง ๆ ทางสังคม ศีลธรรม อาชีพ สุขทรียภาพ และในทางปัญญาพร้อม ๆ กันไป (ภิญโญ สาร, 2523, หน้า 107)

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษานี้เป็นหลักสูตรแบบประสบการณ์ (EXPERIENCE CURRICULUM) เน้นประสบการณ์ของเด็กเป็นหลักสำคัญจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าหลักสูตร CHILD CENTERED CURRICULUM (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2524, หน้า 83) เนื้อหาที่ได้รับความสนใจเป็นพิเศษ คือ สังคมศึกษาและวิชาสื่อความหมายเพื่อประโยชน์ในชีวิตประจำวัน วิชาวิทยาศาสตร์ และคณิตศาสตร์ก็ถือว่าสำคัญ แต่เป็นความสำคัญในแง่ของวิธีการ คือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (SCIENTIFIC METHOD) ไม่ใช่ตัวเนื้อหาโดยตรง นอกจากนี้จะมีการจัดหลักสูตรเป็น "หน่วยการงาน" (UNITS OF WORK) (ภิญโญ สาร, 2523, หน้า 107) คือจัดตามลักษณะโครงสร้างและวัตถุประสงค์ของสังคมในชีวิตจริงหลักสูตรจะดึงเอาหน่วยงานหน้าที่และกิจการต่าง ๆ มาให้นักเรียนได้เรียนรู้

โรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมมีความเชื่อว่าโรงเรียนคือแบบจำลองที่ดั่งงามของชีวิตและสังคม ดังนั้นบทบาทของโรงเรียนจึงต้องทำหน้าที่เป็นแหล่งสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตจริงให้แก่ผู้เรียนโดยจัดประสบการณ์ให้สอดคล้องกับสภาพสังคม และการดำเนินชีวิตจริง แต่ต้องเหมาะสมกับวุฒิภาวะของเด็ก เพื่อให้เด็กสามารถแก้ไขปัญหาชีวิตและสังคมได้ (ศักดา ปรารค์ประทานพร, 2526, หน้า 64-65) นอกจากนั้นโรงเรียนจะต้องสร้างบรรยากาศแบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข และต้องส่งเสริมให้เด็กเกิดความร่วมมือกันในการทำกิจกรรม

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมเชื่อว่าครูผู้สอนจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้และมีประสบการณ์กว้างขวางเพื่อช่วยให้เด็กก้าวไปสู่จุดหมายปลายทางของการเรียนรู้อย่างเต็มที่ ลักษณะของครูตามปรัชญานี้จะต้องเป็นผู้มีบุคลิกดี เห็นอกเห็นใจเด็ก ๆ และเข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล (กิตติ ปรีดีติลล, 2523, หน้า 84) ตามปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมนี้เด็กมีหน้าที่แสวงหาประสบการณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง ครูผู้สอนเป็นเพียงคนให้คำแนะนำให้เด็กเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง

ปรัชญาการศึกษานี้ยังสนับสนุนให้มีการอบรมครูต่อเนื่องกันโดยตลอด มีทั้งการอภิปราย ฟังคำบรรยายและสัมมนาพร้อมกัน เพื่อหาทางแก้ปัญหาของโรงเรียนนานาชาติในที่ต่าง ๆ ตลอดปี ครูผู้สอนจึงตื่นตัวอยู่เสมอ เพราะครูผู้สอนในปรัชญาการศึกษานี้คือผู้เสียสละเพื่อเด็กและสังคมอย่างแท้จริง (ภิญโญ สาร, 2523, หน้า 108)

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมเน้นการฝึกการกระทำ (LEARNING BY DOING) เพื่อให้เกิดประสบการณ์โดยตรง การเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติจริงต้องใช้กระบวนการแก้ปัญหา ดังนั้นการเรียนการสอนในลักษณะนี้จึงใช้การสอนแบบแก้ปัญหา (PROBLEM SOLVING) โดยนำเอาหลักการแก้ปัญหาทางวิทยาศาสตร์มาใช้และต้องเน้นให้เด็กมีการแก้ปัญหาในห้องเรียน สร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ที่เป็นกันเองโดยอาศัยหลักการแบบประชาธิปไตย คือ ต้องเปิดโอกาสให้เด็กมีส่วนร่วมอภิปรายอย่างกว้างขวางเพื่อหาข้อสรุปข้อสำคัญหรือทฤษฎีต่าง ๆ ซึ่งได้จากการลงมือกระทำจริง ความรู้จากการยึดการกระทำจริงจะโยนไปสู่หลักการหรือทฤษฎีซึ่งจะติดตัวเด็กไปได้มากกว่าความรู้ที่ได้จากการท่องจำ (ณัฐพร คำมะสอน, 2531, หน้า 44)

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (RECONSTRUCTIONISM)

ความเป็นมา

ปฏิรูป (RECONSTRUCT) หมายถึง บูรณะหรือทำขึ้นใหม่ ปรัชญาการศึกษา ปฏิรูปนิยมเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในปี ค.ศ. 1930 สหรัฐอเมริกาได้ประสบปัญหาหลาย ๆ ด้าน เช่น ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ปัญหาคนว่างงาน ปัญหาความขัดแย้งระหว่างระบบ นายทุนจึงเกิดนักคิดกลุ่มหนึ่งที่ได้พยายามจะแก้ปัญหาสังคมโดยให้การศึกษาเป็นตัวนำ การปฏิรูปเศรษฐกิจการเมืองและสังคม โดยการล้มระบบเก่าที่ไม่มั่นคงและยุติธรรมลงเสีย แล้วสร้างระบบสังคมใหม่ขึ้นมา นักคิดกลุ่มนี้เสนอบทบาทใหม่ให้กับโรงเรียนให้เป็น เครื่องมือในการพัฒนาสังคมนี้มีชื่อเรียกว่า “นักคิดแนวหน้า” (FRONTIER THINKER) (GEORGE F. KNELLER 1971, p. 61) ผู้นำของนักคิดกลุ่มนี้ได้แก่ จอร์จ เอส เค้านท์ส (GEORGE S. COUNTS) และ ฮาร์โลด รักก์ (HAROLD RUGG) กลุ่มนี้มีความเห็นด้วย กับหลักการประชาธิปไตยโดยที่ประชาชนต้องสามารถควบคุมสถาบันและทรัพยากรต่าง ๆ ได้เองโดยไม่ขึ้นอยู่กับนักการเมืองที่หวังเอาประชาชนเป็นเครื่องมือ และประชาธิปไตย ดังกล่าวนี้ควรต้องประสานความสอดคล้องกับประชาธิปไตยในแต่ละประเทศทั่วโลก

ผู้นำของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมตอนแรกคือ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ค.ศ. 1920) แต่แนวคิด เกี่ยวกับ “การศึกษาเพื่อปฏิรูปสังคม” นี้ยังไม่เด่นชัด จนกระทั่ง ประมาณ ปี ค.ศ. 1950 ทีโอดอร์ บรามเมลด์ (THEODORE BRAMELD) ได้เป็นผู้ทำให้ ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางโดยการเสนอปรัชญาการศึกษา เพื่อการปฏิรูปสังคมในหนังสือหลายเล่มด้วยกัน เช่น “PATTERN OF EDUCATION PHILOSOPHY (1950)” “TOWARD A RECONSTRUCTED PHILOSOPHY OF EDUCATION (1956)” และเรื่อง “EDUCATIONAL POWER (1965)” GEORGE F. KNELLER, 1971, p. 62) เป็นต้น ทำให้บรามเมลด์ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาของปรัชญา การศึกษาปฏิรูปนิยม (สุรินทร์ รักษชาติ, 2529, หน้า 58)

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมนี้พัฒนามาจากปรัชญาปฏิบัตินิยม (PRAGMATISM) และผนวกเอาความคิดของปรัชญาการศึกษาที่พัฒนาการนิยม (PROGRESSIVISM) เข้าไว้ด้วยกัน (ทองปลิว ชมชื่น, 2529, หน้า 162 – 163) ปฏิรูปนิยมเน้นเรื่อง “แรงงาน (LABOR) ว่าเป็นหัวใจของสังคม และเชื่อว่ามนุษย์จะต้องช่วยกันสร้างระบบสังคมเสียใหม่ โดยถือว่าการทำงานคือชีวิต” ดังนั้นรูปแบบของการศึกษาในลัทธิปรัชญานี้จึงเน้นการทำงานหรือการทำแบบฝึกหัดในบทเรียนต่าง ๆ อย่างมากที่สุด (ภิญโญ สาธร, 2523, หน้า 117) ปฏิรูปนิยมเน้นในการแก้ไขปรับปรุงสภาพสังคมโดยอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือ พิพัฒนาการนิยมเน้นการพัฒนาเด็กไปสู่จุดมุ่งหมายที่ผู้เรียนและผู้สอนร่วมกันกำหนดขึ้น เป็นการผสมผสานกันระหว่างความคิดสองปรัชญา ปฏิรูปนิยมก่อตัวขึ้นโดยเน้นการ

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม มีหลักการสำคัญ (GEORGE F. KNELLER, 1971, pp. 62-64 อ้างถึงใน สุรินทร์ รักษาติ, 2529, หน้า 59-60) สรุปได้ดังนี้

1. การศึกษาต้องเป็นการสร้างระเบียบของสังคมขึ้นมาใหม่ เพื่อให้ค่านิยมเบื้องต้นทางวัฒนธรรมได้บรรลุความสำเร็จตามที่ต้องการ และขณะเดียวกันก็ต้องให้กลมกลืนกับสภาวะของสังคมและเศรษฐกิจ
2. สังคมใหม่ต้องเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง โดยประชาชนหรือผู้แทนที่ประชาชนเลือกมาจะต้องมีส่วนรับผิดชอบในการควบคุมผลประโยชน์ของสถาบันและทรัพยากรต่าง ๆ ของประเทศ
3. การศึกษานั้นนอกจากจะทำให้บุคคลได้พัฒนาสังคมแล้วยังทำให้บุคคลได้เรียนรู้ที่จะเข้าร่วมในการวางแผนของสังคมด้วย ดังนั้นสังคมจึงมีส่วนร่วมที่สำคัญของการศึกษา
4. ครูผู้สอนต้องเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความคิดเห็นในการแก้ปัญหาโดยครูจะต้องเชื่อและไว้วางใจเด็กในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ตามกระบวนการของประชาธิปไตยและเป็นที่ยอมรับของสังคมด้วย
5. วิธีการและจุดมุ่งหมายปลายทางของการศึกษาต้องสนองความต้องการของวัฒนธรรมปัจจุบันเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงต้องปฏิรูปเนื้อหาวิชา วิธีการสอน ปรับปรุงโครงสร้างการบริหารใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเป็นหลักสูตรที่ส่งเสริมให้โรงเรียนมีบทบาทในการปฏิรูปสังคมเพื่อใช้การศึกษาเป็นปัจจัยในการสร้างสังคมใหม่ที่มีความเสมอภาค และความเป็นธรรมมากยิ่งขึ้น (วิจิตร ศรีสอาน, 2525, หน้า 64) ซึ่งในเรื่องดังกล่าวนี้ (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2529, หน้า 89) ได้แบ่งเป็นข้อไว้ดังนี้

1. การศึกษาต้องเป็นไปเพื่อส่งเสริมพัฒนาสังคมโดยตรงและต้องช่วยแก้ปัญหาของสังคมที่เป็นอยู่ด้วย
2. การศึกษาจะต้องมุ่งสร้างระเบียบใหม่ของสังคมบนรากฐานของประชาธิปไตย โดยต้องคำนึงถึงพื้นฐานที่มีอยู่เดิม

3. การศึกษาจะต้องให้เด็กเห็นความสำคัญของสังคมส่วนรวมควบคู่ไปกับของ
ตัวเอง

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเป็นหลักสูตรที่เน้นด้านสังคมเป็นแกนสำคัญ เพื่อส่งเสริมให้เด็กเข้าใจสภาพของสังคม และศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหาทางสังคม เป็นการเตรียมเด็กให้มีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาได้อย่างมีคุณภาพ ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมยึดหลักสูตรแบบแกน (CORE CURRICULUM OR WHEEL CURRICULUM) คือ การสอนเน้นหลักสูตรที่ยึดถือวิชาใดวิชาหนึ่งหรือกลุ่มวิชาใดวิชาหนึ่งเป็นแกนกลาง เนื้อหาสาระในหลักสูตรจากปัญหาสังคมที่ผู้เรียนประสบอยู่ ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมให้เด็กมีความพร้อมในการคิดหา แนวทางในการแก้ปัญหา และนำผลที่ได้มาใช้อย่างมีประสิทธิภาพหลักสูตรต้องกำหนดให้เด็กได้ศึกษาอย่างกว้างขวาง เพื่อให้เด็กมองเห็นปัญหาของสังคมอย่างเข้าใจแจ่มชัด และร่วมมือกันหาข้อมูลเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในอนาคตได้ เด็กจึงควรได้รับการศึกษาในเรื่องของอุตสาหกรรม สื่อสารมวลชน การขนส่ง การอนามัยและสาธารณสุข นิเวศวิทยา อาชีววิทยา รวมทั้งวิชาที่สอนในโรงเรียน ได้แก่ วรรณคดี ดนตรี ศิลปะ ฟิสิกส์ เคมี สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และคณิตศาสตร์ (ศักดิ์ดา ปรารงค์ประทานพร, 2526, หน้า 124) การสอนวิชาต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้เด็กเห็นถึงความสัมพันธ์ของวิชาดังกล่าวและจะทำให้สามารถเข้าใจสภาพของสังคมมากขึ้น

โรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเชื่อว่าบทบาทของโรงเรียนจะต้องสนใจใฝ่หาอนาคต (FUTURE ORIENTED) และนำทางให้เด็กได้พบกับระเบียบของสังคมใหม่โดยการให้การศึกษา ฝึกในด้านความคิดสร้างสรรค์แก่เด็กเพื่อให้เด็กพร้อมที่จะร่วมมือในการวางแผนให้กับสังคมใหม่ โรงเรียนมีหน้าที่สร้างบรรยากาศแบบสังคมประชาธิปไตยให้แก่เด็ก และในเวลาเดียวกันโรงเรียน จะต้องทำงานร่วมกับสมาชิกอื่น ๆ ของสังคมด้วย นั่นก็คือโรงเรียนจะต้องเป็นผู้สร้างสังคมไม่ใช่เป็นผู้ที่ถูกสังคมสร้างขึ้น (ศักดิ์ดา ปรารงค์ประทานพร, 2526, หน้า 124-127) หากต้องการให้สังคมในอนาคตเป็นเช่นไร โรงเรียนก็สามารถจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อฝึกอบรมเด็กให้มีบุคลิกภาพ ทักษะและความรู้ความสามารถเป็นเช่นนั้น

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมเชื่อว่าครูผู้สอนต้องสามารถทำให้เด็กเห็นว่ามีความจำเป็นที่จะต้องสร้างสรรค์สังคมใหม่โดยอาศัยกระบวนการแบบประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นใน

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมมีลักษณะคล้ายคลึงกับปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม คือเป็นการเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำด้วยตนเองโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (SCIENTIFIC METHOD) วิธีการแบบโครงการ (PROJECT METHOD) และวิธีการแก้ปัญหา (PROBLEM SOLVING METHOD) นอกจากนี้ปรัชญานี้ยังอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์ (HISTORICAL METHOD) และวิธีการทางปรัชญา (PHILOSOPHICAL METHOD) เข้ามาประกอบด้วยเพื่อให้การศึกษาปัญหาต่าง ๆ รัตกุมและสมบูรณ์ที่สุด (ไพฑูริย์ สินลารัตน์, 2524, หน้า 92-93) ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมไม่ส่งเสริมการเรียนแบบท่องจำและการสอนแบบบรรยาย ครูผู้สอนและเด็กควรทำอะไรก็ได้เพื่อสนองความต้องการของตน การแสวงหาความรู้ด้วยตนเองสนใจปัญหาของสังคมเสนอแนะวิธีการแก้ปัญหา บรรยายภาคในการเรียนการสอนมีอิสระไม่ใช่บังคับ การจัดตารางสอนควรมีความยืดหยุ่น (FLEXIBLE SCHEDULE) กำหนดตามเวลาเรียนในทฤษฎีการค้นคว้าของเด็กและการอภิปรายเป็นสัดส่วนกัน โดยเน้นการอภิปรายเป็นหลัก (ทองปลิว ชมชื่น, 2529, หน้า 168)

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม (EXISTENTIALISM)

ความเป็นมา

อัตถิภาวะ (EXISTENCE) หมายถึง ความเป็นอยู่ ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเป็นปรัชญาที่มุ่งเสริมสร้างให้มนุษย์มีเสรีภาพในการเลือกและรู้จักใช้เสรีภาพในการเลือกอย่างมีความรับผิดชอบในตัวเอง ปรัชญานี้เป็นขบวนการทางความคิดแบบใหม่ของปรัชญา ซอเรนเคียร์ เคกอร์ด (SOREN KIERKEGARD, ค.ศ. 1813 - 1855) เป็นนักปรัชญาชาวเดนมาร์กซึ่งได้รับการยกย่อง ในปัจจุบันว่าเป็นผู้ให้กำเนิดปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเป็นคนแรก และได้เสนอความคิดว่าปรัชญาเป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละคน ดังนั้นจึงควรสร้างปรัชญาของตนเองจากประสบการณ์ไม่มีความจริงนิรันดร ให้ยึดเหนี่ยวเป็นสรณะตายตัวความจริงที่แท้คือสภาพของมนุษย์ (HUMAN CONDITION) (กิริติ บุญเจือ, 2522, หน้า 14) ในระบบสังคมปัจจุบันนี้มนุษย์กำลังสูญเสียตัวเองและการศึกษาที่มีอยู่ก็มีส่วนในการทำลายความเป็นมนุษย์ด้วย เพราะสอนให้เด็กอยู่ในกรอบของสังคมที่

แนวคิดพื้นฐาน

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมนี้ถือว่ามนุษย์ย่อมเป็นตัวของตัวเอง มีสิทธิเสรีภาพที่จะทำพูด คิดได้ตามประสงค์และมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง (FREEDOM, CHOICE AND RESPONSIBILITY) มนุษย์เป็นผู้สร้างชีวิตและอนาคตของตัวเองเป็นปรัชญาที่สอนให้ มนุษย์ยึดตัวเองเป็นหลัก (HUMAN SUBJECTIVITY) เป็นปรัชญาที่ต่อต้านธรรมชาตินิยม (NATURALISM) และจิตนิยม (IDEALISM) เพราะทั้งสองลัทธิปฏิเสธเสรีภาพของมนุษย์ ดังนั้นอัตถิภาวนิยมได้อุบัติขึ้นมาเพื่อต่อต้านการยึดถือประเพณีเก่า ๆ ของมนุษย์ (ทองปลิว ชมชื่น, 2529, หน้า 176-177)

หลักการสำคัญ

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม มีหลักการสำคัญ (บรรจง จันทรสา, 2527, หน้า 252) สรุปได้ดังนี้

1. การศึกษาจะต้องทำหน้าที่สร้างมนุษย์ให้เป็นตัวของตัวเอง มีอิสระในการเลือก และ ตัดสินใจรับผิดชอบการกระทำด้วยตัวเอง การส่งเสริมให้เด็กรู้จักเลือกและรับผิดชอบในการตัดสินใจย่อมเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับเด็ก และจะต้องเป็นสิ่งที่ดีสำหรับบุคคลอื่นด้วยการที่การศึกษาเน้นการสร้างมนุษย์ตามที่กล่าวมาแล้วนั้นย่อมหมายถึง การศึกษาจะต้องสร้างมนุษย์ให้เป็นผู้มีวินัยในตนเอง

2. โรงเรียนควรเน้นเรื่องศีลธรรมและจริยธรรม โดยเสนอหลักศีลธรรมและจริยธรรม หลาย ๆ แบบให้เด็กได้เลือกตามแนวทางของตน สำหรับเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวกับจริยธรรมนั้นต้องไม่แตกต่างไปจากสิ่งที่เด็กปฏิบัติอยู่ในชีวิตประจำวัน

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมคือมุ่งจะให้เด็กพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตัวเองอย่างเต็มที่ การศึกษาจึงต้องสามารถสอนให้เด็กเป็นตัวของตัวเอง มีเสรีภาพในการเลือก มีความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจของตนเอง โดยการช่วยให้เด็กเข้าใจตัวเองเข้าใจโลกและเข้าใจความสำคัญของการมีอยู่ เพื่อที่ว่าการศึกษาจะช่วยทำให้เด็กสามารถเผชิญปัญหาต่างๆ ได้อย่างชาญฉลาดด้วยสติปัญญาของตนเอง (VAN CLEVE MORRIS, 1961, p. 391 อ้างถึงใน ญัฐพร คำมะสอน, 2531, หน้า 53) จุดมุ่งหมายการศึกษาของปรัชญา (JAMES A. JOHNSON, 1969, pp. 335-343 อ้างถึงใน จินดา ยัญทิพย์, 2528, หน้า 64) พอสรุปได้ดังนี้

1. มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตัวเองอย่างเต็มที่
2. มุ่งให้ผู้เรียนมีเสรีภาพในการเลือก มีความรับผิดชอบในสิ่งที่ตนเลือกและในสิ่งที่ตนกระทำ
3. มุ่งให้ผู้เรียนเป็นผู้มีวินัยในตัวเอง (SELF-DISCIPLINE)

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเป็นหลักสูตรที่เชื่อว่าทุกวิชามีความสำคัญ ถ้าเด็กเห็นว่าวิชาใดจะช่วยให้อุทิศตนเอง และเข้าใจโลกได้ดีขึ้น ถือว่าวิชานั้นย่อมเหมาะสมกับเขา เนื้อหาที่เรียนต้องไม่แตกต่างไปจากสิ่งที่เด็กจะเจอประพฤติในห้องเรียนและชีวิตประจำวัน (G MAX WINGO, 1974, p. 335) เนื้อหาวิชาของหลักสูตรจะเน้นทางสาขามนุษยศาสตร์(HUMANITIES) โดยเน้นเนื้อหาวิชาที่มีความสำคัญในการส่งเสริมให้บุคคลเลือกและตัดสินใจ อันได้แก่ วิชาศิลปะ ปรัชญา วรรณคดี ประวัติศาสตร์ การเขียน การละคร จิตรกรรม และศิลปะประดิษฐ์ นักปรัชญาเชื่อว่าวิชาเหล่านี้จะช่วยฝึกฝนเด็กในด้านสุนทรียศาสตร์ (AESTHETIC) อารมณ์ (EMOTION) และฝึกฝนศีลธรรม จรรยา (พรชูลี อาชวบูรณ์, 2517, หน้า 66) อย่างไรก็ตาม หลักสูตรปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมที่แท้จริงต้องไม่เสนอวิชาเรียนให้กับเด็ก แต่ต้องมีวิชาต่าง ๆ พร้อมให้เด็กเลือก เพราะวิชาเรียนนั้นเป็นเพียงเครื่องมือให้เด็กได้พัฒนาความเป็นตัวของตัวเอง (ศักดา ปรารค์ประทานพร, 2526, หน้า 44)

โรงเรียน

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมมีความเชื่อว่าโรงเรียนจะต้องสร้างบรรยากาศแห่งเสรีภาพทั้งในและนอกห้องเรียน จัดสิ่งแวดล้อมให้เด็กพอใจ โรงเรียนจะไม่สร้างและกำหนดเงื่อนไขต่างๆ ให้เด็กปฏิบัติตาม แต่จะสนับสนุนและส่งเสริมให้เด็กแต่ละคนมี

ผู้สอน

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมเชื่อว่าผู้สอนมีหน้าที่คอยกระตุ้นหรือเร้าใจให้เด็ก รู้จักตนเอง สามารถนำศักยภาพของตนเองมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด และเน้นให้เด็ก เข้าใจตัวเองเป็นสำคัญ (ศุภร ศรีแสน, 2526, หน้า 154-155) ครูผู้สอนกับเด็กมีความสำคัญเท่ากันต้องเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน และครูผู้สอนต้องรู้จักจริงในวิชาที่สอนต้องมีความซื่อสัตย์ และมีความจริงใจต่อเด็กอย่างแท้จริง

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมให้ความสำคัญของเด็กเป็นอย่างยิ่ง การเรียนการสอนจึงมุ่งเน้นให้เด็กค้นพบและรู้จักตัวเองเป็นสำคัญ คือ เห็นว่าการเรียนรู้ของเด็กควรเริ่มต้นที่ความอยากรู้ของตัวเอง ไม่ใช่เริ่มต้นที่ความรู้ที่ครูผู้สอนจะถ่ายทอดให้ (เกียรติวรรณ อมาตยกุล, 2518, หน้า 66) เด็กควรจะได้รับส่งเสริมให้เข้าใจในวิชาที่เรียนอย่างถ่องแท้จนสามารถที่จะบอกได้ว่าตัวเองมีความรู้สึกอย่างไรต่อวิชาที่เรียนนั้น

นอกจากนี้กระบวนการเรียนการสอนในปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยมนี้ยังเน้น “การมีส่วนร่วม” ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้ และไม่เห็นด้วยกับการศึกษามนุษย์ในแง่ของวัตถุเท่านั้นเพราะมนุษย์ไม่ใช่วัตถุ จะศึกษามนุษย์ให้เข้าใจก็ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมกับการมีอยู่ของมนุษย์ วิชาที่ควรแก่การศึกษาคือวิชาที่ให้ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ (ปานทิพย์ สุภนกร, ม.ป.ป.)

พุทธปรัชญาการศึกษา (BUDDHISM)

ความเป็นมา

พุทธปรัชญา หมายถึง ความรู้แจ้งของผู้รู้ ความรู้แจ้งในที่นี้คือ ความรู้แจ้งในความจริงของสิ่งทั้งหลาย ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ความรู้แจ้งดังกล่าวนี้เกิดจากการเล่าเรียน ผีกล่นจำแนกแยกแยะและคิดค้นด้วยเหตุผลตามที่เป็นจริงจนกระทั่งได้พบกับความเป็นจริงหรือศีลธรรมในที่สุด (จิตรกร ตั้งเกษมสุข, 2525, หน้า 76) เป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้วที่ประเทศไทยได้ยึดถือเอาพุทธธรรมเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทในการจัดการศึกษาเป็นอย่างมาก ต่อมาประเทศไทยได้จัดการศึกษาตามแบบอย่างประเทศตะวันตกมาจนปัจจุบันนี้ทำให้การจัดการศึกษาเกิดปัญหาขึ้นหลายประการเพราะ “พบว่ามีความขัดแย้งไปกันไม่ได้สนิทกับค่านิยมและนิสัยอย่างไทย ๆ ผลที่สุดปรัชญาต่างประเทศที่ส่งเข้ามานั้นดูจะเลือนลอยไร้ความหมายและไม่ยัง

แนวคิดพื้นฐาน

พุทธปรัชญามีความเชื่อว่าธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์คือทุกข์ จุดมุ่งหมายของการศึกษาในพระศนะของพระพุทธศาสนา คือ การหลุดพ้นจากทุกข์ เพราะฉะนั้นการศึกษาจึงเป็นอุปการณ เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายนี้ทั้งในแง่โลกและแง่ของศาสนา ธรรมชาติของมนุษย์ในแง่อื่น ๆ อาจนำมาอธิบายในแง่ของการศึกษาเพิ่มเติมได้อีก เช่น ในแง่ของกรรม หมายถึง ความก้าวหน้าหรือความเสื่อมทางการศึกษาขึ้นอยู่กับตนเองในแง่ของปฏิจสมุขบาท หมายถึง ธรรมชาติสัมพันธ์ของมนุษย์ต้องพิจารณาสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ในแง่ของไตรลักษณ์ หมายถึง ธรรมชาติที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงได้ด้วยวิธีการศึกษาดังนี้ เป็นต้น (วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, 2520, บทคัดย่อ)

หลักการสำคัญ

พุทธปรัชญา มีหลักการสำคัญ (พระราชาธรมุณี, 2525, หน้า 166-168) โดยได้กล่าวถึงหลักไตรสิกขา หรือหลักการการศึกษา 3 ประการ พอสรุปได้ดังนี้

1. การฝึกฝนอบรมในด้านความประพฤติระเบียบวินัย ความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ เรียกว่า อธิศีลสิกขา
2. การฝึกฝนอบรมทางจิตใจ การปลูกฝังคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพและสมรรถภาพของจิต เรียกว่า อธิจิตตสิกขา
3. การฝึกฝนอบรมทางปัญญาให้เกิดความรู้ เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันโลกและชีวิต จนสามารถทำจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ดับกิเลส ดับทุกข์ได้ เป็นอยู่ด้วยจิตใจอิสระ ผ่องใสเบิกบาน เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา

หลักการการศึกษา 3 ประการนี้ จัดวางขึ้นโดยอาศัยหลักปฏิบัติที่เรียกว่า วิธีแก้ปัญหาของอารยชน หรือ อริยมรรค แปลว่า ทางดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน ได้แก่

ความเชื่อทางการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษา

จุดมุ่งหมายการศึกษาของพุทธปรัชญาการศึกษาได้มีผู้กล่าวไว้หลายท่าน คือ ท่าน พุทธทาสภิกขุ (2518, หน้า 121) ได้กล่าวว่า “การศึกษานี้เพื่อมนุษย์จะมีโอกาสได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้โดยการทำลายเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ และมีการประพฤติกระทำอย่างมนุษย์ที่มีใจสูงโดยสมบูรณ์” ทั้งนี้เพราะสัญชาตญาณที่มีความเห็นแก่ตัวอย่างมากก็คือ สัญชาตญาณ อย่างสัตว์นั่นเอง สารัช บัณฑิต (2528, หน้า 7) ได้กล่าวว่า ความมุ่งหมายของหลักการศึกษาคือ

1. เพื่อให้รู้จักตนเอง (รู้จักขั้น 5) และรู้จักทุกข์หรือปัญหาของตนเองอันยอมสืบเนื่องมาจากอกุศลมูล และเพื่อจะได้นำตนให้หลุดพ้นไปจากทุกข์ หรือปัญหา นั้น ๆ
2. เพื่อให้เกิดความรู้และความสามารถที่จะคิดเป็น (รวมเรียกปัญญาธรรม) ตลอดจนความรับผิดชอบและสมรรถภาพทั้งปวง อันจะเป็นเครื่องมือในการดับทุกข์หรือแก้ปัญหาและปรับปรุงสภาพของสังคมและของตัวมนุษย์เอง
3. เพื่อให้เกิดคุณธรรมและศีลธรรมขึ้นในใจ สำหรับช่วยสร้างสัมพันธ์อันดีในหมู่ มนุษย์ก่อให้เกิดสันติสุขในสังคม

จุดมุ่งหมายการศึกษาตามหลักพุทธปรัชญาการศึกษามุ่งให้เด็กเป็นผู้มีคุณธรรมปราศจากการเห็นแก่ตัว เป็นผู้รู้จักตัวเอง รู้จักแก้ปัญหาชีวิต และอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

องค์ประกอบของการศึกษา

หลักสูตร

หลักสูตรของพุทธปรัชญาการศึกษาเป็นหลักสูตรที่เน้นการฝึกฝนอบรมทางด้านจิตใจและ คุณธรรมของเด็กเป็นสำคัญ ส่วนวิชาชีพอื่น ๆ นั้นให้เลือกเรียนได้ตามความเหมาะสมเพื่อประโยชน์ในชีวิตประจำวัน พุทธทาสภิกขุ (2512, หน้า 77-92) ได้กล่าวถึงหลักสูตรที่ประกอบด้วยแผนการศึกษา 4 อย่าง คือ

1. พุทธิศึกษา นอกจากให้รู้หนังสือแล้วจะต้องมีความรู้ในเรื่องที่สำคัญที่สุดในชีวิต คือ รู้ว่า เกิดมาทำไม เกิดมาเพื่ออะไร คำตอบคือเกิดมาเพื่อให้ได้ในสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้
2. จริยศึกษา ต้องอบรมให้รู้จักทำลายความเห็นแก่ตัว หรือ ความเห็นแก่ตัวพวกของตัว ต้องเต็มไปด้วยความสำรวม ความมัธยัสถ์มากขึ้นทุกที ๆ

3. พลศึกษา คือการศึกษาเพื่อให้มีกำลัง ต้องประกอบด้วยกำลังสองประเภทคือ กำลังทางวัตถุและกำลังทางวิญญาณหรือกำลังทางจิต เพราะต้องฝึกให้จิตมีสมาธิ จึงจะสามารถควบคุมบังคับกำลังกายให้เดินไปถูกทางได้

4. หัตถศึกษา คือวิชาชีพทุกแขนงทั้งภาคปฏิบัติและภาควิชาการ เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความรู้ และวิชาชีพเป็นอุปกรณ์ในการเลี้ยงชีพ เป็นหนทางให้มนุษย์ได้แสวงหาสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้รับ

หลักสูตรของพุทธปรัชญาการศึกษาเน้นเนื้อหาของหลักสูตรจะต้องประกอบด้วย 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ เนื้อหาที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพส่วนหนึ่งและเนื้อหาที่จำเป็นต่อการพัฒนาในด้านจิตใจอีกส่วนหนึ่ง (จิตรกร ตั้งเกษมสุข, 2525, หน้า 79) เพราะการพัฒนาความเป็นมนุษย์ (MANHOOD) จะต้องพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและทางด้านจิตใจไปพร้อม ๆ กัน

โรงเรียน

พุทธปรัชญาการศึกษามีความเชื่อว่าการจัดโรงเรียนนั้นจะต้องคำนึงถึงปัจจัยที่จะเหนี่ยวโน้มนำส่งเสริม จูงใจ และปลุกเร้า ให้เกิดความศรัทธาที่จะเรียนรู้ ซึ่งจะต้องประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ (สุมน อมรวิวัฒน์, 2528, หน้า 79-81) พอสรุปได้ดังนี้

1. ความเยียบสงบ การสร้างบรรยากาศที่เยียบสงบมิใช่การข่มขู่บังคับห้ามนักเรียนพูด แต่เน้นที่การสำรวมตน คือ สำรวมกาย วาจา ใจ การฝึกหัดแผ่เมตตา การฝึกสมาธิอย่างง่าย ๆ เป็นการฝึกหัดให้เด็กรู้จักควบคุมตัวเองว่ากำลังทำอะไรอยู่

2. ความใกล้ชิดกับธรรมชาติ การจัดชั้นเรียนมิได้จำกัดอยู่ภายในห้องสี่เหลี่ยมเท่านั้น แต่ให้นำธรรมชาติเข้ามาสู่ห้องเรียน และนำนักเรียนออกไปสู่สิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ และเป็นแหล่งวิทยาการในชุมชน ทำให้เด็กได้รับประสบการณ์ตรงด้วยวิธีการที่ประหยัดและสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น

3. ความแปลกใหม่และเปลี่ยนแปลงไม่จำเจ คือ จัดห้องเรียนให้น่าสนใจอยู่เสมอ เช่น การจัดห้องเรียนพิเศษตามลักษณะวิชาที่เรียน มีการตกแต่งห้องเรียนสีสดต่าง ๆ ในโอกาสที่สำคัญ มีการเปลี่ยนกลุ่มเด็กนักเรียนเปลี่ยนรูปแบบการจัดที่นั่งเรียนช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ ไม่รู้สึกจำเจ เบื่อหน่าย

4. ความสะดวกมีระเบียบและเรียบง่าย เป็นการจัดสภาพแวดล้อม เพื่อฝึกลักษณะนิสัยและฝึกหัดอบรมการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งต้องกระทำอย่างสม่ำเสมอ สภาพของห้องเรียนและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ไม่จำเป็นต้องมีราคาแพงหรูหรา แต่จะต้องกวาดชั้นให้มีความสะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อยอยู่เสมอ

ผู้สอน

พุทธปรัชญาการศึกษาเชื่อว่าครูผู้สอนจะต้องเป็นผู้ที่มีคุณธรรมมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อเด็ก ตั้งใจสอนด้วยความมุ่งหวังที่จะให้ศิษย์เป็นคนที่มีความดีของสังคม ครูผู้สอนจะต้องเป็นผู้มีความรู้ดี ปฏิบัติได้จริง และมีวิธีสอนหลาย ๆ แบบที่สามารถเข้าใจให้เด็กสนใจได้เป็นอย่างดี (สมนึก พวงพาว, 2531, หน้า 84)

แสง จันทรงาม (2526, หน้า 24-30) กล่าวถึงลักษณะครูผู้สอนที่ดีตามหลักพุทธปรัชญาการศึกษาว่าควรมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้

1. มีความกรุณาเป็นพื้นฐานของจิตใจ การสอนนั้นมุ่งให้ผู้เรียนพ้นจากความทุกข์ ไม่หวังผลสิ่งใดตอบแทน
2. ไม่ถือตัว ไม่หยิ่งยโส ไม่ถือยศถือศักดิ์
3. มีความอดทน ใจเย็น
4. มีความยุติธรรม ไม่เห็นแก่หน้า ไม่เข้าข้างผู้เรียนบางคนหรือชอบผู้เรียนบางคน
5. มีความรอบคอบ พิจารณาถี่ถ้วน ไม่ตัดสินใจอย่างหุนหันพลันแล่น
6. มีความประพฤติน่าเคารพบูชา เป็นแบบอย่างที่ดีทางความประพฤติ ครูจะต้องเป็นผู้แนะ และผู้นำ จะต้องปฏิบัติในสิ่งที่ตนสอน
7. รู้จักระดับสติปัญญาของผู้เรียน และปรับปรุงวิธีสอนของตนให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่ม

กระบวนการเรียนการสอน

การเรียนการสอนตามแนวพุทธปรัชญาศึกษานั้นเป็นการจัดโดยคำนึงถึงสภาพแวดล้อม แรงจูงใจ และวิธีการสอนให้ศิษย์เกิดศรัทธาที่จะเรียนรู้และได้ฝึกฝนวิธีการคิดโดยแยกกาย นำไปสู่การปฏิบัติจนประจักษ์จริง เรียกว่า การสอนโดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ (แปลว่า การทำในใจโดยแยกกาย หรือคิดถูกวิธีหมายถึง การคิดอย่างมีระเบียบหรือคิดตามแนวทางของปัญญา) โดยมุ่งเน้นให้ครูเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ ครูผู้สอนและศิษย์มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และศิษย์ได้มีโอกาสคิดแสดงออกปฏิบัติอย่างถูกวิธีจนสามารถใช้ปัญญาแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม (สุมน อมรวิวัฒน์, 2528, หน้า 84)

เสถียร ชาวไทย (2531, หน้า 17-18) ยังได้กล่าวอธิบายเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนตามพุทธศาสนาไว้ว่า การศึกษาตามหลักพุทธศาสนามี 3 ชั้น ได้แก่

1. เป็นชั้นควบคุม ฝึกหัดพฤติกรรมทางกาย และทางคำพูดโดยมุ่งให้แสดงเฉพาะพฤติกรรมที่ดีอันไม่เป็นโทษแก่ตนเองและคนอื่น

2. เป็นขั้นควบคุมฝึกหัดจิตใจโดยตรง มุ่งให้บุคคลได้รู้จักบังคับจิตใจตนเอง รู้จักคิดและแสดงความคิดเห็นออกมาเฉพาะสิ่งที่เป็นความดี ก่อให้เกิดความสร้างสรรค์ตลอดจนรู้จักทำจิตใจให้สงบได้ เรียกว่า สมาธิ

3. เป็นขั้นสูงสุดแห่งการศึกษา มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจในวิชาการต่าง ๆ และมีความรู้ความเข้าใจในสภาพความเป็นจริงของชีวิต ซึ่งมีทั้งความสมหวังและความไม่สมหวัง เรียกว่า ปัญญา

นอกจากนี้กระบวนการเรียนการสอนที่ได้กล่าวไปแล้วนี้ (รันดร ชัยศรี 2538, หน้า 47-48) ยังได้กล่าวในเรื่องเดียวกันนี้ว่า กระบวนการเรียนการสอนในขั้นแรกเรียกว่า ศิลสิกขา ได้แก่ การศึกษาเรื่องระเบียบวินัย เพื่อแก้ไขปัญหาค้นพื้นฐาน คือ ทางกายและทางวาจา

ขั้นที่สอง คือ สมาธิสิกขา การศึกษาที่ฝึกควบคุมจิตใจ พฤติกรรมใดโดยจงใจไม่ว่าจะเป็นทางกาย หรือทางวาจา ย่อมมีสาเหตุมาจากใจนั่นเอง

ขั้นที่สามได้แก่ ปัญญาสิกขา เป็นการศึกษาขั้นสูงสุด เป็นความรู้ที่เข้าใจในสภาพความเป็นจริงด้วยตัวเอง

การเรียนการสอนตามแนวพุทธปรัชญาเป็นการศึกษาตามลำดับขั้นของไตรสิกขา อันประกอบด้วยศีล สมาธิและปัญญา กระบวนการเรียนการสอนอาจมีได้หลาย ๆ วิธีด้วยกัน ทั้งนี้ แล้วแต่ความเหมาะสมแต่ต้องเป็นวิธีที่เด็กเกิดความรู้ความเข้าใจ และต้องควบคู่กันไปกับการฝึกฝนทางด้านคุณธรรมด้วย (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์, 2544, หน้า 51-84)

นอกจากนั้น สมบูรณ์ พรรณภาพ (ม.ป.ป., หน้า 301-305) ได้เสนอแนวคิดเรื่อง “ปรัชญา และแนวความคิดทางการศึกษาของไทยควรเป็นอย่างไร” พอสรุปได้ดังนี้

“.....เมื่อประเทศไทยเริ่มต้นจัดการศึกษาตามแบบอย่างประเทศตะวันตกแล้ว ปรัชญาและแนวความคิดทางการศึกษาของไทยเป็นอย่างไร ? มีปรัชญาและแนวความคิดทางการศึกษาตามแบบอย่างประเทศตะวันตกหรือไม่ การค้นหาคำตอบของปัญหานี้ลำบากมาก เพราะเหตุว่าปรัชญาการศึกษาไทยไม่ปรากฏว่าไม่มีการแถลงหรือกล่าวแสดงไว้ให้เห็นเป็นที่รับรู้กันทั่วไปอย่างชัดเจน.... นักการศึกษาไทยทั้งหลายตระหนักดีว่าการศึกษาที่มั่นคงย่อมดำเนินไปด้วยการอาศัยพื้นฐานที่สำคัญหลายประการ และพื้นฐานที่สำคัญประการหนึ่งคือ ปรัชญาการศึกษา แต่ยังไม่เคยปรากฏว่าได้มีการรวบรวมและกำหนดปรัชญาการศึกษาไทยให้ปรากฏอย่างชัดเจน

ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดความคิดเห็นว่า “การศึกษาในประเทศไทยได้ประสบปัญหา และมีข้อบกพร่องมากมาย เพราะขาดรากฐาน คือปรัชญาการศึกษาที่เป็นของตนเอง เพราะไปลอกแบบปรัชญาการศึกษาของตะวันตกมา โดยที่ปรัชญานั้นไม่เหมาะสมกับ

การจัดการศึกษาของไทยในสภาพที่ขาดปรัชญาการศึกษาเช่นนี้ คงจะปรากฏมีมาช้านานแล้ว ดังจะเห็นได้จากข้อความบางตอน ซึ่ง เอกวิทย์ ฌ ฌกลาง (2514, หน้า 138) กล่าวไว้ดังนี้

“สมมุติฐานข้อหนึ่งของผู้เขียนใคร่หาทางพิสูจน์ให้ผิด แต่ยังไม่พิสูจน์ไม่ได้ก็คือ ในการรับจัดการจัดการศึกษาตะวันตกเข้ามาเมืองไทยนั้น เรารับเข้ามาแต่แบบ รูป ระเบียบวิธี และลักษณะ วิชาที่บุคคลจะต้องเรียน ส่วนปรัชญาการศึกษา หรือหลักความคิดว่า การศึกษาควรเป็นอย่างไร เพื่ออะไร อันเป็นวิญญาณของการจัดการศึกษานั้น เรามิได้รับเข้ามาด้วย เรามองดูการศึกษาในฐานะเป็นเครื่องมือของการพัฒนาสังคม เราเห็นว่า การศึกษากับความรู้ คือสิ่งเดียวกัน เช่นนี้เป็นการถูกต้องแล้วหรือยัง ยิ่งไปกว่านั้น ปรัชญาและคติทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักชีวิตเรามาช้านานนั้นจะเป็นประทีปในการจัดการศึกษา เพื่อนำชีวิตของคนไทยให้เจริญก้าวหน้าตามคติโลกเพียงไร เหล่านี้ย่อมไม่ถึงกับลึกซึ่งจนคิดไม่ได้คิดไม่ถึง แต่ในการจัดการศึกษาทั้งในอดีตและปัจจุบันเราได้นำเอา สัจธรรมอันประเสริฐค่ามิได้นี้มาวางเป็นหลัก เป็นแนวทางปฏิบัติแล้วหรือยัง การรับของตะวันตกก็รับแต่แบบรูปมิได้นำมาประยุกต์ให้ผสมกลมกลืนกับความต้องการ ความจำเป็นของกาลสมัยเท่าที่ควรเช่นนี้ การศึกษาจึงเปรียบเหมือนหุ่นยนต์ที่ไร้วิญญาณ ขาดแก่นขาดชีวิต และเปะปะได้ง่าย ...”

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ สรุปได้ว่า

1. การจัดการศึกษาของไทยอยู่ในสภาพที่ขาดปรัชญาการศึกษาหรือมีปรัชญาการศึกษาที่ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมของประเทศไทยนั้น มีมานานแล้ว และอาจจะสรุปได้ว่าสภาพเช่นนี้ ปรากฏขึ้นตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือประเทศไทยได้เริ่มต้นปฏิรูปการศึกษาเป็นแบบตะวันตกเป็นครั้งแรก สิ่งที่เรานำมาใช้อย่างจริงจัง คือรูปแบบของการจัดการศึกษา ส่วนปรัชญาหรือแนวความคิดของการศึกษานั้น เป็นสิ่งสงสัยกันว่าน่าจะมิได้นำเข้ามาด้วยอย่างแน่นอน

2. ปรัชญาการศึกษาของไทยควรจะได้รวบรวมและกำหนดขึ้นจากแนวความคิดหรือหลักปรัชญาแห่งชีวิตที่ปรากฏมีอยู่ในสังคมไทยมานานแล้ว นั่นคือพุทธศาสนาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย

สำหรับข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการนำเอาพุทธศาสนามาสร้างขึ้นเป็นปรัชญาการศึกษาของไทยนั้น ได้ปรากฏมีมานานแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2473 ในรัชกาลของ

“..... ขอให้ท่านทั้งหลายเพียรเข้าใจศาสนา (พุทธ) ให้ดีขึ้น และถือว่าความเข้าใจ ศาสนานี้ เป็นการศึกษาที่แท้จริง และใครจะได้เห็นกรมศึกษาธิการถือหลักว่าศาสนา (พุทธ) เป็นหลักแห่งการศึกษาแท้”

ในปัจจุบัน นักการศึกษาไทยต่างตระหนักดีว่าการจัดการศึกษาที่กระทำไปอย่าง ไม่มีปรัชญาการศึกษาเป็นพื้นฐานรองรับนั้น ย่อมก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดีอย่างแน่นอน และในขณะเดียวกันก็มีความสงสัยและกังวลใจกันว่าถ้าหากมีการกำหนดและสร้างปรัชญาการศึกษาของไทยนั้น โดยอาศัยปรัชญาตะวันตกเป็นแม่บทหรือเป็นแบบแผนขั้นต้นแล้วจะเป็นการเหมาะสมกับสภาพสังคมของไทยหรือไม่ บางคนเห็นว่าไม่เหมาะสมเพราะปรัชญาของประเทศตะวันตกย่อมแตกต่างกับปรัชญาของประเทศ ตะวันออก และถ้าหากเราเห็นว่าปรัชญาการศึกษาแบบตะวันตกไม่เหมาะสมกับประเทศไทยแล้ว ควรจะอย่างไร คำตอบที่จะค้นพบได้ในปัจจุบันนี้ก็คือข้อเสนอแนะในการเลือก ปรัชญาการศึกษาของไทย โดยถือหลักว่าปรัชญาการศึกษาที่เหมาะสมกับสังคมไทยนั้น “จะต้องเป็นปรัชญาที่ให้แนวความคิดสำหรับฝึกสอนคนให้ทำลายความเห็นแก่ตัว รู้จักอยู่ อย่างเป็นสุขและทำหน้าที่การงานได้โดยไม่เห็นแก่ตัว รู้จักคุณค่าของสิ่งทั้งหลายอย่าง ถูกต้องตามภาวะของมัน เพียงเท่าที่มันมีความหมายอย่างแท้จริงแก่ชีวิต ตั้งต้นแต่ปัจจัยสี่ ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีพ จนถึงอุปการณ์อำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ ดำรงชีวิตอยู่ ด้วยปัญญา รู้จักเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ถือเอาประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้น โดยไม่ตกเป็น ทาสของมัน” (พระราชวรมนี, 2518, หน้า 12-20) ข้อเสนอแนะดังกล่าวนี้ ก็คือ ข้อเสนอแนะให้นำเอาพุทธปรัชญา หรือพุทธศาสนามาเป็นปรัชญาแม่บทของปรัชญา การศึกษาไทยนั่นเอง

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี เป็นนักการศึกษาไทยอีกท่านหนึ่งที่ได้พยายาม ชี้ให้เห็นว่าพุทธปรัชญา หรือพุทธศาสนาเป็นปรัชญาที่ควรจะนำมาเป็นแม่บทของปรัชญา การศึกษาไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะ “เป็นปรัชญาที่อยู่ลึกในใจของคนไทยส่วนใหญ่ ดังนั้น ถ้าจะสร้างปรัชญาการศึกษาขึ้นจากพุทธปรัชญาก็ไม่น่าจะเป็นที่ขัดข้องหรือบกพร่องอะไร มากนัก..... (เพราะเหตุผล อีกประการหนึ่งก็คือ)พุทธศาสนาเป็นศาสนาทางราชการ ของประเทศไทย พุทธปรัชญาก็น่าจะเป็นปรัชญาการศึกษาที่เป็นทางราชการของ การศึกษาไทยได้ด้วย ...” (สาโรช บัวศรี, 2512, หน้า 28)

นอกจากความคิดเห็นดังกล่าวข้างต้นแล้ว บางคนมีความเห็นว่า “ปรัชญา การศึกษาไทยก็จะถือหลักแบบ Essentialism (ลัทธิสารธรรมนิยม) เพราะหลักสูตรของเรา ยังต้องใช้การศึกษาเป็นการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมและสังคมของเราอยู่มาก

“... 1. โดยการใช้ข้อสอบรวมในชั้นตัวประโยคต่าง ๆ เพื่อรักษามาตรฐาน โรงเรียนไม่อาจเป็นตัวของตัวเองได้เลย เพราะหลักสูตร แบบเรียน การบรรจุครูและระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ถูกควบคุมไว้ทั้งหมดที่ศูนย์กลางแห่งเดียว ตามระบบบริหารแบบ สังเกตณ์ (Centralization)

2. ครูทำตัวเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน (Teacher centered)

3. การเรียนการสอนใช้วิธีท่องจำ (Memorizing) เป็นหลัก การทดลอง การปฏิบัติไม่เป็นสิ่งจำเป็นเป็นการเรียนการสอนเพื่อรักษาและเพื่อรู้สิ่งต่าง ๆ ที่ปราชญ์ในอดีตได้ค้นคว้าไว้แล้ว

4. นักเรียนมีหน้าที่จำและรักษาความรู้ที่ครูถ่ายทอดให้

5. ครูมักใช้วิธีสอนแบบปาฐกถา (Lecture) มากกว่าวิธีอื่น

6. ครูชอบแบ่งกลุ่มนักเรียนตามระดับความรู้เพื่อความสะดวกในการสอนของครู ซึ่งตรงกับแนวปรัชญาของ Essentialism (ลัทธิสารธรรมนิยม)

7. ทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับการศึกษา รัฐเป็นผู้ควบคุม...

สำหรับความเห็นอันหลังนี้ ทำให้มองเห็นได้ว่า ปัจจุบันนี้การจัดการศึกษาของไทยได้ดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษาของประเทศตะวันตกลัทธิหนึ่ง คือลัทธิสารธรรมนิยม (Essentialism) การที่เป็นเช่นนี้อาจจะมีทางเป็นไปได้สองทางคือ (1) ปัจจุบันนี้การศึกษาไทยได้ยอมรับเอาแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษาแบบตะวันตกเข้ามาแล้ว หรือ (2) เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ ทั้งนี้เพราะนักศึกษาไทยที่ผ่านการศึกษาและเรียนจากประเทศตะวันตก ได้จดจำแนวความคิดทางปรัชญาการศึกษาจากต่างประเทศเหล่านั้น และได้นำมาใช้ในบางส่วนเมื่อนาน ๆ เข้าก็สะสมไว้ และปรากฏให้เห็นชัดเจนดังกล่าวแล้ว